

VGR Analys 2023:59

KRAFTSAMLING FÖR GEMENSAM SAMHÄLLS- SERVICE I DALSLAND

Slutversion 27 oktober 2023

KRAFTSAMLING FÖR GEMENSAM SAMHÄLLSSERVICE I DALSLAND

Slutversion 27 oktober

Författare Charlotta Fredriksson, Sara Hedman, Joakim Boström Elias, Ebba Gröndahl, Kristina Westermark

Datum 2023-10-27

KUND

Västra Götalandsregionen

KONSULT

WSP

KONTAKTPERSONER

Västra Götalandsregionen:

Martin Elofsson, martin.elifsson@vgregion.se

Tomas Ekberg, tomas.ekberg@vgregion.se

Länsstyrelsen Västra Götaland:

Lena Andersson, lena.e.andersson@lansstyrelsen.se

WSP:

Charlotta Fredriksson, charlotta.fredriksson@wsp.com

SAMMANFATTNING

WSP har haft i uppdrag åt Västra Götalandsregionen (VGR) att utreda hur och inom vilka områden som stat, region och kommuner gemensamt kan kraftsamla avseende samhällsservice. Syftet med detta är att stärka de långsiktiga förutsättningarna för utveckling och attraktivitet, utifrån framtidsperspektivet 5 till 10 år. Bakgrunden är att kommunerna i Dalsland, det vill säga Bengtsfors, Dals-Ed, Färgelanda, Mellerud, Åmål och Vänersborg, samt VGR, Länsstyrelsen i Västra Götalands län och Fyrbodals kommunalförbund i en gemensam avsiktsförklaring åtagit sig att medverka till och driva satsningar inom ramen för Det goda livet i Dalsland.

WSPs uppdrag har innefattat flera moment. Befintliga underlag och rapporter har gått igenom för att ge avstamp och bakgrund. Kartmaterial har tagits fram som visar på geografiska förutsättningar, till exempel var olika former av service såsom vård, utbildning, dagligvaruhandel och kontantuttag är belägna idag, i relation till tillgänglighet. Centralt för uppdraget är också genomförandet av en intervjustudie med aktörer på kommunal, delregional, regional och statlig nivå för att fånga "röster om" Dalslands förutsättningar, utvecklingsbehov och inriktning för kraftsamlingen. En workshop om scenarier för samhällsservice har genomförts med kommuncheferna, VGR och Länsstyrelsen. WSP har utifrån dessa moment genererat två scenarier och lagt fram rekommendationer för kraftsamlingen.

Dalslands läge, geografi och struktur

Dalslands långsiktiga utveckling har föranlett betydande **strukturella utmaningar** kopplat till befolkningstäthet, inkomst, utbildningsnivå. Det finns därför behov av nya tillvägagångssätt som möjliggör god tillgång till samhällsservice utifrån Dalslands förutsättningar. Det bör dock betonas att Dalslands förutsättningar även rymmer **styrkor** att bygga vidare på kopplat till boendemiljöer, naturresurser och landskap, samt att befolkningen i Dalsland inom flera områden ser positivt på sina liv och har hög framtidstro jämfört med andra delar i Västra Götalandsregionen. Detta behöver också tas i beaktande i utvecklingsarbetet.

Det kan övergripande konstateras att tillgängligheten varierar för olika typer av serviceområden och olika delar av Dalslands geografi, vilket illustreras i ett flertal kartor i kapitel 2. Det kan även konstateras att det inte är helt självklart vad som utgör viktig samhällsservice och vilken nivå av tillgänglighet som krävs i Dalsland.

Tillgång till samhällsservice i Dalsland

Begreppet "samhällsservice" är mångbottnat. Ofta tolkas det som ett samlingsnamn för de grundläggande tjänster och funktioner som skapar förutsättningar för människor att bo och verka på en plats. Värt att ha med sig är att service (framför allt på landsbygder) fyller fler funktioner än den uppenbara. Ett enkelt exempel är att en affär gör att boende kan handla mjölk och bröd, men det är också en plats där boende kan mötas och samtala och en nod för samhällsinformation.

Tillgång till service behöver också ses i skenet av att vad som uppfattas vara nära eller långt bort inte nödvändigtvis är det samma som det faktiska geografiska avståndet. Vad befolkningen upplever som en grundläggande eller acceptabel nivå av tillgång till service, exempelvis hur långt befolkningen i ett område är beredda att åka för att nå viktiga servicepunkter kan skilja i olika geografier och mellan olika grupper. Det bör i detta sammanhang även belysas att tillgång till samhällsservice behöver ses i skenet "avsaknad av tillgång till samhällsservice". I detta ligger inte bara den faktiska avsaknaden av en funktion, utan även den symboliska frånvaron av staten/det offentliga eller en nedåtgående spiral där "allt läggs ner" och en känsla av att bli lämnad och inte få del av grundläggande service.

Tillgängligheten kan åstadkommas bland annat genom transportinfrastruktur och kollektivtrafik eller digital infrastruktur. I förhållande till detta är det relevant att fråga sig vilka servicefunktioner som behöver finnas på plats och vilken service som kan finnas digitalt. Här bör dock hänsyn tas till olika målgruppers möjligheter att ta del av fysisk respektive digital samhällsservice. Den digitala infrastrukturen och framför allt tillgång till bredband är ofta en viktig förutsättning för att människor ska kunna leva och verka särskilt i glesare geografier. En karta över bredbandstillgången återfinns i kap. 6.

Det är även relevant att fundera på hur tillgänglighet kommer att se ut ur ett framtidsperspektiv, till exempel om nya sätt att tänka kring tillgänglighet kommer att bli aktuella.

Röster från Dalsland om viktig samhällsservice

Genom intervjustudien har vi fångat "röster från Dalsland" om samhällsservice (se kap. 3 och 4). Syftet är att lyfta fram vad nyckelpersoner ser som särskilt angeläget att samverka kring. En grundläggande fråga är vad som faktiskt avses med samhällsservice? Vilka funktioner ska samhällsservice uppfylla och för vem? Att aktörer inte nödvändigtvis ser och pratar om samma saker är tydligt i intervjustudien. Ett återkommande resonemang är att begreppet samhällsservice är brett och innefattar "allt". Generellt har respondenterna haft lättare att börja i änden av för vem samhällsservice är till för, där det tycks finnas en samsyn att **medborgare/invånare** är den huvudsakliga målgruppen. Näringslivet anses sällan vara den direkta eller primära mottagaren av samhällsservice. Däremot påpekar flera att näringslivets förutsättningar i sin tur skapar förutsättningar för välfungerande samhällsservice till medborgare, vilket innebär att det finns ett mer indirekt samband. Intervjustudien visar även på en samsyn kring vilka aktörer som förväntas erbjuda samhällsservicen, nämligen kommuner, region och stat. I detta pekar aktörerna på ett ansvarsförhållande mellan de olika parterna i och med att användare bidrar till samhällsservice genom skattemedel och på så vis har vissa rättigheter till ett acceptabelt utbud. Några respondenter uttrycker detta som en form av "samhällskontrakt". Fokus tycks i första hand vara på befintliga medborgare, även om några respondenter även lyft vikten av att erbjuda samhällsservice för framtida medborgare.

Vad gäller samhällsservicens funktioner tycks det gå en skiljelinje mellan "**att bevara**" respektive "**att attrahera**", samt mellan att erbjuda "**det som är nödvändigt**" respektive "**det som också är bra att ha**". Merparten av respondenterna menar att funktionerna som samhällsservice ska uppfylla är det mest kritiska som invånare inte kan hantera själva, till exempel om man blir sjuk eller arbetslös. Det vill säga att samhällsservicen ska verka för trygghetsskapande. Några respondenter menar dock att samhällsservicen även behöver fylla en funktion av att attrahera fler till att bosätta sig och/eller verka i Dalsland. Därigenom breddas synen på vad samhällsservice innebär till att inkludera funktioner kopplat till bland annat säkerställande av attraktiva och prisvärda boenden, tillvaratagande av naturtillgångar, näringslivsutveckling, satsningar inom fysisk och digital infrastruktur, kompetensförsörjning, besöksnäring och kultur. Det bör dock påtalas att merparten menar att detta inte är samhällsservice utan snarare ett bredare utvecklingsperspektiv. Vi återkommer till detta i samband med scenariobeskrivningarna.

Det svårt att diskutera samhällsservice utan att samtidigt diskutera **tillgänglighet**. Dels lyfts mobilitet genom tillhandahållande av välfungerande och effektiv fysisk (transport-)infrastruktur. Dels lyfts att digital infrastruktur kan vara en viktig del i att säkerställa att användare har tillgång till samhällsservice, inte minst då Dalslands förutsättningar medför utmaningar att säkerställa fysisk tillgänglighet överallt. Några resonerar kring att det handlar om att uppfylla invånarnas behov och hitta rätt lösningar för rätt typer av tjänster, oavsett om tjänsten nås genom fysiska, digitala eller mobila lösningar. Det finns således olika lösningar för att tillgängliggöra olika typer av samhällsservice - viss typ av service behöver finnas fysiskt på en plats - alltid eller ibland - och annan lämpar sig väl genom digital tillgänglighet. Dessutom har olika delar av befolkningen olika behov av tillgänglighet och invånare i olika delar av Dalsland kan se olika på vilka avstånd som är acceptabla. En slutsats av detta är att vilken nivå av tillgänglighet som är acceptabel skiljer både geografiskt och mellan målgrupper utifrån deras förutsättningar och behov. Utmaningar relaterat till glesa geografier och svårigheter att kompetensförsörja är återkommande inspel som gör att aktörerna är överens om att det inte är möjligt att enbart "placera ut" olika samhällsservicefunktioner i geografien utan att samtidigt stärka strukturella förutsättningar. Dessa resonemang relaterar till tankesätt såsom "närhet eller kvalitet" och "decentralisering eller centralisering".

Vilka områden inom samhällsservice anser då respondenterna är **viktigast** att arbeta med framgent för att stärka Dalslands utveckling? En första inramande iakttagelse från intervjustudien är en samstämmighet kring att det givet Dalslands förutsättningar finns ett behov av att framgent i större utsträckning se bort från administrativa/geografiska gränser och tänka mer i termer av Dalsland. Detta följer dels utifrån resonemanget att resurser är begränsade, särskilt hos kommunerna som generellt har små befolkningsunderlag, där större nyttor kan uppnås genom att tillgängliga resurser poolas och används mer effektivt. Det följer även utifrån resonemanget att både medborgare och näringsliv bortser

från kommun- och regiongränser i nyttjandet av samhällsservice. En andra inramande iakttagelse är att aktörerna tycks samstämmiga kring att det finns behov att i större utsträckning tänka i termer av noder och strategiska fysiska platser för att öka kvalitén i befintlig samhällsservice. Till detta hör att utmana tanken kring vad som faktiskt behöver finnas fysiskt och vad som kan tillgås digitalt. En tredje inramande iakttagelse handlar om att aktörer som verkar i och i anslutning till Dalsland behöver fortsätta arbeta med att bevara och stärka det som är bra. Exempelvis relaterat till Dalslänningarnas känsla av stolthet, tillhörighet, sammanhållning och ideellt engagemang, samt relaterat till pågående satsningar inom områden som berör samhällsservice.

Givet dessa inramningar framträder sju tematiska områden för samhällsservice som kraftsamlingen kan fokusera på samt potentiella insatser kopplat till var och en av dessa, vilket redogörs för i kap. 4.

	Tema 1: Vård och omsorg
	Tema 2: Utbildning och skola
	Tema 3: Arbetsmarknadsinsatser
	Tema 4: Näringslivsutveckling
	Tema 5: Besöksnäring, natur och kultur
	Tema 6: Nod för samlad samhällsservice
	Tema 7: Fysisk planering och infrastruktur

Även om behovet av att prioritera kraftsamlingen mot specifika områden lyfts så betonas också behovet av att kunna "hålla flera tankar i huvudet samtidigt".

Scenarier som verktyg i kraftsamlingen

Allt utvecklingsarbete handlar om framtiden, och kräver därför att hitta sätt att förhålla sig till osäkerhet. Vi kan gissa, bedöma och ana, men vi kan aldrig fullt ut veta. Scenarier är ett verktyg för att beskriva några olika framtidsbilder, och ger oss en möjlighet att förstå hur konsekvenserna av olika utmaningar ter sig och utifrån detta skapa en handlingsberedskap. Utifrån intervjustudien har WSP bedömt att det är relevant att arbeta med följande två scenarier för Kraftsamlingen kring samhällsservice för Dalslands utveckling, se vidare kap. 5.

Scenario 1: Samhällsservice för att behålla och stärka: Detta scenario laborerar med samhällsservice utifrån perspektivet att säkerställa funktioner och nivå som medför att invånarantalet inte viker av alltför mycket nedåt. Intervjustudien pekar på att det finns vissa samhällsserviceområden som är avgörande för att kunna behålla invånare och undvika att hamna i "tillståndet dystopi". De tematiska områden som framför allt lyfts i detta sammanhang är vård och omsorg, utbildning och skola samt arbetsmarknadsinsatser, dvs. samhällsservice med fokus på trygghetsskapande funktioner. Även tema 6 ovan, Nod för samlad samhällsservice, kopplar an till detta scenario. Här samlas kritiska funktioner inom exempelvis vård, socialtjänst och arbetsmarknadsstöd "under ett tak", genom att aktörer på kommunal, regional och statlig nivå samverkar.

Scenariot bryts ner i två tematiska ingångar:

- Framtidens skolor och utbildning: Vägval för Dalslands elever.
Utgångspunkt för detta är: "Om det inte ens funkar för barnen så flyttar folk till slut"
- Nod för samlad samhällsservice: Dalsland som testarena för flernivåsamverkan
Utgångspunkt för detta är: "Öka kapaciteten för aktörer som verkar i och i anslutning till Dalsland att tillhandahålla en tillräckligt god service inom kritiska funktioner"

Scenario 2: (Samhälls)service för att utveckla och attrahera: Detta scenario laborerar med (samhälls)service som på ett tydligare sätt syftar till att attrahera nya invånare och företag. I denna

framtidsservice får Dalsland en ny roll i regionen och kanske Sverige jämfört med idag. De tematiska områden som lyfts i detta sammanhang är bland annat näringslivsutveckling och fysisk planering, vilket scenariot tar fasta på. I intervjustudien menar dock flera respondenter att dessa områden inte är "samhällsservice" utan snarare del av ett bredare "utvecklingsarbete". Självklart behöver även kritiska och trygghetsskapande funktioner finnas på plats för att Dalsland ska anses attraktivt och utvecklas i bredare bemärkelse i ett framtidsperspektiv. För att de olika scenarierna inte ska likna varandra för mycket väljer vi dock att i detta avsnitt fokusera på andra tematiska områden än i scenario 1.

Ingång till scenario 2 är:

- Utveckling i fokus: Ökad medvetenhet om Dalslands betydelse i regionen
Utgångspunkt är: "Vad måste finnas på plats i Dalsland för att det ska vara attraktivt?"

Både scenario 1 och 2 är uppbyggda i tre delar: *Ett utgångsläge* som sammanfattar aktörer i Dalslands oro för utvecklingen av området år 2023, *Bromsande och positiva insatser* som beskriver det som redan görs bra idag på området och *Utvecklande och strategiska insatser* som ger förslag på vidare lösningar som skulle kunna bidra till ytterligare positiva effekter på området i ett framtidsperspektiv. I relation till scenarierna diskuteras också hur infrastruktur- och transportsystem kan utvecklas i Dalsland för att möjliggöra tillgänglighet. Resonemangen bygger på två principer: "mer fokus på fysisk närhet och transportinfrastruktur" respektive "mer fokus på digitala eller mobila lösningar".

Kontentan av scenarioarbetet – medskick och inriktning för kraftsamlingen

Scenarioarbetet har haft som funktion att hitta en lämplig ingång för kraftsamlingen, genom att testa centrala iakttagelser från intervjustudien och övriga moment. Vilka slutsatser kan då dras utifrån scenarierna?

WSPs första slutsats är att kraftsamlingen i första hand bör rikta in sig på funktioner och nivå som lyfts inom det första scenariot, det vill säga *Samhällsservice för att behålla*. Utifrån intervjustudien uppfattar vi att det finns konsensus om att en satsning som utgår från offentliga aktörer bör fokusera på invånarna i första hand, och att det utifrån detta perspektiv är viktigt att fokusera kraftsamlingen på kritiska samhällsfunktioner. Samtidigt vill vi påpeka vikten av att "hålla två tankar i huvudet", och av detta skäl inte fullständigt bortse från det andra scenariot, dvs. (Samhälls)service för att utveckla.

En andra slutsats rör tillgänglighetsperspektivet – att tillgängliggöra samhällsservicen. Här är utgångspunkten att "det beror på". Viss samhällsservice kan tillgängliggöras genom digital infrastruktur, annan behöver finnas på en plats som i sin tur tillgängliggörs genom transportinfrastruktur. Några medskick kopplat till detta är särskilt viktiga att lyfta. Ett första rör att utmaningar uppstår i de "vita fläckar" där det finns brister både i den fysiska och digitala tillgängligheten. Relaterat till detta finns kartor över befintlig transportinfrastruktur och bredbandstillgänglighet i kapitel 6. Ett andra medskick är att allt inte behöver finnas på alla platser samtidigt – det kan finnas möjlighet till rotation. Ett tredje medskick är att beakta samhällsservice även som en symbolfråga. Att något etableras på en plats betyder inte bara att servicen i omlandet ökar, utan är även en symbol för "offentliga aktörers närvaro".

En fjärde slutsats rör samverkan mellan aktörer. I scenarierna beskrivs detta utifrån ett spann från att "mötas och utbyta kunskap" till att dela på expertresurser som roterar vidare till att inrätta en gemensam förvaltning. Vår rekommendation ligger i detta läge att utforska den mittersta varianten, det vill säga att identifiera hur och inom vilka områden det kan finnas förutsättningar att dela på expertresurser eller sådan kompetens som inte behöver finnas på plats varje dag. Utöver rena effektiviseringsvinster så skulle detta även kunna leda till nyttor såsom ökat helhetsperspektiv och lärande från olika delar av Dalsland, oavsett om resurssamverkan rör skola eller fysisk planering.

En fjärde slutsats av scenarierna är att all kapacitet inte nödvändigtvis behöver finnas inom landskapet. Sök gärna efter lånad kapacitet i en funktionell geografi, och glöm inte att inkludera civilsamhället som är en viktig kraft i en landsbygdscontext, inte minst när det offentliga inte har egen kapacitet.

Kraftsamling kring gemensam samhällsservice

Vår utgångspunkt i alla uppdrag som handlar om samhällsutveckling är att ingen aktör kan driva utvecklingen ensam. Flera aktörer med olika rådigheter, ansvar och roller behöver samordna och/eller samverka. I detta uppdrag är syftet att kraftsamla för utvecklingen av en gemensam samhällsservice för

invånarna i Dalsland, med fokus på samverkan mellan kommun, region och stat. Utöver detta kan även andra aktörer vara relevanta att inkludera, exempelvis näringsliv, branschorganisationer, intresseorganisationer och civilsamhälle. Det bör också påpekas att "kommunen", liksom "regionen" och "staten" inte kan ses som enskilda aktörer. Dels rymmer Dalsland flera kommuner, dels finns inom varje kommun ett flertal potentiellt relevanta förvaltningar som i sin tur har olika utgångspunkter och logiker. Detsamma gäller regionen, exempelvis utifrån vårdsidan, kollektivtrafiksidan och regionala utvecklingsidan. På den statliga nivån finns ett flertal sektorsmyndigheter. Beroende på vilka samhällsservicefunktioner som kommer att vara utgångspunkt för kraftsamlingen kommer samverkansförutsättningarna att skilja - vilka aktörerna är, och hur "lätt" det kommer att vara att samverka. Uppgiften för kraftsamlingen, i detta skede, menar vi är att inte bara **ringa in vilka områden** som ska vara i fokus för kraftsamlingen (exempelvis utifrån scenariot "Behålla"), utan att även ta ett steg mot att **konkretisera hur** samverkan ska ske för att driva det gemensamma utvecklingsarbetet framgångsrikt och hållbart framåt.

WSPs erfarenhet från andra arbeten är att för att samverkan ska leda till förändring så måste det vara tydligt vad **nyttorna** är, vad det är som kan åstadkommas genom att göra saker tillsammans istället för var för sig. I intervjustudien är effektivitet och kvalitet den "nyttokategori" som framför allt lyfts fram, inte minst med hänvisning till de dalsländska kommunernas förutsättningar. Samverkan både som ett nödvändigt sätt att hantera begränsade ekonomiska resurser och som ett sätt att nyttja skattemedlen rätt och fokusera på medborgarna. En andra nyttokategori handlar om att samverkan är nödvändigt på grund av frågeställningarnas komplexitet. Exempelvis går energifrågan eller infrastrukturfrågan inte att lösa lokalt. En tredje "nyttokategori" handlar om att minska sårbarheten genom att samverka. En fjärde kategori är "mobiliseringsnyttor" och att genom samverkan bli starkare. En respondent menar att särskilt för en mindre geografi som Dalsland är det angeläget att gå samman, "*Dalsland har ingen kraft om man inte gör det tillsammans*".

En övergripande iakttagelse från intervjustudien är att samverkan idag sker på många håll och ledder i Dalsland. Det tycks finnas ett gott samtalsklimat och flera hänvisar till samverkan inom ramen för Det goda livet eller 4D, men även konkreta samverkansprojekt. Flera menar också att det just nu finns ett möjlighetsfönster att vidareutveckla samverkan. WSPs råd för det fortsatta arbetet är:

1. Genomför en dialog med styrgruppen där WSPs rapport används som underlag för att välja ut 2-3 insatsområden att fokusera kraftsamlingen på, med utgångspunkt i Behålla-scenariot.
2. Säkerställ fortsatt engagemang genom att koppla avsiktsförklaringar till dessa utvalda insatsområden.
3. Behåll dialogformerna kopplat till Det goda livet, 4D etc., för att säkerställa att det finns en kontinuerlig samverkan kring Dalslands utveckling där tillit kan byggas liksom gemensam förståelse av förutsättningar och utmaningar.

INNEHÅLL

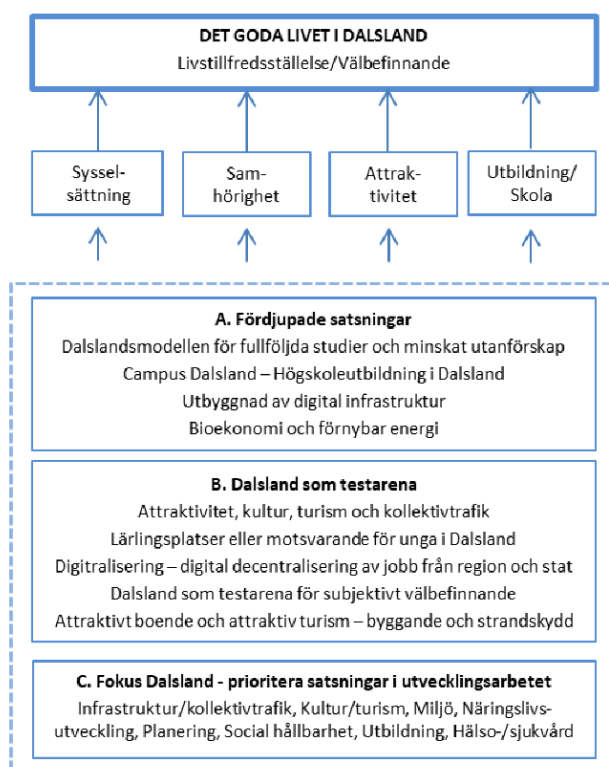
Sammanfattning	3
1 Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 WSPs uppdrag	10
1.3 Rapportens disposition	11
2 Dalslands geografi, läge och struktur	12
2.1 Dalsland läge i länet	12
2.2 Orter och ortstruktur	12
2.3 Strukturella förutsättningar	13
2.4 Tillgång till service idag	15
2.5 Summering och avstamp inför det fortsatta arbetet	22
3 Tillgång till samhällsservice	23
3.1 Begreppsapparaten	23
3.2 Röster från Dalsland om viktig samhällsservice	24
3.3 Från kartläggning till prioritering	30
4 Vilken samhällsservice är viktigast att fokusera kraftsamlingen på?	31
4.1 Några inramande iakttagelser	31
4.2 Röster från Dalsland om vad som är viktigast	31
4.3 Exempel på potentiella insatser kopplat till de sju temana	38
5 Framtidsperspektivet - Scenarier som verktyg i kraftsamlingen	40
5.1 Scenarier som samverkansverktyg	40
5.2 Scenario 1: Samhällsservice för att behålla och stärka	41
5.3 Scenario 2: (Samhälls)service för att utveckla och attrahera	46
5.4 Från scenarier till kraftsamling	49
5.5 Ökad tillgänglighet genom stärkt digital och/eller transportinfrastruktur	49
6 Kraftsamling kring gemensam samhällsservice	54
6.1 Röster om samverkan	54
6.2 Samverkan och kraftsamling	56
Informationskällor och material	60

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Planen för Det goda livet i Dalsland 2021 till 2025¹ utgör en del i genomförandet av den regionala utvecklingsstrategin (RUS) i Västra Götaland till 2030. Planen bidrar till det övergripande målet att stärka förutsättningar för Dalsland att bli mer robust och sammanhållet, jämlikt och öppet, fossiloberoende och cirkulärt. Kommunerna i Dalsland, det vill säga Bengtsfors, Dals-Ed, Färgelanda, Mellerud, Åmål och Vänersborg, samt Västra Götalandsregionen (VGR), Länsstyrelsen i Västra Götalands län och Fyrbodals kommunalförbund har i en gemensam avsiktsförklaring ställt sig bakom planen. Genom avsiktsförklaringen har parterna åtagit sig att medverka till och driva satsningar inom ramen för Det goda livet i Dalsland och den genomförandeplan som tagits fram.

I handlingsplanen för Det goda livet i Dalsland, som illustreras i Figur 1.1. nedan, tydliggörs det övergripande målet med arbetet: att öka dalslänningarnas livstillfredsställelse och välbefinnande. Det goda livet i Dalsland syftar till att bidra till detta mål genom att förbättra strukturella förutsättningar inom det som de offentliga organisationerna kan påverka och har ansvar för. Fyra områden pekas ut som särskilt viktiga att följa: sysselsättning, samhörighet, attraktivitet och utbildning/skola.

Figur 1.1 Plan för genomförande av Det goda livet i Dalsland 2021 till 2025.

Arbetet i handlingsplanen är uppdelat på tre områden. Område A fokuserar på fördjupade satsningar inom fullföljda studier och minskat utanförskap, etablering av högskoleutbildning vid Campus Dalsland, utbyggnad av digital infrastruktur och utveckling av och omställning till bioekonomi och förnybar energi. Område C fokuserar på de frågor som behöver prioriteras inom det ordinarie utvecklingsarbetet, bland annat inom infrastruktur och kollektivtrafik, kultur och turism, miljö, näringslivsutveckling, planering, social hållbarhet och utbildning. Område B, som är det område som uppdraget i denna rapport i huvudsak kopplar an till, rör Dalsland som testarena för breda satsningar som kan ändra grundläggande förutsättningar för omställning och utveckling långsiktigt. Uppdraget har dock även kopplingar till område A och C.

¹ Källa: [VGR. \(2022\). Det goda livet i Dalsland: Plan för genomförande 2021 till 2025.](#)

Det finns en även bred samsyn mellan kommuner, Regionen och Länsstyrelsen om behovet av att skapa ökad uppmärksamhet och prioritering kring Dalsland på nationell nivå, inte minst med anledning av att riksdagen 2018 utsåg fyra kommuner i Dalsland till socioekonomiskt eftersatta. Viljan är därför att Dalsland ska prioriteras generellt och på sikt kunna fungera som testarena för olika satsningar även från den nationella nivån. Återkommande frågor i dessa sammanhang är tillgänglighet till polis och arbetsförmedling i varje kommun.

En del i att testa och utvärdera nya lösningar som stärker Dalslands attraktivitet och bidrar till fler och mer kvalificerade jobb, fler utbildade och stärkta sociala relationer är att olika aktörer i samverkan kraftsamlar för utvecklingen av gemensam samhällsservice. Det är i detta sammanhang som WSP:s uppdrag tar avstamp, med sikte mot att lägga upp fokus för en sådan kraftsamling.

1.2 WSPs uppdrag

WSP har haft i uppdrag att stötta VGR med att utreda hur, inom vilka områden och kring vilka platser stat, region och kommuner gemensamt kan kraftsamla kring samhällsservice. Detta som en del i att stärka de långsiktiga förutsättningarna för utveckling, attraktivitet och för invånarnas välbefinnande och för näringslivets förutsättningar. I relation till samhällsservice diskuteras även hur infrastruktur- och transportsystem kan utvecklas för att möjliggöra tillgänglighet.

Uppdraget gör inte någon skillnad på om ansvaret för samhällets service till invånare eller näringsliv ligger på stat, region eller kommunal nivå. Uppdraget berör inte och kartlägger inte basal kommunal service, däremot områden där kommunerna ser möjligheter att samarbeta kring detta. Tidsperspektivet är satt till hur saker kan se ut och utvecklas de närmaste 5 till 10 åren.

Genomförande

Genomförandet av uppdraget består av huvudsakligen tre moment:

1. Identifiera relevanta serviceområden att samverka kring utifrån Dalslands geografi, läge och struktur. En del i detta handlar om att beskriva var viktig samhällsservice är lokaliserad idag och vilka "vita fläckar" som finns. En annan del är att beskriva hur aktörer på nationell, regional och kommunal nivå ser på samhällsserviceområden i relation till utveckling på kort och lång sikt.
2. Generera scenarier kopplat till samhällsservice. I relation till detta ge förslag på hur infrastruktur- och transportsystem i Dalsland kan utvecklas för att möjliggöra tillgänglighet till samhällsservice.
3. Ge rekommendationer för det fortsatta arbetet med kraftsamlingen.

Uppdraget har i sin helhet genomförts iterativt och i nära dialog med beställaren. Centrala moment/metoder i arbetet har varit:

- Genomgång av befintliga underlag, rapporter och kunskapsunderlag. Detta innefattar dels underlag relaterat till strategin för Det goda livet i Dalsland, dels andra studier av relevans för frågeställningarna.
- Framtagande av kartmaterial som visar på geografiska förutsättningar, till exempel var olika former av service såsom vård, utbildning, dagligvaruhandel och kontantuttag är belägna idag, i relation till var befolkningen bor i Dalsland.
- Intervjustudie med ett urval aktörer/personer som beställargruppen rekommenderat, för att fånga in olika perspektiv på samhällsservice och tillgänglighet i Dalsland idag och på sikt. Sammantaget har 18 intervjuer genomförts med aktörer på kommunal, delregional, regional och statlig nivå. En fullständig lista av befattningar och roller som dessa aktörer innehar återfinns i referenslistan. Utöver att inhämta viktig information har intervjuerna också syftat till att förankra behovet av kraftsamlingen.
- Workshop om samhällsservice, scenarier och samverkan med kommuncheferna, VGR och Länsstyrelsen Västra Götaland.
- Framtagande av två scenarier som på olika sätt "testar" samhällsservice.

1.3 Rapportens disposition

Denna rapport består av sex kapitel.

I **kapitel 2** sätter vi uppdraget i sin kontext genom att redogöra för några parametrar som beskriver Dalslands läge, geografi och struktur.

I **kapitel 3** resonerar vi kring "tillgång till samhällsservice", dels utifrån ett begreppsligt perspektiv, dels utifrån den intervjustudie som genomförts.

I **kapitel 4** tar vi dessa resonemang vidare och lyfter fram vad som framstår som särskilt viktigt när det gäller samhällsservice, utifrån perspektivet Dalslands utveckling.

I **kapitel 5** testar vi perspektiv på samhällsservice genom två alternativa scenarier. I relation till detta lyfter vi förslag på hur infrastruktur- och transportsystem kan utvecklas i Dalsland för att möjliggöra tillgänglighet.

I rapportens avslutande kapitel, **kapitel 6**, vänder vi blicken mot kraftsamlingen. Här kartlägger vi förutsättningar till samverkan och ger därefter råd för hur ta kraftsamlingen vidare.

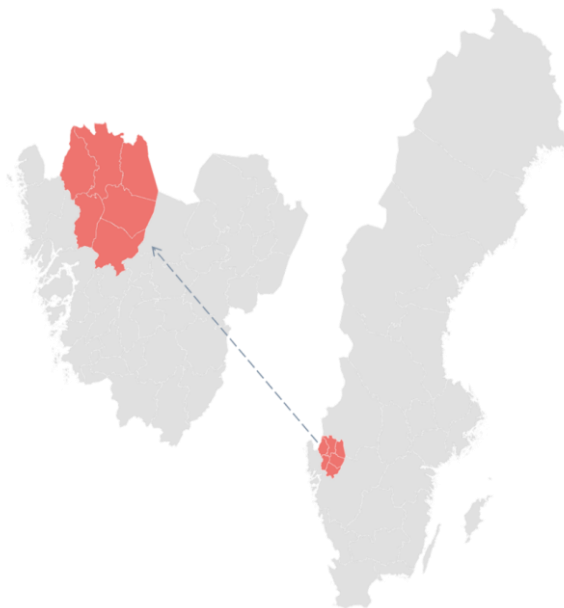
2 DALSLANDS GEOGRAFI, LÄGE OCH STRUKTUR

WSPs uppdrag utgör en del av ett större pågående arbete, dels inom Det goda livet i Dalsland, dels bredare kopplat till regional och lokal samhällsutveckling. Detta inledande kapitel syftar till att rama in kontexten för att kunna sätta kraftsamlingen i relation till Dalslands förutsättningar. Här beskrivs översiktligt Dalslands geografi, läge och struktur liksom landskapets förutsättningar. Kapitlet bygger till stor del på analyser och underlag framtagna sedan tidigare av VGR. Därutöver WSP har tagit fram ett kartmaterial som fördjupar beskrivningarna med fokus på invånarnas tillgång till samhällsservice, vilket presenteras i avsnitt 2.3.

Kapitlet som helhet pekar på både **utmaningar** som idag påverkar samhällsservicen i landskapet och **styrkor** som är relevanta att beakta och förstärka i det fortsatta arbetet med kraftsamlingen.

2.1 Dalsland läge i länet

I detta uppdrag är ett **landskap** i fokus, Dalsland, som också är ett av Sveriges minsta landskap. Landskapet tillhör till största del Västra Götalands län och en mindre del Värmlands län. Dalsland tar upp ungefär 14,6 procent av ytan i Västra Götalands län, samtidigt som enbart drygt 2,5 procent av regionens befolkning är bosatta här. Dalsland gränsar till Värmland i norr, Bohuslän i väst, Västergötland i söder och Norge i nordväst. Till väster angränsar landskapet till Sveriges största insjö Väneren. Landskapet omfattar Bengtsfors kommun, Dals-Eds kommun, Färgelanda kommun, Melleruds kommun, och Åmåls kommun. Därtill innefattas delar av Vänersborgs kommun i Dalslands geografi. Landskapet består till stora delar av glesbygd. En enklare illustration av Dalslands läge i länet och i landet återfinns i Figur 2.1 nedan.

Figur 2.1 Dalslands läge i Sverige och i Västra Götaland.

2.2 Orter och ortstruktur

Inom ramen för projektet "Ortstruktur i Västra Götaland" har Västra Götalandsregionen kartlagt, beskrivit och analyserat ett antal orter inom regionen, varav nio orter i Dalsland inkluderas.² Ortterna valdes ut därför att de har påverkan och samband i en större geografi än i sitt närområde och är orter med ett kommuncentrum, tågstation, sjukhus, eller minst en stor arbetsplats med fler än 250 anställda. Ortterna har även fler än 500 invånare och en dagbefolkning som utgör minst 50 procent av natt-

² Avsnitt 2.2 bygger på följande rapport: [VGR. \(2021\). Sammanfattning av arbetet om ortstruktur i Västra Götaland - mars 2021.](#)

befolkningen. I urvalet lades särskild tyngd på möjligheter till arbetspendling och utbud av service och samhällsfunktioner som exempelvis apotek, dagligvaruhandel, drivmedelstationer, och posttjänster.

I kartläggningen klassificeras Åmål och Vänersborg under kategorin "Kommuncentrum plus", vilket innebär att de utgör huvudorter i kommunen med stor andel kommunal verksamhet och kommersiellt serviceutbud, även för boende i angränsande kommuner. Mellerud, Bengtsfors, Färgelanda, och Ed klassificeras vidare under kategorin "Kommuncentrum", där samma parametrar gäller men med skillnaden att kommunal verksamhet och kommersiell service i huvudsak nyttjas av boende i den egna kommunen. Bäckefors och Billingsfors klassificeras under "Arbetsorter" vilket innebär att andelen arbetstillfällen i förhållande till antalet boende resulterar i inpendling till orten. Slutligen klassificeras Brålanda och Dals Långed under "Boendeorter", vilket innebär att utpendling sker i större utsträckning.

I rapporten om Ortsstruktur konstateras också att orterna i Dalsland har en svag befolkningstillväxt jämfört med orter längs infrastrukturstråken som leder till och från Göteborg. Kartläggningen belyser även ett samband mellan den relativt låga folkmängden i Dalsland och en mindre branschbredd och därmed mindre utbud av tjänster och service. Åmål representerar undantaget där branschbredden är relativt stor. Det lyfts även att en hög andel äldre finns i mindre orter, ofta sjö- eller havsnära och längre ifrån arbetsmarknader, vilket är fallet för flera orter i Dalsland.

Jämfört med Västra Götaland i stort har även boende i Dalsland längre restider med kollektivtrafik till ett regionalt centrum. Undantagen utgörs av Ed och Åmål vilka i viss mån kan nå ett regionalt centrum utanför Västra Götaland på cirka 60 minuter. Pendlingsmöjligheten till Göteborg är särskilt begränsad från flera orter i Dalsland.³

2.3 Strukturella förutsättningar

I VGRs rapport Ortsstruktur⁴ lyfts ett antal megatrender och regionala trender som förväntas påverka förutsättningar i regionen framgent. De största megatrenderna konstaterades vara att samhället genomsyras av digitalisering, automatisering och andra teknologiska förändringar, demografiska förändringar som till exempel urbanisering, åldrande befolkning och migration och slutligen klimatförändringar och minskad tillgång till naturresurser. Sju regionala trender lyfts, där flera till synes har särskild relevans för förutsättningar i Dalsland utifrån landskapets läge i länet och inte minst i relation till frågeställningar aktuella inom ramen för detta uppdrag. Dessa är:

1. Ökad konkurrens om tillgänglig mark
2. Ökad bostadsbrist
3. Minskad betydelse av administrativa gränser
4. Ökad centralisering av service och välfärdstjänster
5. Ökad medvetenhet om landsbygdens betydelse
6. Ökad konkurrens om arbetskraft och förändrat behov av kompetens
7. Ökade socioekonomiska klyftor

Västra Götalandsregionen presenterade i december 2020 en rapport med diskussionsunderlag inför framtagandet av strategin Det goda livet i Dalsland.⁵ Där beskrivs den långsiktiga utvecklingen för Dalsland och hur olika parametrar har påverkat landskapets strukturella förutsättningar. Rapporten ger även en bild av hur dalslänningarna själva ser på sina liv och utvecklingsförutsättningar.

Utredningen konstaterar att utvecklingen i Dalsland kan beskrivas i termer av successivt minskad attraktion och konkurrenskraft. En utveckling som efterhand har lett till en hög andel äldre i befolkningen, en begränsad bredd i näringslivet, svag jobbutveckling, låg utbildningsnivå, hög arbetslöshet, låga inkomster och ett stort bidragsberoende i aktiva åldrar. Exempelvis lyfts att:

³ Detta avsnitt bygger på följande rapport: [VGR. \(2021\). Sammanfattning av arbetet om Ortsstruktur i Västra Götaland - mars 2021.](#)

⁴ Källa: [VGR. \(2021\). Sammanfattning av arbetet om Ortsstruktur i Västra Götaland - mars 2021.](#)

⁵ Källa: [VGR. \(2020\). Det Goda Livet i Dalsland - Diskussionsunderlag för en strategi för långsiktig utveckling i Dalsland.](#)

- Den vanligaste åldern i Dalsland är 75 år jämfört med 29 år i Västra Götaland
- Strax före Corona hade landskapet ca 20 procent färre jobb än år 1990
- Bengtsfors, Åmål och Mellerud (+ Gullspång) har regionens lägsta sysselsättningsgrader
- Disponibel inkomst per person är låg och växer långsammare än i omgivningen
- Flera av kommunerna i Dalsland har den högsta andelen i landet i arbetsför ålder som försörjs av olika former av bidrag
- Utbildningsnivån är låg jämfört med de flesta kommuner i Västsverige
- Befolkningen är mycket utspridd i landskapet med 14 invånare per kvadratkilometer
- Bilberoendet är mycket stort

Utifrån rapportens resultat och budskap växer en någorlunda dystur bild fram av landskapets långsiktiga utveckling och strukturella förutsättningar. Dessa insikter ligger även till grund för arbetet inom Det goda livet i Dalsland och flera andra satsningar. Utifrån dessa utmaningar står det klart att insatser behöver göras för att vända utvecklingen och stärka landskapets förutsättningar för framtiden.

Samtidigt som Dalsland har stora utmaningar på vissa områden lyfter rapporten även fram styrkor och möjligheter. Bland annat konstateras att Dalsland är ett sammanhållet landskap med rötter från 1500-talet som bär på en egen historia och har en tydlig identitet. Inom landskapet finns starka kulturella traditioner inklusive ett antal framstående kultur- och utbildningsinstitutioner. Dalsland har även starka naturvärden och turismupplevelser, även om de till viss del anses vara outnyttjade idag.

Dalslands ekonomisk-geografiska läge beskrivs vidare som starkt i grunden, med närhet till befolkningsrika och diversifierade regionala arbetsmarknader och kvalificerad regional infrastruktur inom områden som högre utbildning, kvalificerad vård, innovationer och företagsutveckling. Tack vare närheten till Norge finns det kopplingar dit och fastighetsmarknaden erbjuder lägre priser än många andra delar av regionen. Även dessa styrkor bedöms dock till viss del vara outnyttjade idag.

Rapporten beskriver även att när dalslänningarna själva beskriver sina liv och levnadsförhållanden så blir skillnaden mot övriga delar av regionen klart mindre. Vissa områden står sig till och med starkare i Dalsland jämfört med resterande delar av regionen, såsom: Trygghet, anmälda brott och optimism om egen framtid. På andra områden står sig dock Dalsland lägre jämfört med andra delar i regionen, såsom: Allmänna hälsotillstånd, meningsfullhet, samhörighet med andra, praktiskt stöd och ekonomisk situation. Däremot betonas att skillnaderna inte är dramatiska, vilket hade kunnat vara en förväntan utifrån de utmaningar Dalsland har.

Uppföljande utredningar har skett sedan rapporten togs fram år 2020. En färsk rapport från 2023⁶ konstaterar att strukturella problem kvarstår och att det är nödvändigt att vidta åtgärder. Det konstateras även att särskilt utvecklingsfokus behövs rörande hantering av åldrande befolkning, utflyttningsströmmar och låga värden på bostäder. Områden som framhålls som tillräckliga men i behov av förstärkning bedöms vara: Samhörighet, stor andel gymnasiebehörighet, fungerande näringslivsstruktur, sjunkande bidragsberoende och större andel turism. Goda områden som främst ska bevaras bedöms vara: Högt välbefinnande, hög känsla av meningsfullhet, stark känsla av trygghet och en god nivå av framtidstro hos befolkningen jämfört med övriga Västra Götaland.

Sammanfattningsvis framstår Dalslands utveckling och förutsättningar som dystur men med glimtar av hopp och framtidstro. Pågående arbete bör således syfta till att både bemöta utmaningar och bevara och stärka möjligheter som Dalsland har. Den negativa utvecklingen som länge har beskådats "behöver och kan brytas", som regionen själva uttrycker, där "satsningar som gör verklig skillnad" bör prioriteras. I detta arbete betonas regionen vidare behovet av experimentella inslag och breda programinsatser som normalt inte förekommer i regional utvecklingspolitik. Trots och kanske med anledning av Dalslands storlek anses landskapet även som lämpligt för att testa nya och/eller okonventionella lösningar. Den långsiktigt svaga strukturella utvecklingen och ett något lägre välbefinnande relativt regionen motiverar även satsningarna i geografin över lag.

⁶ Källa: VGR. (2023). Det Goda Livet i Dalsland - Presentation med fokus på uppdaterad analys. Version 12 juni 2023.

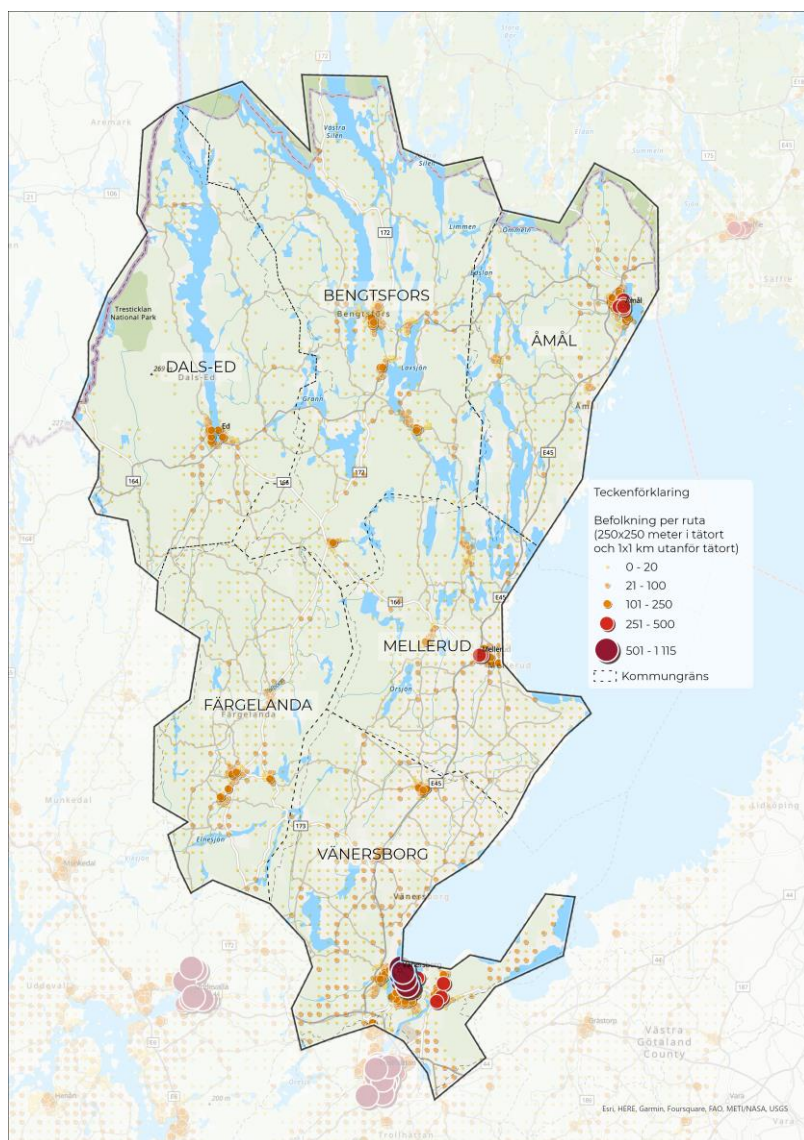
2.4 Tillgång till service idag

Hur ser då tillgången till service ut idag i Dalsland? För att få en bild av detta har WSP tagit fram ett antal kartor och tabeller som visar tillgång till ett antal servicefunktioner med bil i olika delar av Dalsland. För en av kartorna har även tillgång med kollektivtrafik inkluderats. Både kommersiell och offentlig service har vidare bedömts relevant för att få en bättre bild av nuvarande förutsättningar. Kartorna visar på följande serviceområden:

- Tillgång till dagligvaror, apotek, posttjänster och drivmedel
- Tillgång till dagkassersättning, betalningsförmedling och kontantuttag
- Tillgång till sjukhus och vårdcentral
- Tillgång till grundskola (inkl. förskola), gymnasieskola och högskola/universitet

Det bör betonas att kartläggningen inte har utgjort ett huvudsyfte i uppdraget, och att syftet i första hand är att ge en något mer fördjupad nulägesbild över ett urval samhällsserviceområden. Inledningsvis presenteras en karta över befolkningstäthet i Dalsland år 2021, vilken med fördel kan jämföras med placering av serviceinrättningar i efterföljande kartor och diagram. Samtliga kartor i detta kapitel återfinns i högre upplösning i Bilaga A.

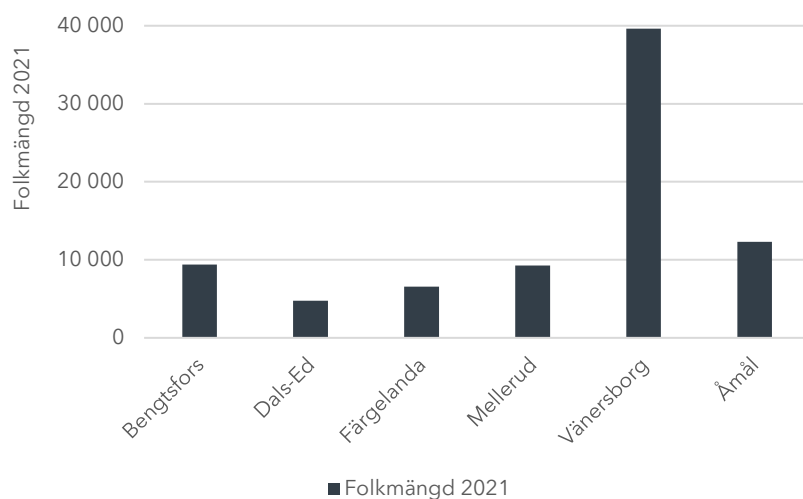
Befolkningstäthet år 2021

Figur 2.2 Karta över befolkningstäthet i Dalsland år 2021.

Kartan i Figur 2.2 ovan visar befolkningstätheten i Dalsland år 2021, sett utifrån boende befolkning per 250 x 250 m-rutor. Utifrån denna överblick bekräftas det som tidigare kapitel redan har lyft: Att stora delar i Dalsland karaktäriseras av glesare geografier och landsbygd. Däremot synliggörs variationer i landskapet ytterligare.

Utifrån kartan kan vi se att desto mer söderut i landskapet vi rör oss, desto större befolkning. Vänersborg är exempelvis mer befolkat än andra delar av Dalsland. Relaterat till detta bör betonas att enbart begränsade delar av Vänersborg omfattas av landskapet Dalsland, och det är även här kommunens glesare geografier återfinns. För de andra fem kommunerna koncentreras befolkningen kring tätorterna. Mellerud och Åmål tätort har något tätare befolkning. Folkmängden för år 2021 redovisas även i Figur 2.3 nedan på kommunnivå.

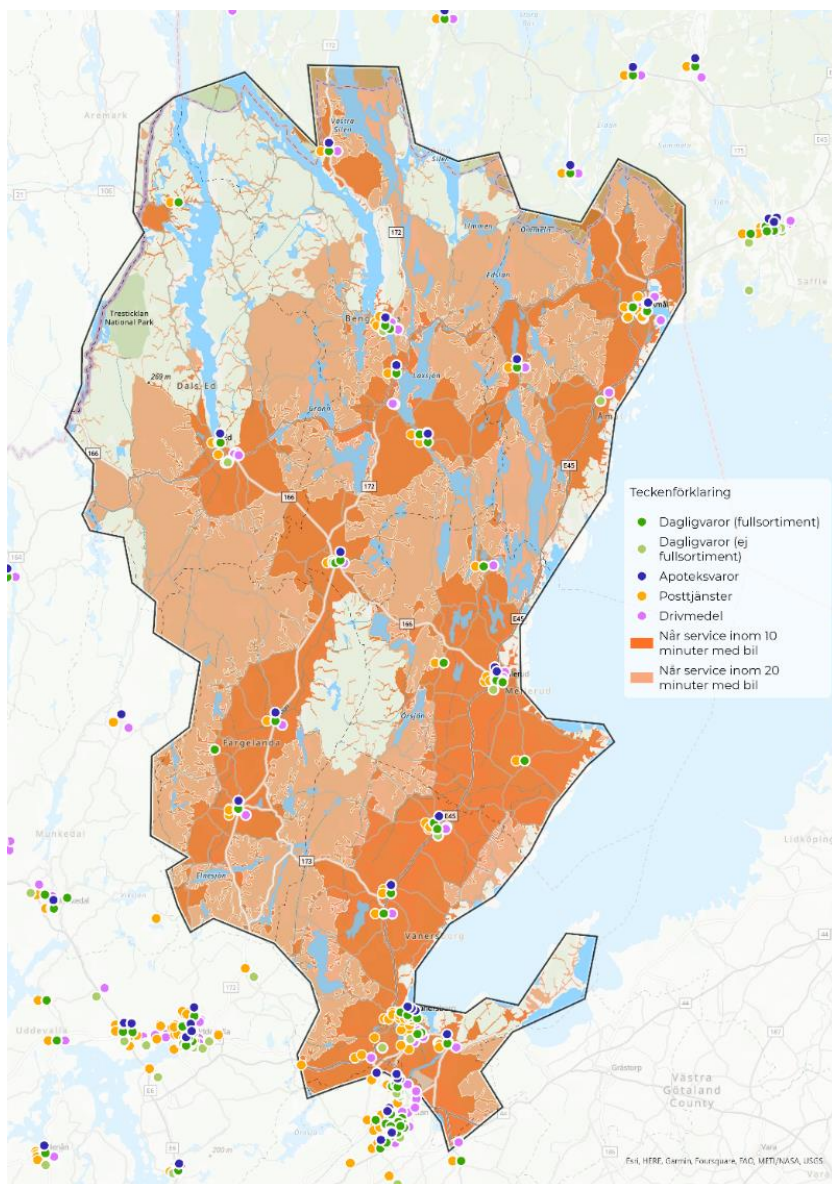
Figur 2.3 Tabell som visar folkmängd i Dalsland år 2021 för de sex kommunerna i Dalsland.

Tabellen i Figur 2.3 ovan tydliggör att olika kommuner har olika befolkningsunderlag som samhällsservicen behöver förhålla sig till. Här står särskilt Vänersborgs kommun ut, som utifrån ett kommunalt perspektiv till synes har andra behov och förutsättningar att tillse inom samhällsservice jämfört med de övriga fem kommunerna. Däremot omfattas som tidigare nämnt enbart vissa delar av Vänersborgs geografi i Dalsland.

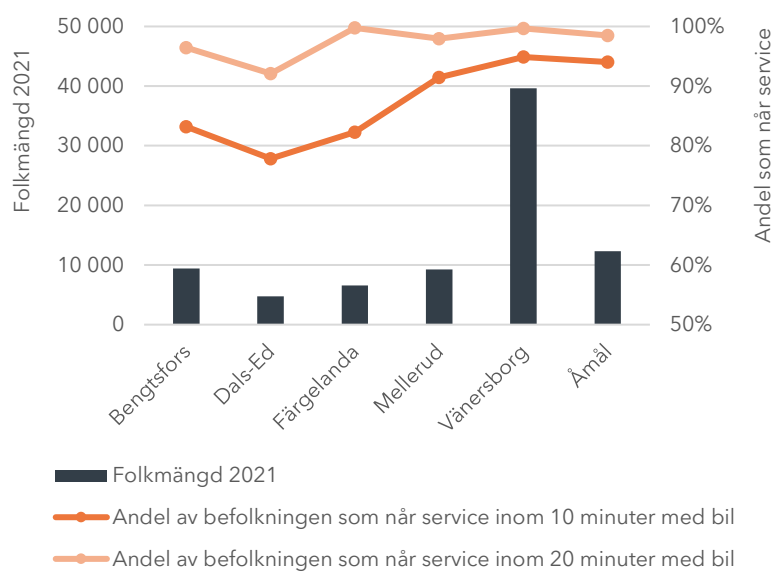
Tillgång till dagligvaror, apotek, posttjänster och drivmedel

I Figur 2.4 nedan återfinns en karta som visar tillgång till dagligvaror, apotek, posttjänster och drivmedel i Dalsland med bil. Mörkare orange färg motsvarar bättre tillgång (når servicepunkt med bil inom 10 minuter), ljusare orange färg motsvarar någorlunda bra tillgång (inom 20 minuter med bil) och vita/gråa områden motsvarar lägre tillgång (över 20 minuter med bil).

Denna karta tydliggör att tillgången till dessa typer av servicefunktioner varierar mellan olika delar av Dalsland. Detta förtydligas ytterligare i tabellen i Figur 2.5 nedan. Till exempel når ca 90 procent av befolkningen i Vänersborg, Åmål, och Mellerud en servicepunkt inom tio minuter med bil. I Dals-Ed, Färgelanda och Bengtsfors är siffran något lägre, där 80 procent av befolkningen når en servicepunkt inom tio minuter med bil. Samtidigt kan konstateras att i stort sett hela befolkningen i Dalsland når en servicepunkt inom 20 minuter med bil (99%).

Figur 2.4 Karta som visar tillgång till dagligvaror, apotek, posttjänster och drivmedel i Dalsland med bil.

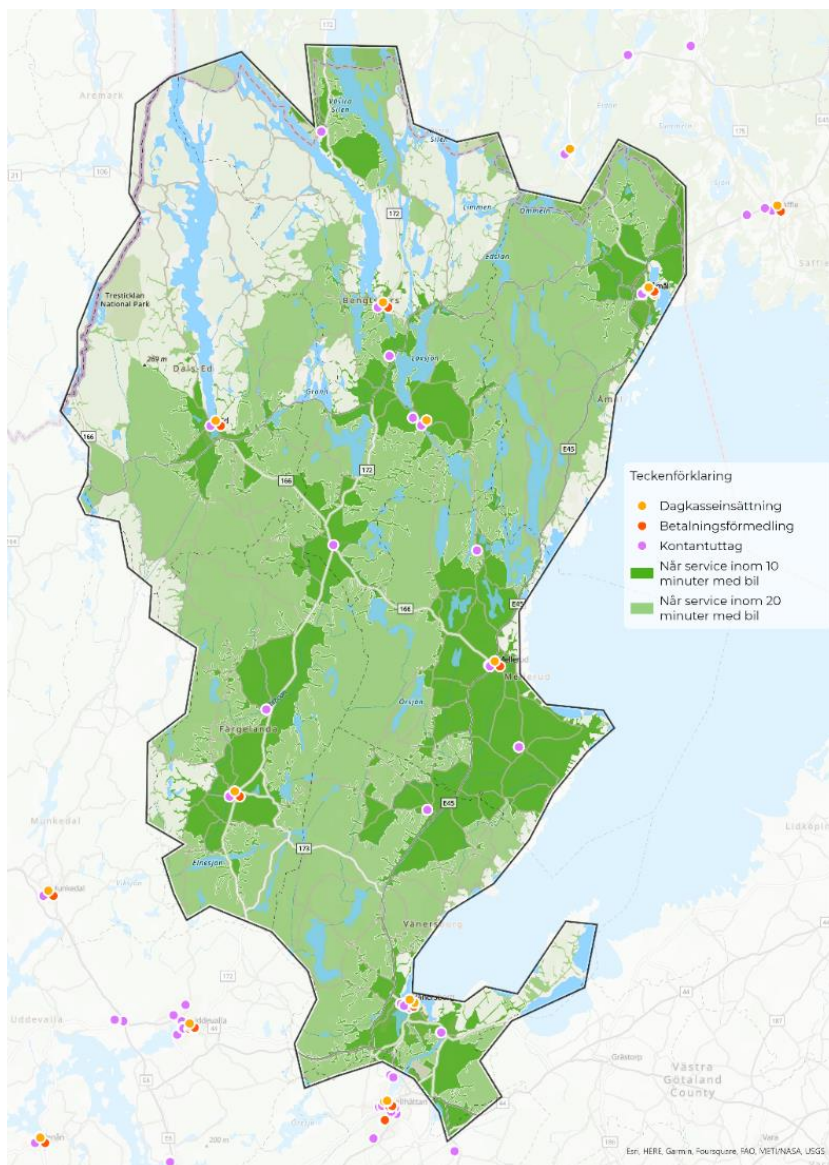

Figur 2.5 Tabell som visar tillgång till dagligvaror, apotek, posttjänster och drivmedel för de sex kommunerna i Dalsland med bil.

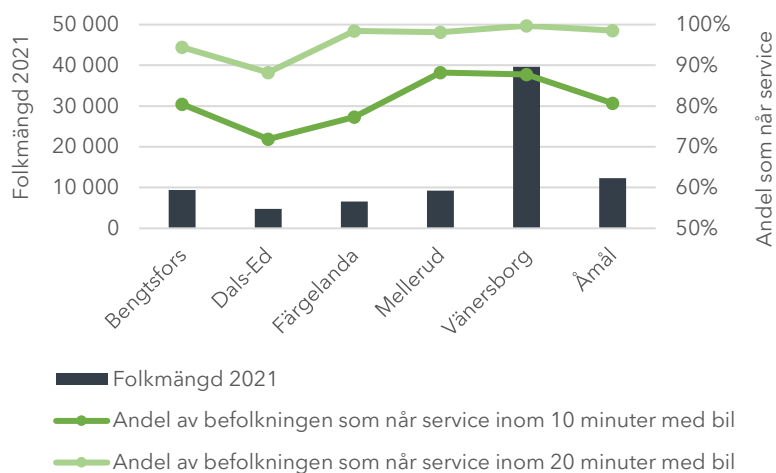
Tillgång till dagkassersättning, betalningsförmedling och kontantuttag

Kartan i Figur 2.6 nedan visar tillgång till dagkassersättning, betalningsförmedling och kontantuttag i Dalsland med bil. Mörkare grön färg motsvarar bättre tillgång (när servicepunkt med bil inom 10 minuter), ljusare grön färg motsvarar någorlunda bra tillgång (inom 20 minuter med bil) och vita/gråa områden motsvarar lägre tillgång (över 20 minuter med bil).

Denna karta visar på ett övergripande plan liknande mönster som i tidigare karta över dagligvaror, apotek, posttjänster och drivmedel. Däremot är tillgången något lägre generellt, vilket också förtydligas i tabellen i Figur 2.7 nedan. I Vänersborg och Mellerud når ca 88 procent av befolkningen en servicepunkt inom 10 minuter i bil. I Åmål når 80 procent av befolkningen en servicepunkt inom 10 minuter, vilket är något lägre än i tidigare karta. Bengtsfors ligger på samma nivå som Åmål och Färgelanda strax därefter. I Dals-Ed når 70 procent av befolkningen en servicepunkt inom 10 minuter med bil. Återigen kan dock konstateras att i stort sett hela befolkningen i Dalsland (98 %) når en servicepunkt inom 20 minuter med bil i kategorin.

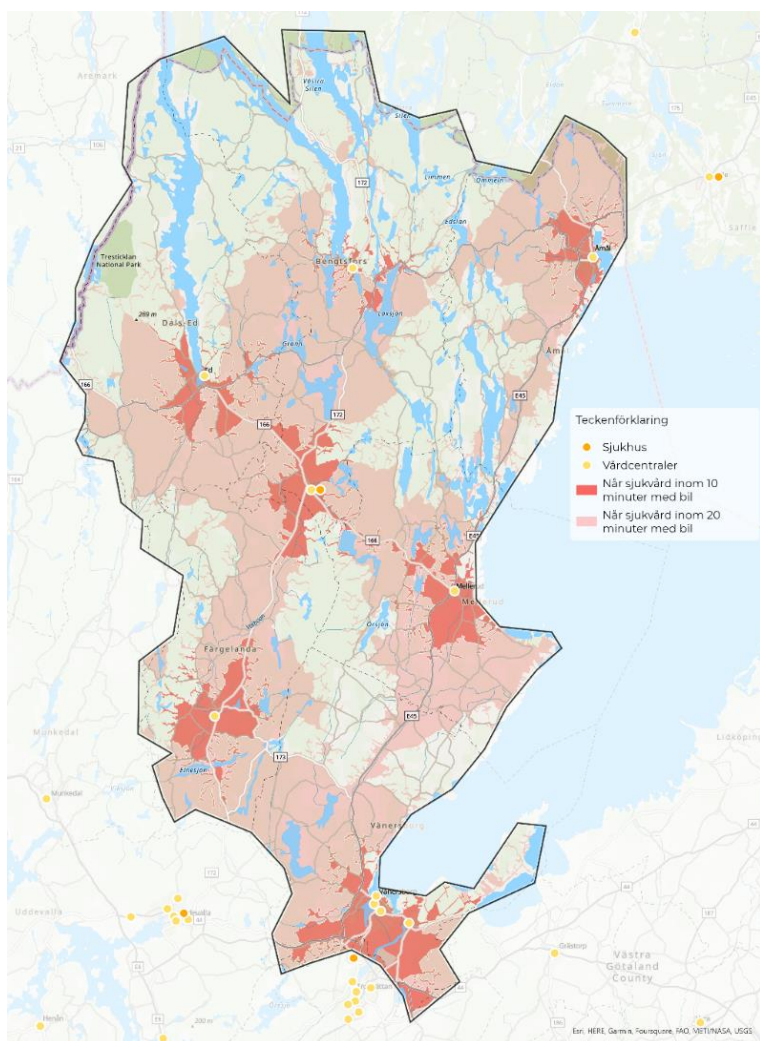
Figur 2.6 Karta som visar tillgång till dagkassersättning, betalningsförmedling och kontantuttag i Dalsland med bil.

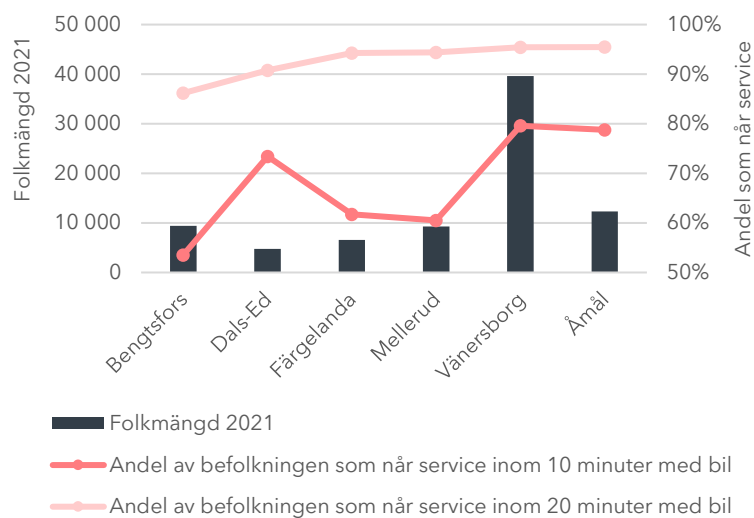
Figur 2.7 Tabell som visar tillgång till dagkassersättning, betalningsförmedling och kontantuttag för de sex kommunerna i Dalsland med bil.

Tillgång till sjukhus och vårdcentral

Kartan i Figur 2.8 nedan visar tillgång till sjukhus och vårdcentral i Dalsland med bil. Mörkare rosa färg motsvarar bättre tillgång (när servicepunkt med bil inom 10 minuter), ljusare rosa färg motsvarar någorlunda bra tillgång (inom 20 minuter med bil) och vita/gråa områden motsvarar lägre tillgång (över 20 minuter med bil). Denna karta visar på större skillnader och lägre tillgång generellt jämfört med tidigare kartor. Detta beror på att antalet inrättningar totalt sett är färre.

Figur 2.8 Karta som visar tillgång till sjukhus och vårdcentral i Dalsland med bil.

Figur 2.9 Tabell som visar tillgång till sjukhus och vårdcentral för de sex kommunerna i Dalsland med bil.

Mönstren i kartan förtydligas ytterligare i tabellen i Figur 2.9 ovan. I denna tydliggörs att i Vänersborg och Åmål når ca 80 procent av befolkningen en servicepunkt inom 10 minuter med bil. I Dals-Ed når ca 73 procent av befolkningen en servicepunkt inom 10 minuter. I Färgelanda och Mellerud når drygt 60 procent en servicepunkt inom 10 minuter och slutligen når knappt 55 procent i Bengtsfors en servicepunkt inom 10 minuter med bil. När det gäller tillgång inom 20 minuter med bil varierar tillgången mellan 86 procent som lägst (Bengtsfors kommun) och 95 procent som högst (Vänersborg och Åmål).

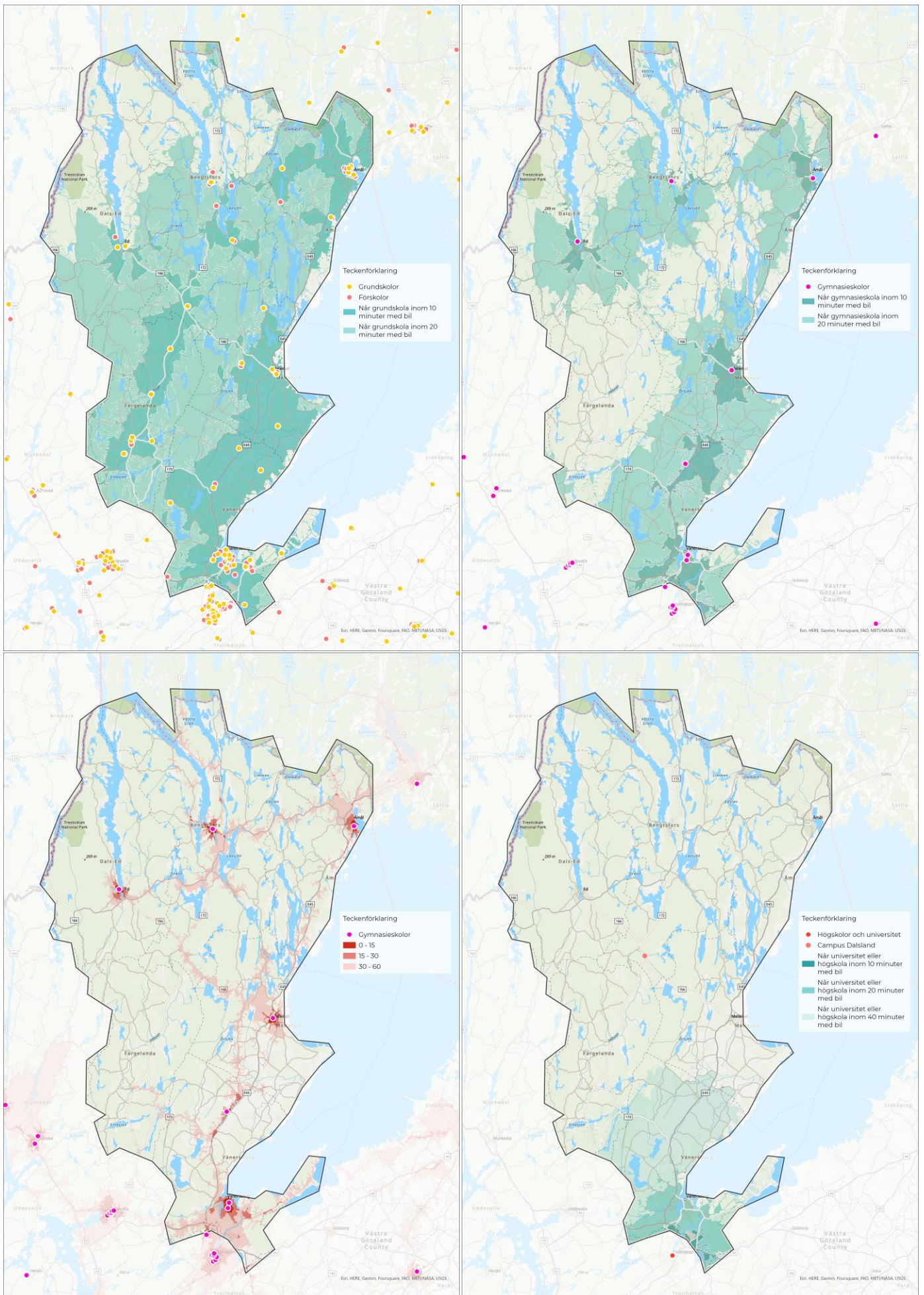
Tillgång till grundskola, gymnasieskola och universitet/högskola

Avseende tillgång till utbildning har WSP bedömt att en annan typ av analys behöver göras för att visa på tillgång till servicepunkter, med anledning av att inrättningarna skiljer sig åt i större utsträckning i sitt geografiska mönster. Utbildningarna som omfattas i kartorna i Figur 2.10 nedan är grundskola (inkl. förskola), gymnasieskola och universitet/högskola. De blåa kartorna visar tillgång för respektive typ av inrättning med bil. Den rosa kartan visar tillgång till (enbart) gymnasieskolor med kollektivtrafik.

Den första av dessa fyra kartor, tillgång till grundskola, visar att tillgången är relativt bra med bil i Dalsland. Detta kan bero på att kommunernas ansvar att tillgodose lika tillgång till utbildning för alla, oavsett geografi, är starkare reglerat enligt lag. Samtidigt synliggörs att nordvästra hörnet av Dalsland har en lägre tillgång till utbildning på denna nivå (över 20 minuter med bil). Vissa områden, särskilt runt tätorterna, har även närmare till grundskola med bil (inom 10 minuter med bil). I kartbilden visas även var förskolorna ligger, men restidsområdena visar endast restid till grundskolorna.

Nästföljande karta visar tillgång till gymnasieskola med bil, där större geografiska områden med lägre tillgång synliggörs (över 20 minuter med bil). Detta gäller dels nordvästra delen av Dalsland, dels ett bredare bälte genom landskapets mitt. Koncentrering kring tätorterna tydliggörs även ytterligare i denna karta jämför med kartan för grundskolor. Avseende tillgång till gymnasieskolor bedöms det dock relevant att även kartlägga tillgång med kollektivtrafik, eftersom gymnasieelever är en grupp som i hög grad är beroende av kollektivtrafik för att komma till skolan. Karta 3 illustrerar detta, där en betydligt dystrare bild av tillgängligheten växer fram.

Den sista kartan visar tillgång till universitet/högskola med bil, där det synliggörs att större delar av Dalsland har bristande tillgänglighet till inrättningar, med undantag från södra delarna och särskilt Vänersborg som har relativt högre tillgänglighet. I framtiden kan det nystartade Campus Dalsland innebära förbättrad tillgänglighet till utbildning på högre nivå. Det bör också betonas att det inte går att fullt ut jämföra fysisk tillgänglighet till grundskola/gymnasium med fysisk tillgänglighet till universitet, då upptagningsområdet skiljer, och att även universitet/högskolor längre bort kan ha en större påverkan än vad kartan visar. Detta bör dessutom ses i skenet av att Campus Dalsland och andra inrättningar på denna nivå bedriver utbildning på distans, vilket medför att geografin är större än vad kartan antyder.

Figur 2.10 Kartor som visar tillgång till utbildning, uppdelat på grundskola (inkl. förskola), gymnasieskola och högskola/ universitet. De tre blåa kartorna visar tillgång med bil (för alla inrättningar), den rosa visar tillgång med kollektivtrafik (enbart för gymnasieskolor).

2.5 Summering och avstamp inför det fortsatta arbetet

Nedan summerar vi några av de förutsättningar i fråga om geografi, läge och struktur som är särskilt viktiga att ta avstamp i inför de kommande kapitlen.

Ett första avstamp är att det finns betydande strukturella utmaningar som behöver bemötas och hanteras, exempelvis kopplat till befolkningens ålder, disponibel inkomst, utbildningsnivå, bilberoende, och länets befolkningsgleshet. Ett andra avstamp är dock att Dalslands förutsättningar inte enbart är av negativ karaktär. Det finns styrkor att bygga vidare på, exempelvis kopplat till landskapet och tillgängliga markresurser för bostadsbyggande och möjlighet att erbjuda prisvärda bostäder i natursköna miljöer. Dessutom finns en styrka i att befolkningen i Dalsland inom flera områden ser positivt på sina liv och har hög framtidstro jämfört med andra delar i Västra Götalandsregionen. Sammantaget medför Dalslands särskilda förutsättningar ett behov av att tänka i termer av nya tillvägagångssätt kring tillgång till samhällsservice, som tillgodoser både behov av att motverka strukturella utmaningar och att förstärka positiva parametrar.

Ett tredje avstamp rör behovet av att se bortom administrativa gränser i frågan om samhällsservice. Varken invånare eller näringsliv ser till kommungränser eller regiongränser. Här finns en styrka i att samverkan rör landskapet Dalsland, vilket innebär att den administrativa "skärningen" bygger på en annan logik än vad som vanligtvis är utgångspunkten i utvecklingsarbete.

Det fjärde avstampet är att utifrån kartorna kan konstateras att tillgången till samhällsservice varierar för olika typer av serviceområden och för olika delar av landskapets geografi. Det kan även konstateras att det inte är helt självklart vad som utgör viktig samhällsservice och vilken nivå av tillgänglighet som krävs i Dalsland. I nästa kapitel är fokus på vilken samhällsservice och vilka platser som är viktiga utifrån aktörernas perspektiv.

3 TILLGÅNG TILL SAMHÄLLSSERVICE

I detta kapitel resonerar vi kring vad som avses med samhällsservice och vad som krävs för tillgång till samhällsservice i Dalsland. Inledningsvis problematiserar vi kring begreppet **”samhällsservice”** och vad **”tillgång till”** samhällsservice innebär. Därefter lyfter vi fram **röster från och om Dalsland**, dvs. hur nyckelaktörer/-personer resonerar kring detta och även hur de resonerar kring viktiga platser för samhällsservice i Dalsland idag. Kapitlet bygger i huvudsak på en intervjustudie som gjorts med 18 företrädare för kommunerna i Dalsland och andra centrala aktörer på delregional, regional och statlig nivå i Västra Götaland. I kapitel 4 vidareutvecklar vi detta och resonerar kring vilka samhällsserviceområden som aktörerna tycker är viktigast att fokusera på inom ramen för kraftsamlingen.

3.1 Begreppsapparaten

Detta avsnitt syftar till att fastställa en gemensam begreppsapparat för uppdraget. Vad avses med **”samhällsservice”**? Vilka funktioner ska det fylla och för vem? Och vad innebär det att ha **tillgång** till samhällsservice? Vem har tillgång till vad? Och vad krävs för att tillgängliggöra samhällsservice?

Samhällsservice

Begreppet ”samhällsservice” är mångbottnat. Ofta tolkas begreppet som ett samlingsnamn för de grundläggande tjänster och funktioner som skapar förutsättningar för människor att bo och verka på en plats.⁷ ”Samhällsservice” inbegriper både kommersiella tjänster och icke-kommersiella tjänster, vilka i praktiken är beroende av varandra för att uppfylla grundläggande tjänster som människor behöver, inte minst i glesare geografier där samhällets närvaro genom service ibland uppfattas som låg. Utbudet av service på en plats kan därför ha olika värden. Inte bara den service som finns är relevant, utan även avsaknaden en särskild form service, liksom också upplevelsen av avsaknad av det offentliga närvaro. Värt att ha med sig i det fortsatta arbetet är också insikten att service (framför allt på landsbygder) fyller fler funktioner än den uppenbara. En affär gör att boende kan handla mjölk och bröd, men det är också en plats där boende kan mötas och samtala och en nod för samhällsinformation. Med andra ord kan en kommersiell service även fylla en funktion av en social mötesplats som bidrar till sammanhållning i ett samhälle. Det är också av vikt att lyfta lokalsamhällets kraft att tillhandahålla och bidra till god service.

Orter som gränsar till ett annat land har även i många fall särskilda förutsättningar. I glesa geografier nära en gräns är ofta den kommersiella samhällsservicen överdimensionerad för att tillmötesgå ett större kundunderlag från andra sidan gränsen.

I detta uppdrag kan tjänsterna och funktionerna som ingår i begreppet ”samhällsservice” vara både offentliga och privata och det kan vara olika aktörer på olika nivåer som ansvarar för servicen i fråga. I uppdraget ligger fokus inte på den enskilda kommunens basala service som exempelvis barnomsorg, äldreomsorg, och grund- och gymnasieskola. Dock kan samverkan mellan kommuner kring sådan service vara av relevans, vilket vi återkommer till.

Tillgänglighet

De tabeller och kartor som presenteras i avsnitt 2.3 är ett sätt att beskriva hur invånare har tillgång till olika former av samhällsservice. Här mäts faktisk tillgänglighet till olika funktioner i restid med bil och kollektivtrafik. Det finns dock anledning att problematisera ytterligare vad det innebär att ”ha tillgång” till samhällsservice, vilket vi gör nedan.

I en tidigare studie åt som WSP utförde åt Tillväxtverkets 2021 studerades specifikt kommersiell service i glesare geografier; här finns ett antal lärdomar att ta med in i detta uppdrag.⁸

⁷ Källa: [Tillväxtverket. \(2021\). Kommersiell service ger robustare samhälle - En undersökning för ökad förståelse av servicens samhällsfunktioner i vardag och kris.](#)

⁸ Källa: [Tillväxtverket. \(2021\). Kommersiell service ger robustare samhälle - En undersökning för ökad förståelse av servicens samhällsfunktioner i vardag och kris.](#)

Den relativa geografin

Inledningsvis visar studien som WSP utförde Tillväxtverket att tillgänglighet till service behöver ses utifrån perspektivet "relativ geografi". Detta innebär att vad som **uppfattas** som nära eller långt bort, det vill säga den mentala bilden av avståndet, kan skilja mot det faktiska geografiska avståndet. Och det kan också uppfattas olika i olika geografier och mellan olika grupper. Det är också relativt vad olika målgrupper upplever som en grundläggande eller acceptabel nivå av tillgång till service, exempelvis hur långt befolkningen i ett område är beredda att åka för att nå viktiga servicepunkter.

En annan slutsats av den tidigare studien är att det kan finnas ett värde i att beskriva tillgänglighet utifrån ett bredare angreppssätt än att räkna antal servicepunkter inom ett visst område. Ett sätt skulle kunna vara att utgå från vilka **behov** befolkningen uppger att de har. Studien visar att en del platser som har många servicepunkter faktiskt upplevs ha sämre service än platser med färre servicepunkter. En anledning är att boende i glesare områden oftare accepterar ett mindre serviceutbud och längre restid. Även detta visar på behovet av se på tillgänglighet som ett relativt begrepp och därför beakta både geografins förutsättningar och målgruppers uppfattningar och behov.

Det bör också beaktas att en servicepunkt kan ligga utanför en administrativ gräns men ändå uppfattas tillhöra invånare innanför gränsen. Det är därför betydelsefullt att se till en **funktionell geografi** snarare än enbart den administrativa.

Det bör i detta sammanhang även lyftas att tillgång till samhällsservice behöver ses i skenet **avsaknad** av tillgång till samhällsservice. Inom ramen för detta ligger inte bara den faktiska avsaknaden av en funktion, utan även parametrar såsom upplevd frånvaro av staten/det offentliga och/eller en nedåtgående spiral där "allt läggs ner" och en känsla av att bli lämnad och inte få del av grundläggande service. I detta finns en relativitet gentemot andra geografier som "upplevs" få mer samhällsservice trots liknande behov.

Tillgängliggörande faktorer

Faktorer som påverkar både relativ och faktisk tillgänglighet till samhällsservice är bland annat transportinfrastruktur för bilar och kollektivtrafik samt digital infrastruktur. I förhållande till detta är det relevant att ställa frågor kring vilka servicefunktioner som behöver finnas på plats och vilken service som kan, eller till och med borde, finnas digitalt. Det är även relevant att fundera på hur tillgänglighet kommer att se ut ur ett framtidsperspektiv, till exempel om nya sätt att tänka kring tillgänglighet kommer att bli aktuella. Dessutom bör man i denna kontext ta hänsyn till olika målgruppers möjligheter att ta del av fysisk respektive digital samhällsservice.

WSP:s studie för Tillväxtverket visar på att den digitala infrastrukturen och framför allt tillgång till bredband ofta är en viktig förutsättning för att människor ska kunna leva och verka särskilt i glesare geografier. Det finns även en uppfattning att äldre i kommande generationer kommer att ha lättare att hantera digitala verktyg än vad de nuvarande äldre har.

3.2 Röster från Dalsland om viktig samhällsservice

I kapitel 2 beskrev vi förutsättningarna i termer av Dalslands geografi, läge och struktur och vi presenterade kartor över var vissa typer av service är lokaliserade idag. Och här ovan i kapitel 3 har vi kortfattat resonerat kring komplexiteten i begreppet samhällsservice och till vad det innebär att ha tillgång till samhällsservice.

Nu vänder vi oss till aktörerna själva för att se hur de resonerar kring samhällsservice - vilken service som finns, vad detta innebär i fråga om tillgänglighet, och vad som är viktigt utifrån ett utvecklingsperspektiv. Avsnittet nedan bygger på en intervjustudie som WSP genomfört med aktörer på kommunal, regional, delregional och statlig nivå som verkar i och i anslutning till Dalslands geografi. Vår ambition med avsnittet är att genom att summera och lyfta fram mönster i hur nyckelpersoner resonerar kring dessa frågor, kunna bygga en "språngbräda" för det fortsatta arbetet och ringa in fokus för kraftsamlingen - tematiskt och geografiskt. En grundförutsättning för att kraftsamlingen ska lyckas är att den utgår från vad nyckelpersoner faktiskt ser som **angeläget att samverka kring**.

För att förstärka ansatsen **”röster från”** väver vi löpande in påståenden från respondenter.⁹ Genom att hänvisa till avsnittet som **”röster från”** vill vi också betona att vi inte gör anspråk på en fullständig helhetssyn eller rangordning av olika perspektiv i relation till varandra.

Vad avses med samhällsservice?

Både under intervjustudien och i andra dialoger med aktörerna har WSP ställt frågan vad som avses med samhällsservice. Vilka **funktioner** ska samhällsservice egentligen uppfylla och **för vem?** Anledningen till detta är att aktörer på olika nivåer och som representerar olika sektorsintressen kan se olika på innebörden av begreppet. För att landa rätt i kraftsamlingen behöver skillnader synliggöras för att i nästa steg kunna enas om vad som är viktigast att fokusera på och varför detta är viktigast.

Att aktörer inte nödvändigtvis ser på **”samhällsservice”** på samma sätt bekräftas i intervjustudien. En respondent uttrycker sig i stil med att:

”Det är inte helt lätt att definiera samhällsservice. Jag kan tänka mig att vi kan se på det lite olika. Särskilt i fråga om regional samhällsservice. Vad innebär egentligen det?”

Ett återkommande resonemang är att begreppet samhällsservice är brett och innefattar **”allt”**, och att det kommer att behöva göras prioriteringar:

”Det ska väl uppfylla allmänna behov, tänker jag... Relativt generellt. Utifrån vissa situationer eller tillfällen i livet där man inte behöver dra i alla trådar själv. Det blir lite rangordnat - från vad som måste funka till det som är bra om det också funkar. Oändligt med resurser har vi ju inte, så prioriteringar behöver ju göras, på något sätt.”

I kapitel 4 återkommer vi till vad aktörerna anser kring prioriteringar kopplat till kraftsamlingen. Nedan lyfter vi först mönster som framkommit avseende **vem** samhällsservice är till för och vilka **funktioner** samhällsservicen ska uppfylla.

VEM är mottagare av samhällsservice?

Generellt tycks det finnas en samsyn att **medborgare/invånare** är den huvudsakliga målgruppen för samhällsservice. Näringslivet anses sällan vara den direkta eller primära mottagaren av samhällsservice. Däremot påpekar flera att näringslivets förutsättningar i sin tur skapar förutsättningar för välfungerande samhällsservice till medborgare, vilket innebär att det finns ett indirekt samband som gör att man behöver se även till näringslivets behov.

Att målgruppen för samhällsservice huvudsakligen är medborgare, speglas i följande resonemang:

”Det offentliga perspektivet handlar om ett medborgarfokus, det är dem vi är till för, det är där vi ska börja. Vilka offentliga aktörer har vi då som har uppdrag kopplat till medborgare direkt eller indirekt?”

”Medborgarnas behov, är mitt korta svar. Det som medborgarna behöver ha tillgång till vid olika livshändelser och skeenden. Stöd, råd från myndighet - oavsett statlig, regional eller kommunal. Det kan i och för sig vara företag också, särskilt små företag. Men att det finns stöd att få från samhället helt enkelt.”

”Perspektivet behöver vara dels utifrån ‘vad är våra uppdrag som kommun eller myndighet’, dels utifrån ‘vad jag som medborgare behöver som ingredienser för att leva på en plats’.”

Rösterna ovan visar inte enbart på vem som anses vara mottagare av samhällsservicen utan även på vilka aktörer som förväntas **erbjuda** samhällsservicen, nämligen kommuner, region och stat. I detta pekar aktörerna på ett **ansvarsförhållande** där invånarna bidrar till samhällsservice genom skattemedel

⁹ Det bör här framhållas att påståendena inte är att se som citat i en strikt mening då vi inte spelat in och transkriberat intervjuerna, utan i stället antecknat parallellt med intervjun. Detta innebär att utskriften ska ses som att informanter har uttryckt sig i stil med resonemangen men inte alltid ordagrant.

och på så vis har vissa rättigheter till ett acceptabelt utbud. Några respondenter uttrycker detta som en form av "samhällskontrakt". Exempelvis:

"Där finns en risk, om man inte känner samhällskontraktet. Om man känner att man inte får ut något av det man ger in i skattemedel."

Utifrån resonemangen ovan är betoningen i första hand **befintliga** medborgare. I flera intervjuer har respondenter även lyft vikten av att erbjuda samhällsservice för **framtida** medborgare. Exempelvis uttrycker sig en respondent i stil med att:

"Om syftet är att prata samhällsservice för invånarna. Varför vill vi ha det? För att öka befolkningstillväxten eller åtminstone inte minska den."

I exemplen ovan tydliggörs behov av olika funktioner kopplat till samhällsservicen. En skiljelinje går exempelvis mellan "att behålla" respektive "att attrahera", eller att erbjuda "det som är nödvändigt" respektive "det som också är bra att ha". Vi återkommer till detta i kapitel 5 där vi skriver fram två scenarier.

Vilka FUNKTIONER ska samhällsservice uppfylla?

Vilka funktioner ska samhällsservicen uppfylla? Här framträder variationer i respondenternas svar. Givet att den huvudsakliga målgruppen för samhällsservice anses vara medborgare - befintliga, framtida eller både och - följer det naturligt att de funktioner som samhällsservicen ska uppfylla även primärt vänder sig mot medborgarnas behov. Liksom lyfts ovan framträder en skiljelinje avseende vilka funktioner som är viktigast att beakta när det kommer till samhällsservice. Till att börja med finns det aktörer som anser att funktionerna som samhällsservice ska uppfylla är **det mest kritiska** som invånare inte kan hantera själva. En respondent uttrycker detta i stil med:

"Det som händer en människa, jag kanske blir arbetslös eller sjuk, någon dör, jag hamnar på obestånd, behöver socialtjänst och så vidare. Det är det myndigheterna är där för och som ingen annan kan göra."

I exemplet ovan antyds att funktionen som samhällsservicen ska uppfylla i första hand rör sig om en form av **trygghet**. Även andra respondenter är inne på detta spår, exempelvis:

"Självklart trygghetsskapandet, att man ska känna sig trygg när man blir sjuk och så vidare."

"Trygghet är ju också någon form av service."

Inom samhällsservicefunktionen "att skapa trygghet" ryms exempelvis vård och omsorg, arbetsstöd, utbildning, socialtjänst och polisiär närvaro.

I majoriteten av intervjuerna är det alltså denna typ av "kritiska" funktioner som lyfts fram särskilt när det kommer till samhällsservice. Samtidigt har dock flera respondenter uttryckt att samhällsservice även behöver fylla en funktion av att **attrahera** fler till att bosätta sig och/eller verka i Dalsland. Några exempel på detta illustreras nedan:

"För att bosätta sig någonstans idag, vad är viktiga parametrar? Vissa kan man påverka och andra inte. Exempelvis prissättning på boende, subjektiv bedömning av var man vill bo och det som möjliggör att du kan försörja dig. Även bra bredband, kompetensförsörjning, infrastruktur."

"Det är ju möjligheten att kunna leva ett fullgott liv på den platsen du bor. [...] Det handlar också om attraktionskraften. Inom detta behövs ett utbud för olika målgrupper."

"Det måste vara lite kul - då kan man locka talanger."

"En flytt börjar ofta med ett besök."

Denna typ av resonemang breddar synen på samhällsservice; att samhällsservice inte enbart är de kritiska och trygghetsskapande funktionerna utan också sådana funktioner som bidrar till att attrahera nya invånare, arbetskraft och företag. Här lyfts funktioner som stöttar attraktiva och prisvärda boenden, tillvaratagande av naturtillgångar, näringslivsutveckling, fysisk och digital infrastruktur,

kompetensförsörjning, besöksnäring och kultur. Med hänvisning till skiljelinjen som beskrivs ovan bör påtalas majoriteten av de som intervjuas lägger betoningen på att samhällsservice är de kritiska funktionerna. Dessa menar att det som beskrivs här inte är samhällsservice utan snarare samhällsutveckling. Exempelvis uttrycker en respondent sig i stil med att:

”Enligt mig pratar man då om något annat än samhällsservice. Lokal och regional utveckling i stort. Det hör ihop och har stor betydelse såklart. Samhällsplaneringen och vad man bygger och hur... Transporter som möjliggör mobilitet... Kultur och turism och näringslivsutveckling... Allt det påverkar en orts möjligheter, men jag tänker att för mig är inte det samhällsservice. Läger man in det så är det ju allt! Men då blir det svårt att prioritera.”

Kontentan av detta avsnitt är att det finns olika perspektiv på vad som avses med samhällsservice. För att komma vidare med kraftsamlingen finns behov av att ”prata samma språk”, och utifrån detta prioritera vad som är viktigast att fokusera på.

Vad krävs för att invånare ska anses ha tillgång till samhällsservice?

Liksom beskrivs i inledningen till detta kapitel är det svårt att diskutera samhällsservice utan att samtidigt diskutera tillgänglighet. Hur resonerar då aktörerna kring vad som krävs för att användare ska anses ha **tillgång till samhällsservice**?

Ett återkommande övergripande resonemang hos aktörerna är att:

”Med [transport-]infrastrukturen kommer förutsättningarna för bättre samhällsservice.”

Utifrån detta resonemang följer att tillgänglighet kan förstås som **mobilitet** som möjliggörs genom välfungerande och effektiv **transportinfrastruktur**. Liknande resonemang illustreras även nedan:

”Det jag återkommande hör om utmaningar som kommunerna tampas med är infrastrukturfrågor. Vägar, kollektivtrafik... Där landar det ofta och det finns en bred samsyn. Det behöver rustas upp, fundamentalt för att allt annat ska fungera.”

”Infrastrukturen är det fysiska som måste finnas på plats. Öka tillgängligheten till andra platser med större samhällsserviceunderlag.”

Flera resonerar också kring att olika typer av service kopplar an till olika typer av tillgänglighet, men också att olika delar av befolkningen har **olika behov och önskemål**. Det handlar dels om att invånare i olika delar av Dalsland kan se olika på vilka avstånd som är acceptabla, dels att förutsättningar kan skilja mellan olika målgrupper. Dvs. det som vi resonerar kring i avsnitt 3.1 i termer av ”relativ geografi”. En respondent exemplifierar:

”Det finns skillnader mellan målgrupper avseende vad som anses tillgängligt. För barn, där vill man kanske ha fysiskt nära avstånd till förskola och BVC. För ungdomar, kanske fritidsaktiviteter och sammanhang. Arbetsför befolkning behöver sedan något annat och äldre något annat. Dagens och framtidens behov kan också skilja sig åt. Svaret är väldigt olika utifrån vilken målgrupp man vänder sig till.”

En annan resonerar kring att:

”Är det OK med en timmes körning för att klippa sig till exempel? Kanske. Men att ha så långt till matbutik, sjukhus eller skola? Kanske inte.”

En slutsats av detta är att det kanske inte går att definiera en specifik nivå av tillgänglighet som är acceptabel för totalpopulationen i Dalsland. Det skiljer både geografiskt och mellan målgrupper utifrån deras förutsättningar och behov.

Ett annat återkommande resonemang i intervjustudien är att **digital infrastruktur** är en viktig del i att säkerställa att användare har tillgång till samhällsservice. Detta kontextualiseras av flera aktörer som påtalar att Dalslands förutsättningar omöjliggör att erbjuda fysisk tillgänglighet överallt. En aktör uttrycker exempelvis att:

”Jag tror att vi kan glömma att ha alla funktioner på plats i Dalsland fysiskt, det tåget har nog gått tyvärr. Sättet att möta det är att ha bra digitala verktyg.”

Perspektivet tycks här vara att den fysiska tillgängligheten med nära avstånd är mest önskvärt och att den digitala tillgängligheten kompenserar när de fysiska avstånden är för stora. En respondent menar dock att det viktiga är att hitta sätt att uppfylla invånares behov, och att det handlar om att hitta rätt lösningar för rätt typer av tjänster. Lösningarna kan vara fysiska, digitala eller mobila.

Relaterat till detta lyfter flera aktörer att vissa typer av samhällsservice är mer "platsbundna" än andra, och att vissa rentav inte är platsbundna alls. Två respondenter uttrycker sig i stil med:

"Vi behöver göra en distinktion mellan sådant som behöver ha en fysisk tillgänglighet och sådant där det inte spelar någon roll, och så gränslandet."

"Jag tänker att digital infrastruktur måste vara uppbyggd så att jag kan verka hemifrån oavsett var jag bor."

Genom resonemangen ovan breddas bilden av tillgänglighet dels från en ensidig betoning på fysisk infrastruktur till att även inkludera digitala lösningar, dels från en "faktisk" tillgänglighet till att även beakta subjektivitet och upplevelsen av tillgänglighet.

Vad som är uppnåbart sett till Dalslands förutsättningar är något flera respondenter resonerar kring. Utmaningar relaterat till bland annat glesa geografier och svårigheter att kompetensförsörja servicefunktionerna är återkommande inspel. Detta relaterar till vägval mellan "**närhet eller kvalitet**" respektive "**decentralisering eller centralisering**". Här följer ett par röster på temat:

"En inneboende konflikt är hur nära personer ska ha till samhällsservice. Ett synsätt är att vård och skola ska finnas i varje kommunhörn för att alla ska ha likvärdig tillgång, men ett annat synsätt är att servicen då riskerar att bli av sämre kvalitet. Här tänker jag att man kan tänka i banorna: 'Vill man ha kvalitet men lite längre att resa eller tvärtom?'"

"Hellre god samhällsservice på några ställen än halv-kass kvalitet i varje hörn, tänker jag."

Härmed närmar vi oss ett utvecklingsperspektiv, och respondenterna tycks vara relativt samstämmiga om att det finns en nödvändig distinktion mellan **det som är önskvärt och det som är genomförbart**. En respondent uttrycker sig i stil med att:

"Allt behöver inte vara perfekt. Klart jag drömmer om dubbelspår och breddad E45:a, men jag tror man kan göra saker innan det, med det vi redan har."

En annan menar att:

"Bland är utmaningen att företrädare för landsbygder inte kan förmedla vad man menar med samhällsservice och att öka tillgången. Man menar ju inte att det ska vara på samma sätt som i Göteborg, avgångar var tionde minut och en Opera i Mellerud. Det man menar är att det ska vara möjligt att bo på landet... Och finnas fördelar med det."

Kopplat till förväntningar lyfter flera aktörer att de som väljer att bo och verka i Dalsland antagligen gör detta på grund av att Dalsland erbjuder kvaliteter som värdesätts högre än andra. Två illustrerande exempel på detta följer här:

"Livskvalitet är en styrka för Dalsland som väger upp för avsaknaden av viss samhällsservice. Du kan jobba på distans och doppa tårna i vattnet."

"Samtidigt har man valt att bosätta sig och verka på en ort för att det har vissa kvaliteter. Där gör man avkall på något för att få någonting annat."

Med detta sagt betonar samma respondenter att det måste finnas en **lägsta-nivå** avseende tillgång till samhällsservice. Dels för att upprätthålla någon form av samhällskontrakt och minska risken av utanförskapskänsla, dels för att attrahera ytterligare befolkning och näringsliv till Dalsland och stärka förutsättningar för ytterligare utveckling. Vad som utgör denna lägsta-nivå behöver dock diskuteras vidare och definieras gemensamt mellan kommuner, region och stat. Detta med hänsyn till dagens förutsättningar, framtida målsättningar, behov inom olika målgrupper och variationer mellan olika delar av Dalsland. I dessa diskussioner är det viktigt att beakta tillgänglighet till samhällsservice idag inom och i anslutning till landskapet. Detta är fokus i nästföljande avsnitt.

Var är viktig samhällsservice lokaliserad idag inom och i anslutning till Dalslands geografi?

I avsnitt 2.3 redogör vi genom kartor och tabeller för var några samhällsservicefunktioner är lokaliserade och relaterar till vad detta innebär i termer av tillgänglighet. Tabellerna och kartorna fokuserar på det som kan ses som "basal" samhällsservice och bedrivs inte nödvändigtvis av offentliga aktörer, såsom i fallet av exempelvis dagligvaruhandel, drivmedel, post och vårdcentraler. I intervjuerna har vi försökt komplettera denna bild genom att be respondenter peka ut var viktig samhällsservice är lokaliserad idag inom och i anslutning till Dalslands geografi, och var det finns "vita fläckar".

En första iakttagelse är att **samhällsservice på statlig nivå upplevs vara frånvarande**. En respondent uttrycker sig i stil med att:

"Det finns ingenstans, egentligen. Staten har lämnat Dalsland. Ett servicekontor i Åmål som företräder en del funktioner, men vad jag förstår har vi inte lyckats fylla tomrummet. I hög grad en vit fläck på statlig nivå."

Denna typ av resonemang, att "staten har lämnat Dalsland", återkommer hos flera respondenter och lyfts som en problematik. En respondent uttrycker sig i stil med att:

"Att staten bygger upp servicekontoren innebär att man erkänner att det har gått för långt. Staten har dragit sig tillbaka för mycket. Det säger man i nuvarande regering och i den förra. En viss medvetenhet kring detta finns även inom staten."

Flerålet respondenter menar att **även den kommunala och regionala samhällsservicen är frånvarande** i många delar av Dalsland. En kommunrepresentant uttrycker sig i stil med att:

"Samhällsservice saknas i stora ytor. Vi har inte resurser att tillgodose samhällsservice i glesbygden."

Att kommunerna inte har tillräckligt med resurser för att tillhandahålla samhällsservice överallt upplevs även i viss mån relatera till att statliga verksamheter har lagt ner. Små kommuner med redan begränsade resurser tvingas då ta vid och uppfylla samhällsservicefunktioner som egentligen inte faller inom kommunernas centrala uppgifter. En respondent uttrycker sig i stil med:

"Vad händer när alla [statliga verksamheter] gör det här samtidigt? Det är kommunerna som är kvar. Mycket har puttats över på kommunerna. Till exempel inom arbetsmarknadsområdet."

Flera respondenter pekar på brist på samhällsservice i generella ordalag, oavsett statligt, kommunalt eller regionalt ansvar. Vidare lyfts att den samhällsservicen som finns är **koncentrerad kring tätorterna**. Detta faller sig naturligt utifrån vad som möjliggör underlag för och drift av samhällsservice, men utgör samtidigt en utmaning i och med att befolkningen också återfinns i Dalslands mer glesa geografier, något som befolkningskartan i avsnitt 2.3 visar. Ett exempel på detta är Bengtsfors, där en kommunrepresentant illustrerar situationen enligt följande:

"Tätorten Bengtsfors har 35% av kommunens befolkning vilket är det lägsta i hela VGR. Det innebär en svår geografi för service. Till exempel höga kostnader för skolskjuts och många små förskolor och grundskolor i kommunen."

Ett relaterat resonemang som förekommer hos flera aktörer är att tillgång till viktig samhällsservice **varierar i olika delar av Dalsland** och att beroende av var man befinner sig har man närmare till vissa platser än andra. En respondent konkretiserar exempelvis att:

"Bengtsfors och Dals-Ed ligger nog längst ifrån samhällsservicen. Mellerud, Färgelanda och Åmål har mer och en helt annan infrastruktur."

Att lokalisering av viktig samhällsservice varierar mellan olika delar av Dalsland speglas även avseende **platser i anslutning till Dalslands geografi**. Bengtsfors och Åmål kommun lyfter exempelvis att **Karlstad** är en viktig knutpunkt som påverkar utvecklingen för kommunerna, då avståndet är kortare dit än till Göteborg. Samtliga kommuner lyfter även, i varierande mån, att **Trestad** (Trollhättan, Uddevalla och Vänersborg) är viktiga för Dalsland för att tillgå samhällsservice. Vissa pekar även på att **Norge** är viktigt för kommunerna i norra Dalsland, men att dessa kopplingar skulle kunna stärkas. Givetvis

uttrycker även flera respondenter att **Göteborg** är viktigt för Dalslands utveckling. Relaterat till Göteborg uttrycker dock en kommunrepresentant att just denna relation är mer komplicerad:

“Vi påverkas av navet runt Göteborg, det ska vi inte tro något annat, men ju mer radien växer, desto mer hamnar vi i något slags svart hål. Det synsättet på konflikten stad-land, det handlar om tillväxt. Det bygger på att befolkning finns.”

Liksom beskrivs i inledningen till detta avsnitt har aktörerna haft svårt att peka på specifika platser där viktig samhällsservice är lokaliserad idag. Några exempel lyfts dock. En inrättning som lyfts av flera respondenter är **Campus Dalsland** i Bäckeфорs. Däremot bör betonas att inrättningen är relativt nystartad varpå avtrycket i Dalsland inte kan utvärderas fullt ut ännu utan kräver mer tid. Relaterat till Bäckeфорs lyfter flera respondenter även att orten är en **knytpunkt för busslinjer** i Dalsland. Andra **noder för kompetensförsörjning** som lyfts är **Steneby, Nuntorp** och Färgelanda. Likt tidigare lyft utgör även **tätorterna** i Dalsland viktiga lokaliseringar för ex. sysselsättning, kommersiell service och vårdcentraler. **Kulturella anrättningar, naturtillgångar, vandringsleder** och dylikt lyfts även av flera, vilket har en mer utspridd karaktär.

3.3 Från kartläggning till prioritering

I detta kapitel har vi beskrivit hur olika aktörer på olika nivåer ser på innebörden av samhällsservice, hur tillgänglighet kan förstås utifrån olika perspektiv och var viktig samhällsservice är lokaliserad idag inom och i anslutning till Dalslands geografi. Här framträder mönstret att den samhällsservice som finns är koncentrerad kring tätorterna och att variationer återfinns mellan olika delar av Dalsland. Det finns också “vita fläckar” (särskilt från statlig nivå).

Dessa samlade resonemang utgör en viktig grund för att kunna ringa in huvudfrågan i kartläggningen, nämligen vilka samhällsserviceområden som är viktigast att fokusera på utifrån Dalslands förutsättningar. Detta är fokus i nästa kapitel.

4 VILKEN SAMHÄLLSSERVICE ÄR VIKTIGAST ATT FOKUSERA KRAFTSAMLINGEN PÅ?

I föregående kapitel lyfte vi hur aktörerna i intervjustudien resonerar kring vad som avses med **”samhällsservice”**, vad som krävs för att användare ska anses ha **tillgång** till samhällsservice samt var samhällsservice är lokaliserad. Detta utgör en grund för att i detta kapitel kunna diskutera en av uppdragets huvudfrågor, nämligen vilka samhällsserviceområden som är **viktigast** att arbeta med framgent för att stärka Dalslands utveckling, dvs. vad **kraftsamlingen** ska fokusera på. Liksom föregående kapitel bygger detta i huvudsak på intervjustudien, det vill säga **”röster från Dalsland”**.

Innan vi pekar på specifika prioriteringar och förslag på insatser som har framkommit genom intervjustudien finns några inramande iakttagelser kring frågeställningen som är viktiga att tydliggöra.

4.1 Några inramande iakttagelser

Den första inramande iakttagelsen är att aktörerna tycks vara samstämmiga kring att det givet Dalslands förutsättningar finns ett behov av att framgent **i större utsträckning se bortom administrativa gränser** och tänka mer i termer av Dalsland. Detta följer dels utifrån att resurser är begränsade, särskilt hos kommunerna som generellt har små befolkningsunderlag, och att större nyttor kan uppnås genom att tillgängliga resurser poolas och används mer effektivt. Dels utifrån att användaren, oavsett om denne är medborgare eller näringsliv, i stor utsträckning är ointresserad av kommun- och regiongränser. En respondent uttrycker sig relaterat till detta i stil med:

”Man måste förstå och lära sig att det inte finns kommungränser eller delregiongränser eller regiongränser. Vill man jobba med invånare och näringsliv så måste vi se det utifrån deras perspektiv. [...] Göra strategier och planer tillsammans med grannkommunen.”

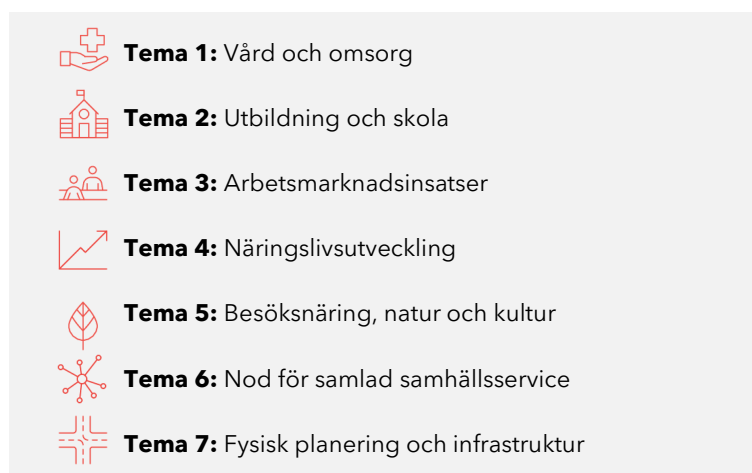
Den andra inramande iakttagelsen är att aktörerna tycks samstämmiga kring att det finns behov att **i större utsträckning tänka i termer av noder och strategiska fysiska platser** för att öka kvalitén i befintlig samhällsservice. Till detta hör att **utmana tanken kring vad som faktiskt behöver finnas fysiskt och vad som kan tillgås digitalt**. Detta knyter an till tidigare avsnitt om tillgänglighet, men betonar även behovet av att skapa nya lösningar i Dalsland givet landskapets förutsättningar. En respondent uttrycker detta i stil med:

”Vi kanske inte ska bygga ett samhälle såsom det var, det finns andra möjligheter idag.”

En tredje inramande iakttagelse handlar om att aktörer som verkar i och i anslutning till Dalsland behöver fortsätta arbeta med att **bevara och stärka det som är bra**. Liksom lyfts i kapitel 2 handlar detta exempelvis om Dalslänningarnas känsla av stolthet, tillhörighet, sammanhållning och ideellt engagemang. Men också om att dra nytta av styrkor kopplat till landskapet, naturen, småskaligheten, boendekvaliteter.

4.2 Röster från Dalsland om vad som är viktigast

Vilka samhällsserviceområden är då viktigast att kraftsamla kring? Det finns flera områden att beakta, flera funktioner behöver eftersträvas och olika målgruppers behov måste tas hänsyn till. Det är nödvändigt att **”hålla flera tankar i huvudet samtidigt”**. Med detta sagt finns det också behov av att göra prioriteringar av vissa områden och insatser framgent. Utifrån intervjustudien utkristalliseras **sju tematiska områden** för samhällsservice, vilka illustreras i figur 4.1 nedan.

Figur 4.1 Sju tematiska områden för samhällsservice

Mellan och inom dessa teman är det vissa områden och satsningar som tycks vara särskilt angelägna. Detta fördjupas nedan och i den tabell som återfinns avslutningsvis i kapitlet.

Tema 1: Vård och omsorg

Liksom beskrivits tidigare lyfter många respondenter att **ett viktigt och prioriterat samhällsserviceområde är vård och omsorg**. Två respondenter uttrycker sig relaterat till detta i stil med:

”Det man pratar om som väldigt krisande är ju tillgången till vården. Där är utbudet skralt och långa resvägar. Sjukhus stänger ner. Det är väldigt alarmerande och oroligt. Det börjar vi höra alltmer, att det är en oro. Man drar ner på ambulanser. Det behöver man nog fundera på mer.”

”Om man pratar med medborgarna så är deras perspektiv framför allt sjukvård, hur får man den enkelt och smidigt. Den nära vården, att inte behöva åka till Göteborg för att göra röntgen. Vi har ju inte med det i ’Det Goda Livet’, men vi får inte tappa det perspektivet. För invånarna är sjukvården viktig för att kunna bo och leva här.”

Inom temat vård och omsorg framkommer dock nyanser utifrån att det finns olika typer av inrättningar. Avseende **vårdcentraler** och **äldreboenden** menar de flesta aktörer att dessa behöver finnas inom rimliga fysiska avstånd oavsett var i Dalsland användare bor:

”Det får inte vara för långt till en vårdcentral, det skapar oro.”

”Vilken typ av kommunala välfärdstjänster måste finnas inom kommungränsen? Exempelvis äldreboenden.”

Samtidigt menar andra att det, särskilt avseende vårdcentraler, kan finnas anledning att ytterligare utmana perspektivet av fysisk närhet ”i varje hörn av Dalsland”. En respondent uttrycker exempelvis att:

”För mig måste den inte vara nära. Tillgången är central, såklart, men det kan vara digitalt eller fysiskt eller mobila tjänster. Servicen ska tillfredsställa behoven, inte avståndet som sådant.”

Ytterligare områden inom vård och omsorg där man skulle kunna tänka annorlunda är enligt respondenterna mer **specialiserad vård** och **tandvård**:

”Tandvård och sjukvård tror jag att Regionen och kommuner behöver börja tänka ihop på ett annat sätt. Poola resurser och öka attraktivitet.”

Att ”tänka nytt” avser i sammanhanget av vård och omsorgstjänster att **i större utsträckning erbjuda digitala eller mobila tjänster**. Relaterat till digitala tjänster är en återkommande oro hos flera respondenter att dessa riskerar att utesluta äldre invånare, vilket även är en målgrupp som ofta är i större behov av återkommande vård och dessutom utgör en relativt stor andel av befolkningen i Dalsland.

Att **samverka kring praktiska vårdfunktioner över flera administrativa nivåer** är något som flera aktörer lyfter som eftersträvänsvärt. En regional respondent berättar även att detta redan sker till viss del genom initiativet *Samverkande sjukvård* i Västra Götaland, där aktörer från kommunal och regional nivå har en uppbyggd samverkansmodell som består av fyra olika uppdragsformer utifrån vårdbehov och tillgängliga resurser. Utveckling av dessa arbetssätt sker löpande, och samma respondent lyfter att en aktuell fråga just nu är att se till att tekniska plattformar uppfyller gemensamma standarder och kommunicerar med varandra med större lätthet. Framgent finns även behov av att involvera patienterna själva som medskapare i sin egen långsiktiga vård.

Ytterligare ett behov som lyfts kopplat till området vård och omsorg är att hitta **gemensamma tillvägagångssätt för att rekrytera personal** som kan upprätthålla denna typ av samhällsservice i Dalsland. Två respondenter resonerar kring detta i stil med:

”Det är svårt att få läkare på plats. Vi behöver stimulera och erbjuda läkare mer för att de ska vara här. Kanske vårdcentral tillsammans eller koppla upp mer digitalt. Hitta nya sätt att jobba. Bättre samhällsservice för medborgarna.”

”Kanske göra som i Kanada att en läkare som väljer att jobba i bygden kan skriva av studielån efter 10 år. Styrmedel kanske kan öka attraktiviteten.”

Avseende temat vård och omsorg bör även lyftas att en rad olika insatser redan pågår inom och i anslutning till Dalslands geografi som syftar till att öka tillgången, vilket flera aktörer även påpekar i samtal. Bland annat tidigare nämnda *Samverkande sjukvård*, men även *Mini-Maria* och *Tidiga insatser för barn och unga* enligt Skottlandsmodellen lyfts fram som exempel.

Tema 2: Utbildning och skola

Ett område som majoriteten av respondenterna lyfter som viktigt är utbildning och skola.

Avseende detta tycks det dock finnas variationer mellan hur aktörerna ser på förutsättningarna idag, möjligtvis i relation till var i Dalsland invånare befinner sig. En kommunrepresentant i Åmål uttrycker exempelvis att:

”Utbildning är en viktig fråga. Men sen finns det goda förutsättningar redan. Gymnasieskola. Två högskolor med pendlingsavstånd, och nu kommer campus Dalsland. Det finns goda förutsättningar, men vi är dåliga på att marknadsföra det.”

Andra aktörer menar att förutsättningarna idag är sämre oavsett var i Dalsland man befinner sig, vilket illustreras i följande resonemang:

”Jag tror inte någon kommun i Dalsland har särskilt bra resultat och fullgångna skolgångar.”

”Det behöver finnas utbildningsalternativ lokalt, vi har ju låg utbildningsnivå totalt sett.”

Precis som diskussionen om inrättningar för vård och omsorg framkommer skillnader inom utbildning och skola avseende vilka typer av inrättningar som behöver finnas tillgängligt relativt nära och vilka som kan ligga längre bort eller erbjuda digitala alternativt mobila alternativ. Avseende **grundskolor** och **förskolor** tycks det finnas en samstämmighet att dessa typer av inrättningar inte kan ligga för långt ifrån användarna. Detta dels utifrån perspektivet att uppfylla mer kritiska funktioner, dels utifrån perspektivet att attrahera fler att flytta till Dalsland. Här resonerar respondenterna kring att bra grundskolor och förskolor utgör attraktivitetsparametrar för arbetsföra åldersgrupper med små barn när de väljer boendeorter.

Avseende högre utbildning finns olika resonemang att beakta. Gällande **högskolor** tycks respondenterna eniga om att de avstånd som finns idag är hanterbara och särskilt i och med att **Campus Dalsland framgent kan bidra till större tillgänglighet** i landskapet. Något som efterfrågas är dock **fler initiativ för vuxenutbildning** i samverkan mellan staten och kommunerna. Två respondenter uttrycker detta i stil med att:

”Det man skulle kunna utveckla är att staten och kommuner skulle kunna bedriva vuxenutbildning gemensamt på ett annat sätt. Lägga samman resurser från båda håll för att tillgängliggöra utbildning på den nivån.”

”Det som verkligen är på tapeten för oss och grannkommunerna är ju samverkan inom vuxenutbildning.”

Ytterligare ett behov som lyfts av ett par respondenter är att **erbjuda praktiska utbildningar** som motsvarar strategiska behov inom kompetensförsörjning som efterfrågas i Dalsland. Exempelvis inom områden såsom el-, bygg- och VVS-kompetenser:

”Jag tänker att vi i Dalsland borde kunna komma ihop oss kring praktiska utbildningar där vi ju har stora behov [...] exempelvis el-, bygg- och VVS-kompetenser efterfrågas.”

Tema 3: Arbetsmarknadsinsatser

Vissa respondenter menar att arbetsmarknadsinsatser bör prioriteras i Dalsland framgent. Detta särskilt eftersom tillgången till arbetsförmedling har försämrats de senaste åren, med effekten att kommunerna idag tar vid på området trots begränsade resurser.

På **kort sikt** efterfrågas gemensamma insatser för arbetsförmedling eller liknande stöttande tjänster. En respondent uttrycker sig relaterat till detta i stil med:

”De personerna behöver fångas upp. Kommunen har sina tentakler, men för att klara det uppdraget, kanske ha en kombination av Arbetsförmedlingens roll, att man fångar de här grupperna. Den socioekonomiska gruppen är viktig att hitta samhällsinsatser för.”

På **medellång sikt** efterfrågas satsningar på fler instegsjobb för att minska arbetslösheten i yngre åldrar och särskilda grupper som har svårare att ta sig in på arbetsmarknaden idag:

”Instegsjobben behöver vi nog jobba mycket med för de som vi ser är längre ifrån arbetsmarknaden. Nyanlända. Unga killar.”

På **lång sikt** behöver satsningar inom skola och utbildning även ske för att öka sysselsättningen och möjliggöra för effektiva arbetsmarknadsinsatser menar aktörerna. Utifrån detta perspektiv hör således tema 3 tätt ihop med tema 2 ovan. Arbetsmarknadsinsatser hör även ihop med nästkommande tema, näringslivsutveckling.

Tema 4: Näringslivsutveckling

Näringslivsutveckling tolkas i detta sammanhang främst utifrån funktionen att attrahera fler, såväl företag som arbetskraft, till att verka i Dalsland. Flera respondenter lyfter näringslivsutveckling som ett viktigt område för att öka befolkningsunderlaget i Dalsland och ge bättre ekonomiska förutsättningar för kommunerna. Andra respondenter menar dock att näringslivsutveckling inte är prioriterat inom ramen för kraftsamlingen eftersom det inte kopplar till de allra mest kritiska funktioner som de anser att samhällsservice handlar om.

Ett förslag som framhålls av en respondent är att gemensamt arbeta strategiskt för **fler etableringar** av större företag i Dalsland:

”Små etableringar kan vi sköta själva. Men kan vi bli bra på företagsetableringar tillsammans så skulle vi ha nytta av det. Rigga en framtida strategisk Dalslandsutvecklingsgrupp. Fylla den med relevanta kompetenser.”

Till detta hör perspektivet att Dalsland kan dra nytta av att **marknadsföra sig gemensamt** gentemot näringslivet och potentiell arbetskraft. Flera respondenter lyfter att det kan finnas fördelar för vissa företag och kompetenser med att etablera sig just i Dalsland utifrån prisläge, marktillgång och lägre täthet. En respondent resonerar relaterat till detta i stil med:

”Jag tror att offentligheten med kommunen i spetsen skulle behöva prata mer med näringsliv och dra i verksamhetsetableringar. Vår infrastruktur är 'du behöver i alla fall inte sitta i köerna'. I tid tar det inte mer tid än i centrala Göteborg.”

För att möjliggöra för fler och större etableringar behöver dock fokus även riktas gentemot beslutsprocesser och arbete för att **effektivisera ledtider**. En respondent uttrycker sig relaterat till detta i stil med att:

”Ledtiderna för tillståndsprocesser är uppåt väggarna för långa. Kvalitetsgrindarna som vi har ska vi behålla men målet ska vara att halvera handläggningstiden från ansökan till beslut. Ingenting säger att kvalitet blir bättre för att man väntar. Detta måste man jobba med. Vi missar internationella investeringar för att vi är för långsamma.”

För att möjliggöra för etableringar behöver även större hänsyn tas till **insatser inom infrastruktur** och **kompetensförsörjning**, som utgör hygienfaktorer för att företag ska kunna verka på en plats och för att arbetskraft ska attraheras. En respondent uttrycker detta i stil med att:

”Näringslivet är oerhört i behov av infrastruktur och kompetensförsörjning. Spetskompetens är beroende av att befinna sig i klustersammanhang.”

I ovan resonemang synliggörs behovet av att tänka mer i **strategiska noder**. Ett förslag från två aktörer som hör ihop med detta resonemang är att Dalsland skulle kunna arbeta mer med att upprätta platser för företagare att arbeta ifrån i vissa strategiska lägen i landskapet, exempelvis **”arbetshubbar”**. Något som delvis redan utgör ett pågående arbete:

”Möjliggöra för en agil arbetsplats där vi kan erbjuda företagare offentliga platser. Lösningar för att arbeta från vissa strategiska platser fysiskt. Det hade varit en bra insats tror jag.”

”Vi jobbar också med platsutveckling, arbetsplatshubbar i samverkan mellan kommun och region. Man försöker nu ringa in platser där sådana satsningar skall kunna ske, med tillgänglighet intill till exempel cykelleder.”

I det längre perspektivet har näringslivsutveckling beröringspunkter med satsningar inom utbildning och skola. En aktör lyfter att den relativt låga utbildningsnivån i Dalsland hör ihop med att det finns få arbetsplatser som kräver högre utbildning. En annan aktör menar att de låga utbildningsnivåerna gör att företag väljer att inte etablera sig i Dalsland. Således uppenbarar sig en **”vad är hönan och ägget”**-situation både avseende utbildningsåtgärder och infrastrukturåtgärder i relation till näringslivsutveckling. Det vill säga att området kantas av komplexitet avseende var insatser ska förläggas primärt. En aktör menar dock att det finns potential i att offentliga aktörer går före:

”Vi har pratat om utlokalisering av regionens verksamheter men också statliga verksamheter. Här var analysen kring det goda livet i Dalsland startskottet.”

Tema 5: Besöksnäring, natur och kultur

Delvis relaterat till näringslivsutveckling **påpekar samtliga respondenter i varierande mån att det som utgör en stark USP för Dalsland är landskapets naturtillgångar**. Något som delvis nyttjas inom besöksnäringen men som enligt flera aktörer skulle kunna förstärkas ytterligare. En respondent menar exempelvis att:

”Vi har en väldigt svag Visit Organisation... den behöver utvecklas. Idag är den för svag resursmässigt och därav även kvalitetsmässigt.”

I ovan resonemang synliggörs, liksom inom näringslivsutveckling, behovet av **gemensam marknadsföring** av Dalsland. Däremot med tydligare fokus på Dalsland som besöksdestination.

Majoriteten av respondenterna anser dock att detta tema inte är av prioritet för kraftsamlingen eftersom Dalsland tampas med mer krisande utmaningar på andra områden. Samtidigt påpekar vissa att fokus på temat även håller potential att bidra med positiva effekter och förstärka positiva spiraler genom att ekonomiska förutsättningar stärks och en strukturerad besöksbild kan bidra till att fler väljer att bosätta sig i Dalsland.

En fördel med att prioritera området, vilket framhålls av en respondent, är även att det finns en bred samsyn hos aktörerna som verkar i Dalsland att naturen utgör landskapets största USP:

”Vi har vacker natur och vatten, det måste vi ta vara på och samtidigt värna. Här har vi likvärdiga intressen i Dalsland.”

Relaterat till kultur lyfter en kommunrepresentant att de utifrån denna kommuns medborgarundersökningar identifierat att medborgare i arbetsför ålder (24–65 år) saknar tillgång till kultur och fritidssysselsättning. Ungdomar är mer nöjda, men respondenten resonerar om insatser för medborgare i arbetsför ålder kunnat stärkas. En kommunrepresentant framhåller att dennes kommun utgör ett relativt bra nav i Dalsland för kultur och att invånare kan ta sig till Göteborg på en timme. Samma respondent uttrycker samtidigt att:

”Där tog vi risken att utveckla. Men kanske inte är där kommunens medel ska läggas.”

Avseende kulturutbud finns således olika perspektiv att beakta. Dels att tillgången potentiellt upplevs varierande beroende på var i Dalsland man befinner sig. Dels att det inte är säkert att detta område ska prioriteras utifrån tillgängliga resurser. Likt illustrerat i tillgänglighetsavsnittet framhåller flera aktörer att invånare i Dalsland ”inte kan få allt” och ”gör avkall på vissa saker för att få något annat”. Samtidigt kan fokus på området som sagt bidra till positiva effekter på andra håll, varför det inte med säkerhet bör prioriteras ned.

Tema 6: Nod för samlad samhällsservice

Ett tematiskt område som **lyfts av flera aktörer är att upprätta en nod för samlad samhällsservice** som uppfyller de mer kritiska funktionerna. Det vill säga gemensamma platser eller plattformar som samlar funktioner inom exempelvis vård och omsorg, sociala tjänster och skola och arbetsmarknadsstöd. Det som tycks vara särskilt lockande med detta förslag, som flera aktörer framför, är att ansvaret för de olika samhällsserviceområdena faller på aktörer på olika nivåer: från kommunal till regional till statlig. Samtidigt utgör funktionerna som samhällsservicen uppfyller sådana som samtliga medborgare behöver ha tillgång till och där det utifrån användarens perspektiv inte spelar någon roll vilken aktör som har det officiella ansvaret.

Aktörerna benämner insatsen på olika sätt, från **”gemensamma medborgarkontor”** till en **”motsvarighet till Norges NAV”**¹⁰ eller helt enkelt **”gemensamma lösningar som representerar olika aktörer”**. Några illustrerande resonemang på detta följer nedan:

”Tillsammans med staten utveckla gemensamma medborgarkontor. Gemensamt ansvar mellan stat och kommuner. Staten behöver inte vara på plats, men vara med och finansiera och utbilda personal.”

”Jag har en tydlig förebild på hur [kraftsamlingen] borde se ut: så som i Norge. Där har de något som kallas för NAV, som företräder alla kritiska tjänster som medborgarna kan få. ’En dörr-in-tanken’ med en hemsida för privatpersoner som börjar i änden av ’vad kan vi hjälpa dig med’, följt av sex alternativ med tydliga teman.”

”Det finns behov av en digital eller fysisk plats där personer som representerar olika aktörer och nivåer finns.”

Förslagen ovan hör ihop med att stärka **närvaron av det offentliga** i Dalsland, **poola resurser** och utforma insatser och lösningar utifrån ett tydligare **användarperspektiv**. Vilka specifika områden som skulle behöva ingå kan dock behöva diskuteras ytterligare gemensamt, men det tycks finnas en samsyn att dessa i huvudsak ska utgå från att uppfylla de mer kritiska funktionerna.

En utmaning som några av aktörerna lyfter kopplat till att genomföra denna typ av insats är dock att det finns ett **stuprörstänk** mellan olika organisationer och nivåer som kan försvåra samverkan. En aktör beskriver relaterat till detta att:

¹⁰ NAV är en norsk myndighet som bildades när försäkringskassan, arbetsförmedlingen, och kommunernas socialtjänst samlokaliseras. Det finns ett NAV-kontor i varje kommun och man kan boka en tid för ett möte eller komma in på drop-in. Se vidare resonemang i avsnitt 5.2.

”Det har att göra med hur resurser fördelas. Hur man styr. Regelverk. Revir, tradition, föreställning om hur det ska vara. Men det är möjligt. En idé vore att använda Dalsland som testområde och använda testarenan som just det.”

Perspektivet att använda Dalsland som testområde för att hitta lösningar för en samlad samhällsservicefunktion tycks även gå väl överens med strategin för Det Goda Livet i Dalsland och återkoppla till den inramande iakttagelsen att det finns behov av att anpassa nya lösningar till rådande och framtida behov, snarare än att svara mot tidigare strukturer och traditioner.

Tema 7: Fysisk planering och infrastruktur

Det sjunde och sista temat lyfts av samtliga respondenter och handlar om **fysisk planering och infrastruktur**. Här finns dock skillnader mellan aktörerna om detta är samhällsservice i sig själv, eller om det är ett verktyg för att arbeta med strukturella förutsättningar som i sin tur möjliggör tillgång till och nyttjande av samhällsservice.

Hur respondenter ser på insatser i **transportinfrastruktur** och utveckling av **digital infrastruktur** har vi redan lyft i avsnitt 3.2. Dessa resonemang berör dels behovet av mobilitet och närhet för att tillgå samhällsservice inom och i anslutning till Dalslands geografi, dels behovet av att satsa mer på digitala lösningar för att möta Dalslands förutsättningar och framtida behov. Något som kan läggas till kategorin är ett förslag att nyttja **Dalsland som testarena för nya mobilitetslösningar**, exempelvis självkörande elbussar.

Ett behov som betonas inom fysisk planering är att möjliggöra för bra **boenden i attraktiva lägen**. Delvis finns redan fördelar med att bosätta sig i Dalsland, förutom vackra miljöer också lägre priser på bostäder, menar flera. I huvudsak rör dock resonemangen kring attraktiva boenden att få **dispens från strandskyddet** av Länsstyrelsen. En sådan regelmässig åtgärd ses av flera aktörer som fördelaktig för att bättre nyttja Dalslands styrkor och främja befolkningstillväxt. En respondent uttrycker sig relaterat till detta i stil med:

”Vi har ju mycket vatten i vår kommun och i hela Dalsland. Man kan få strandskyddsdispens från Länsstyrelsen. Detta är en fråga som jag tycker att vi inom det goda livet i Dalsland kan samverka för att trycka fram en ny lättnad i lagstiftning. [...] Det vi kan och bör samverka kring är att få fram attraktiva bostadsområden och då blir det strandnära.”

Ytterligare en fråga kopplat till fysisk planering som tycks vara på agendan i Dalsland är **enskilda avlopp och anslutning till kommunala VA-system**. En respondent uttrycker sig relaterat till detta i stil med:

”Enskilda avlopp är alltid en stor fråga i glesbygdskommuner, bland annat att koppla upp sig mot kommunal VA, men ännu större är frågan om att skapa enskilda avlopp på avlägsna platser, det kan vara vattenkänsliga områden där vi tom kräver minireningsverk och så vidare.”

Relaterat till näringslivet uttrycks även av en respondent att det finns behov av **strategisk samverkan kring markanvändning** för att möjliggöra effektiva processer vid förfrågningar:

”Vi jobbar mycket med etableringar kring näringslivet. [...] Tillgången på mark är ju ett behov där. Plötsligt kan konkurrens skifta lite. Finns ju utvinning av material i Dalsland som är intressant, bland annat.”

Vissa aktörer ser även att det kan vara fördelaktigt att **samverka mellan kommunerna inom översiktsplaneringen** utvecklas. Detta dels för att stärka kunskapsuppbyggnaden och tänka bortom administrativa gränser, dels för att resurserna inom planering ser olika ut mellan kommunerna. En respondent påpekar även att sådant arbete till viss del redan pågår, där översiktsplanerare för dialog över kommungränserna i vissa frågor. Under workshoptillfället med kommuncheferna diskuterades även möjligheter för **samverkan kring fysisk planering** i bredare bemärkelse mellan kommunerna i Dalsland. Samhällsbyggnad Bergslagen lyftes som en potentiell förebild, där 4 kommuner har gått samman och upprättat en gemensam bygg- och miljönämnd, förvaltning och arbetsplats.

Ytterligare påpekanden kopplat till prioritering av områden för samhällsservice

I intervjustudien lyfts ytterligare två påpekanden som förvisso inte är att se som tematiska områden men likväl är relevanta att lyfta i sammanhanget.

Det första påpekandet rör behovet att **samordna samhällsservice med kommersiell service**, särskilt avseende kritiska funktioner som alla invånare behöver men som anordnas av andra aktörer än det offentliga. Två respondenter uttrycker sig relaterat till detta i stil med:

”Andra verktyg som vi kan använda är ju kommersiell service och samordna med dem.”

”Det måste finnas möjlighet att sköta sitt vardagliga – handla, post, bank och så vidare. Det behöver man ha för att kunna leva och bo på ett ställe.”

Det andra påpekandet rör behovet av att kompetensförsörja samhällsservicen genom att skapa **insatser för gemensam rekrytering inom flera teman**. Detta faller delvis inom tidigare diskussioner i kapitlet, men tar formen av en något mer konkret insats/åtgärd i relation till rekrytering inom flera olika områden för samhällsservice. En respondent uttrycker sig relaterat till detta i stil med:

”De områden vi pratar om här, exempelvis tillse att vi erbjuder bra utbildning i olika former och bra arbetstillfällen... Det är ju få som är bosatta i Dalsland men det finns potential att rekrytera. Pandemin har öppnat för nytt tänk där.”

4.3 Exempel på potentiella insatser kopplat till de sju temana

I intervjuerna har ett flertal förslag på olika typer av **insatser** lyfts. I Tabell 4.1 på nästa sida har vi sorterat dessa utifrån de sju temana som redogörs för ovan. Vi vill här betona att tabellen ska ses just som exempel på möjliga insatser som lyfts av respondenter. Den är inte heltäckande och vi gör ingen värdering av huruvida dessa insatser är de mest lämpade eller om de ens är rimliga att genomföra.

Tabell 4.1 Förslag på insatser inom de tematiska områdena för samhällsservice framförda av respondenter.

Tematiskt område	Behov/förslag på insatser	Beaktanden
<p>Vård och omsorg</p> 	Rekrytering av läkare	Flernivåsamverkan behövs
	Strategisk placering av inrättningar	Pågår redan flera initiativ, ex. <i>Samverkande sjukvård, Mini-Maria, Tidiga insatser (Skottlandsmodellen)</i>
	Fler samverkande praktiska initiativ	
	Fler digitala tjänster och systematik	
	Fler mobila tjänster vid behov	
<p>Utbildning och skola</p> 	Nära avstånd till grundskola och förskola	Olika mandat och ansvar mellan olika nivåer beroende av typ av inrättning
	Kommunsamverkan kring gymnasieskolor	Behov av närhet samtidigt som kvalitet och kompetensförsörjning säkerställs
	Samverkan (kommun-stat) kring vuxenutbildning	
	Fler praktiska utbildningar	Hör ihop med arbetsmarknadsinsatser samt näringslivsutveckling
<p>Arbetsmarknadsinsatser</p> 	Minska arbetslöshet/öka sysselsättning genom större utbud av stöd och rådgivning	Behovet uttrycks av ett par respondenter Inga konkreta förslag har identifierats
	Tydliggör ansvars- och resursfördelning mellan kommuner och statlig nivå	Hör ihop med utbildning och skola samt näringslivsutveckling
<p>Näringslivsutveckling</p> 	Attrahera fler företag till att verka i Dalsland	Enligt vissa aktörer utgör området inte samhällsservice utan utveckling i bredare bemärkelse
	Marknadsför kvaliteter med Dalsland mer aktivt, ex. mark, lokaler, natur	
	Strategiskt samverkansforum mellan kommuner	Hör ihop med arbetsmarknadsinsatser, utbildning och skola samt fysisk planering och infrastruktur
	Infrastrukturutveckling, noder, arbetshubbar	
	Regelförändringar för att minska ledtider	
<p>Besöksnäring, kultur och natur</p> 	Marknadsför natur- och kulturtillgångar	Uppfattas inte utgöra ett kritiskt område inom samhällsservice, men kan bidra till bättre funktionalitet av kritiska funktioner långsiktigt
	Stärk förutsättningar för besöksnäring	
	Attrahera fler till att flytta till Dalsland	
	Fritidssysselsättning, särskilt i åldrar 24-65 år	
<p>Nod för samlad samhällsservice</p> 	Poola tillgängliga resurser på kommunal och statlig nivå (delvis regional)	'Helhetslösning' för kritiska funktioner som samlar flera temaområden
	En-väg-in för kritiska funktioner, ex. arbetsstöd, vård och omsorg, sociala tjänster	Utmaning att få till samverkan i och med stuprör och traditioner
	Öka den statliga närvaron i Dalsland	Regionens roll mindre tydlig
	Gemensamma medborgarkontor, fysiska och digitala lösningar, motsvarighet till Norges 'NAV'	Fysiskt och/eller digitalt upplägg behöver diskuteras vidare
<p>Fysisk planering och infrastruktur</p> 	Attraktiva boenden: marknadsför låga priser och möjliggör för byggande i attraktiva lägen	Enligt vissa aktörer utgör området inte samhällsservice utan utveckling i bredare bemärkelse
	Öka tillgång till områden med större utbud av samhällsservice genom satsningar på infrastruktur	
	Strategisk samverkan kring markbehov för företagsetableringar	Behövs för att skapa förutsättningar för tillgång till samhällsservice
	Utveckling kring kommunala VA-system	Flernivåsamverkan behövs
	Dispens från strandskydd	Samverkan kring fysisk planering sker i andra geografier i Sverige: Spanns från nätverk för kunskapsdelning till gemensam förvaltning
	Samarbete mellan översiktsplanerare	
	Samverkan kring fysisk planering	
<p>Övriga behov och perspektiv</p> 	Samordna samhällsservice mer med kommersiell service	Bidra till förutsättningar för välfungerande kommersiell service
	Gemensamma rekryteringsinsatser	Oavsett tematiskt område, hitta lösningar för kompetensförsörjning

5 FRAMTIDSPERSPEKTIVET – SCENARIER SOM VERKTYG I KRAFTSAMLINGEN

Ett moment i uppdraget har handlat om att arbeta med scenarier som ett verktyg för att "rigga" kraftsamlingen. I detta kapitel skissar vi därför fram två övergripande scenariospår. Viktigt att poängtera är att vi i detta uppdrag använt scenariometoden i första hand som ett samverkansverktyg, och att scenarierna i första hand syftar till att testa hur några tematiska ingångar skulle kunna falla ut. I relation till scenarierna diskuteras hur infrastruktur- och transportsystem i Dalsland kan utvecklas för att möjliggöra tillgänglighet.

5.1 Scenarier som samverkansverktyg

Allt utvecklingsarbete handlar om framtiden och kräver därför att hitta sätt att förhålla sig till **osäkerhet**. Vi kan gissa, bedöma och ana, men vi kan aldrig fullt ut veta. Scenarier är ett verktyg för att beskriva några **olika** framtidsbilder. De ger oss en möjlighet att förstå vad som karaktäriserar just den framtidsbilden och hur konsekvenserna av olika utmaningar ter sig. Genom att förstå kan vi skapa beredskap för att agera.

Kraftsamlingen kring samhällsservice för Dalslands utveckling rör ett framtidsperspektiv på 5–10 års sikt men det finns även behov av att blicka ännu längre fram. Med utgångspunkt i tidigare kapitel har WSP bedömt att det är relevant att arbeta med följande två scenarier som bägge presenteras i berättelseform:

- **Scenario 1: Samhällsservice för att behålla och stärka:** I detta scenario laborerar vi med samhällsservice utifrån perspektivet att säkerställa funktioner och nivå som medför att invånarantalet inte viker av alltför mycket nedåt.

Fokus i detta scenario är samhällsservicefunktioner som av informanter beskrivs som kritiska och trygghetsskapande. Vi bryter ner scenariot tematiskt, dels kring skola, dels kring en nod för samlad samhällsservice. Bägge teman är uppbyggda i tre delar: Ett *Utgångsläge* som sammanfattar aktörer i Dalslands oro för utvecklingen av området år 2023, *Bromsande och positiva insatser* som beskriver det som redan görs bra idag på området samt *Utvecklande och strategiska insatser* som ger förslag på vidare lösningar som skulle kunna bidra till ytterligare positiva effekter på området i ett framtidsperspektiv.

- **Scenario 2: (Samhälls)service för att utveckla och attrahera:** I detta scenario laborerar vi med service som syftar till att attrahera nya invånare och företag. Liksom beskrivs i kapitel 3 menar flertalet respondenter att detta inte är att se som ett "samhällserviceperspektiv" utan snarare ett "utvecklingsperspektiv".

Teman i detta scenario är dels näringslivsutveckling, dels fysisk planering. Scenariot tar avstamp i ett *Utgångsläge år 2023*. Utifrån detta resoneras kring såväl *Bromsande och positiva insatser* som *Utvecklande och strategiska insatser* för respektive tema.

Värt att lyfta i detta sammanhang är den workshop som genomfördes i september där kommuncheferna fick vrida och vända på två "extrem-scenarier" i termer av utopi och dystopi. Under workshopen beskrev deltagarna hur olika nyckelparametrar ter sig under olika framtidsförutsättningar i relation till områden för gemensam samhällsservice. En slutsats av denna workshop var dels behovet av insatser för att nå önskat läge, dels att det går att agera även under "tillståndet dystopi". Oavsett framtidsbild behöver offentliga aktörer göra saker.

I relation till scenarierna diskuteras hur infrastruktur- och transportsystem kan utvecklas i Dalsland för att möjliggöra tillgänglighet. Vi utgår här från en skiljelinje som framkommit i uppdraget; "mer fokus på fysisk närhet" respektive "mer fokus på digitala/mobila lösningar". Detta kan även förstås som antingen "mer decentralisering" eller "mer centralisering". I avsnitt 5.4 följer en uppsamlade diskussion kring olika utvecklingsinriktningar för infrastruktur- och transportsystem.

5.2 Scenario 1: Samhällsservice för att behålla och stärka

Utifrån intervjustudien är det tydligt att det finns vissa samhällsserviceområden som är avgörande för att kunna behålla invånare och undvika att hamna i "tillståndet dystopi". De tematiska områden som framför allt lyfts i detta sammanhang är vård och omsorg, utbildning och skola samt arbetsmarknadsinsatser (se kapitel 4). Dessa områden anses av respondenterna uppfylla trygghetsskapande funktioner. Ytterligare ett tematiskt område som presenteras i kapitel 4 som ansluter till "behålla-scenariot" är en nod för samlad samhällsservice. Det vill säga att kritiska funktioner inom exempelvis vård, socialtjänst och arbetsmarknadsstöd samlas "under ett tak", där aktörer på kommunal, regional och statlig nivå samverkar.

Vi lyfter i detta scenario därför två tematiska ingångar:

- Framtidens skolor och utbildning: Vägval för Dalslands elever
- Nod för samlad samhällsservice: Dalsland som testarena för flernivåsamverkan

Scenario 1: Framtidens skolor och utbildning: Vägval för Dalslands elever

Utgångspunkt: "Om det inte ens funkar för barnen så flyttar folk till slut"

År 2023 är aktörer i Dalsland oroliga för utvecklingen av skolor och utbildning lokalt. Detta särskilt avseende grundskolelever, som är i särskilt stort behov av fysisk närhet till skolan, samtidigt som kommunerna har svårt att tillgodose lika tillgång för alla oavsett geografisk hemvist. Även tillgång till gymnasieskolor utgör en oro, eftersom många elever i Dalsland har långt till gymnasiet samtidigt som kollektivtrafiken upplevs otillräcklig. Inom perspektivet 5-10 år ser aktörerna att det finns risk för fortsatt minskande befolkning, där begränsat elevunderlag framtvingar nedstängning av flera skolverksamheter i Dalsland. En sådan utveckling skulle stärka rådande centraliseringstrend, där verksamheter förläggs till de större tätorterna och avstånden mellan hem och skola ökar ytterligare för de som bor utanför. Oron berör även fortsatta svårigheter att rekrytera lärare, med effekten att färre lärare behöver undervisa i fler ämnen och flera obehöriga lärare anställs. Något som riskerar att leda till bristande kvalitet.

Om insatser inte införs för att råda bot på denna dystopiska framtidsbild riskerar befolkningstillväxten att minska ytterligare, varpå negativa spiraler förstärks. För hushåll med individer "mitt i livet" och de som ibland benämns "kärnarbetskraften" (åldersgruppen med högst sysselsättningsgrad mellan ca 30-50 år) är nämligen en kvalitativ skolmiljö ofta betraktad som en väsentlig faktor vid val av bostadsort. En låg kvalitet i kommunernas kärnverksamheter som riktas mot medborgargrupper som själva har liten eller obefintlig inflytande över verksamheten (skolbarn) riskerar även att urholka förtroendet för samhällsservicen generellt såväl som för lokalpolitiken och kommunens myndighetsutövande. Kort sagt, sjunkande eller bristande kvalitet inom kommunala kärnverksamheter påverkar inte bara medborgarnas livskvalitet utan också förtroendet för det kommunala styret.

Bromsande och positiva insatser: Samverkanslösningar initierade under 2020-talet

Lyckligtvis finns en bred samsyn redan år 2023 bland aktörer i Dalsland att det är nödvändigt att hitta gemensamma lösningar för att upprätthålla en acceptabel standard på utbildningsverksamheterna. Eftersom kommunerna redan år 2023 samverkar över kommungränser för att lösa skolverksamheternas utmaningar kan positiva och bromsande effekter genomföras på sikt. Att gymnasieelever i Dals-Ed och Bengtsfors, med demografiskt underskott/elevunderlag, pendlar över till gymnasieskolan belägen i Åmål möjliggör exempelvis tillgänglighet och upprätthållande av kvalitet i utbildningen. Detta givet att transportsystem tillåter smidig förflyttning mellan boende och skola. Även vuxenutbildningen i Färgelanda fungerar som en resurs i Dalsland, där vuxna studenter från olika delar av regionen söker sig för vidareutbildning. Detta håller potential att gynna individers jobb-möjligheter liksom näringslivet och kommunernas möjligheter till kompetensförsörjning. Särskolegymnasiet i Dals Ed, med ett upptagningsområde som sträcker sig bortom den egna kommungränsen, möjliggör även att elever från olika delar av regionen får tillgång till denna specialiserade utbildning.

Avseende högre utbildning har etableringen av Campus Dalsland år 2022-2023 potential att öka tillgång och attraktivitet för högre utbildning på sikt. Detta särskilt eftersom studenter har möjlighet att bo kvar och verka i hemkommunen utan långa pendlingssträckor. Utbildningar inom samhällsbärande yrken såsom specialistsjuksköterskor med inriktning mot distriktssköterska, polisutbildning och därtill

sjuksköterskeprogrammet kan även hjälpa till att kompetensförsörja annan viktig samhällsservice i Dalsland på sikt.

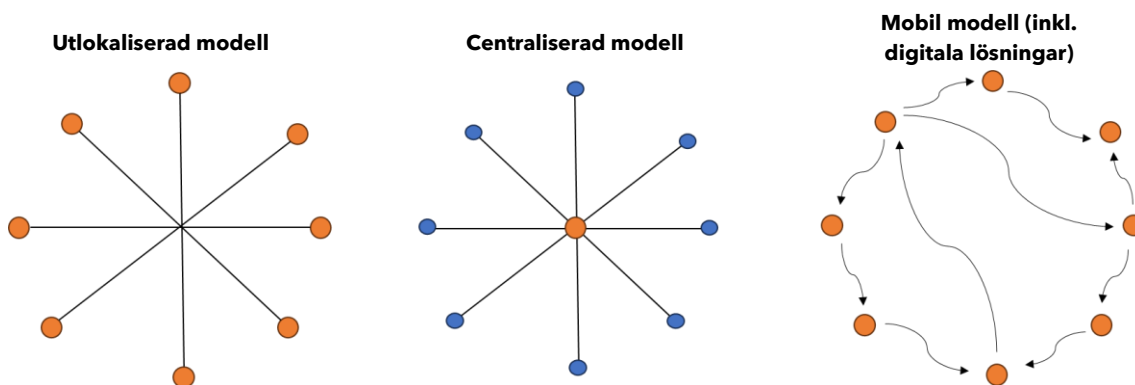
Dessa samverkansinitiativ har riktat in sig på samverkanslösningar för i huvudsak äldre elever. Det faller sig naturligt i och med att det i högre grad är möjligt att bussa elever i de högre åldersgrupperna, gymnasieelever eller vuxna som deltar i vuxenutbildning. Det behövs alltså inte lika många inrättningar som vid förskola och grundskola.

Men satsningar har även påverkan på yngre barn, indirekt. Ett exempel är satsningen på fullföljda studier, som sker genom en gemensam struktur/modell med gemensamma verktyg för att samordna myndighetsutövande insatser med barnets bästa i fokus. Primärt syftar insatserna till att tidigt upptäcka barn i riskzon. Detta för att i tid kunna sätta in gemensamma insatser som leder till högre sannolikhet för att eleven fullföljer sin skolgång. Tidiga och samordnade insatser (TSI) handlar om att barn och unga ska få stöd i ett tidigt skede av en ogynnsam utveckling. För att uppnå detta samverkar skola, hälso- och sjukvård och socialtjänst i Dalslandskommunerna. Även detta håller potential att bidra till positiva effekter i Dalsland i framtiden.

Utvecklande och strategiska insatser: Tre lokaliseringsmodeller

Trots att insatser har initierats under första delen av 2020-talet kvarstår oro kring vilken typ av utbildning som, i huvudsak kommunerna, kommer kunna tillgodose i framtiden sett till lokalisering av skolor. Liksom beskrivs ovan finns olika behov av fysisk närhet beroende på vilken typ av utbildningsinrättningar det rör sig om. Ju yngre barn som berörs, desto närmare behöver skolor vara, enkelt uttryckt. Sannolikt kommer detta vara fallet även i framtiden.

Utifrån rådande förutsättningar och tankar om framtiden finns anledning att i vidare bemärkelse arbeta strategiskt och över administrativa gränser och organisatoriska nivåer kring vilken lokaliseringsstrategi som behövs för att tillgodose god tillgänglighet och kvalitet till skolor. Tre alternativa lokaliseringsmodeller som förhåller sig mer eller mindre till behovet av fysisk närhet eller digitala/mobila lösningar presenteras och resoneras om nedan, vilket illustreras i figur 5.1. I realiteten sker sällan lösningar som rena modeller utan blandas ofta.

Figur 5.1 Tre olika lokaliseringslogiker: Utlokaliserad modell, centraliserad modell respektive mobil modell vilket inkluderar digitala lösningar.

Dessa modeller för skolverksamheten finns i viss mån redan år 2023 inom Dalslandsgeografin, där den centraliserade och mobila modellen (inkl. digitala lösningar) främst sker för äldre elever. Utvecklingen kring Campus Dalsland kan sägas motsvara den "centraliserade modellen" där campus förlagts till Bäckeфорs men där också inslag av den "mobila modellen" förekommer genom att föreläsningar från Högskolan Väst sänds digitalt och undervisning sker på distans. Gymnasieutbildning, vuxenutbildning och särskolegymnasieverksamheten som framförallt i norra Dalsland centraliserats till enskilda kommuner och tätorter följer också den "centraliserade modellen". Grundskoleverksamheten däremot sker fortsatt i större utsträckning i "utlokaliserad" modell med verksamheten spridd över flera tätorter inom respektive kommuns geografi.

Det är också just strukturen för grundskoleverksamheten (spridd verksamhet) i kombination med vikande elevunderlag som skapar flera av de problem som nämnts ovan som behöver bemötas i ett framtida perspektiv. Frågan är i vilken utsträckning några av dessa problem kan mildras genom att anpassa verksamheten i olika grad i linje med någon av de övriga modellerna för

verksamhetsorganisering som skisserats ovan. I vilken utsträckning kan/bör exempelvis för- och grundskola centraliseras? I vilken utsträckning kan/bör för- och grundskolbarn bussas till verksamheter och i vilken utsträckning kan behöriga lärare/rektorer vara mobila mellan ett större antal skolor alternativt föra undervisning digitalt på distans?

Det finns ett antal uppenbara för- och nackdelar med en centralisering av för- och grundskoleverksamheter. En uppenbar fördel är ökad resurseffektivitet. En centralisering kan leda till ett bättre nyttjande av kommunens personalresurser. Större elevgrupper gynnar möjligheterna att rekrytera behöriga lärare och annan administrativ personal liksom fokuserar resurserna för skollokalerna. Utöver behöriga klasslärare ökar en centralisering även möjligheterna att rekrytera specialiserade resurser, till exempel specialpedagoger, vilket kan gynna elever med särskilda behov och möjligheterna till fullföljda studier. Nackdelarna handlar naturligtvis om att centraliserad undervisning innebär längre restider eller behov av bussning av för- och grundskolebarn, vilket kan påverka både barnens välbefinnande och möjligheter till fritidsaktiviteter. Bussresor förlänger skoldagen och minskar tiden för samvaro med familj och andra aktiviteter. Ingående aktörer bör naturligtvis, om man finner samverkan kring grundskoleverksamheter vara ett prioriterat insatsområde, noga utreda för- och nackdelar med en eventuell vald modell för sådan samverkan.

Som nämnts tidigare fyller samhällsservice ofta flera funktioner, en direkt och en indirekt. Just skolan fyller den direkta funktionen att utbilda, men den fyller även den indirekta funktionen att den symboliserar en framtidstro på den lokala bygden. Att skolan inte läggs ner sänder signaler att landsbygdens service är viktig att ha kvar på plats. Att lägga ner skolor är således inte bara en fråga om utbildningens lokalisering utan den behöver förstås i ett större symboliskt sammanhang.

Avseende mobila eller digitala lösningar är det något lättare att resonera kring fördelar. Några av de mer uppenbara fördelarna handlar om flexibilitet och kompetensdelning. Mobilitet kan möjliggöra att behöriga lärare och kompetenta rektorer delar sina insatser över flera skolor. Den digitala/resande rektorn eller den mobila specialpedagogen, ämneslektioner digitalt eller den resande matematikbussen/Instrumentbussen (Kulturskola) är exempel på idéer som dryftats under uppdraget. Kort sagt borde en mobil eller digital modell inom grundskoleverksamheten kunna öka möjligheten att ha rörlighet och delning av kompetent personal, med mindre uppenbara nackdelar. Om de ingående aktörerna med ansvar för grundskoleverksamhet, det vill säga Dalslandskommunerna, väljer att kraftsamla kring ökad skolkvalitet kan en gemensam avsiktsförklaring kring detta vara ett av de första stegen.

Nod för samlad samhällsservice: Dalsland som testarena för flernivåsamverkan

Utgångspunkt: "Öka kapaciteten för aktörer som verkar i och i anslutning till Dalsland att tillhandahålla en tillräckligt god service inom kritiska funktioner"

År 2023 upplever majoriteten av kommunerna i Dalsland en oro sett till kapacitet att upprätthålla samhällsservice för kritiska funktioner, inklusive områden såsom vård och omsorg, sociala tjänster och arbetsstöd. Något som i ett perspektiv på 5-10 år förväntas förvärras utifrån dagens förutsättningar om nya lösningar inte sätts in. Kommunerna har år 2023 inte bara svårt att tillgodose tjänster som de själva har direkt ansvar för, utan tampas även med att fylla tomrummet staten har lämnat, exempelvis arbetsförmedling. Avseende mer specialiserad sjukvård har Regionen det huvudsakliga ansvaret, där det upplevs svårt att hitta lösningar i glesare geografier som uppfyller tillräcklig kvalitet och effektivitet.

Avseende kritiska funktioner är Dalslands strukturella utmaningar under 2020-talet särskilt alarmerande. Bland annat har Dalsland en större andel åldrande befolkning, arbetslöshet och bidragsförsörjda invånare jämfört med regionen som helhet, vilket gör behovet av dessa typer av samhällsservice särskilt angeläget. Samtidigt är resurserna begränsade och befolkningen utspridd i landskapet med långa avstånd till aktuella inrättningar. Stor press sätts således på offentliga aktörer att lösa en ekvation som till synes är mycket svårhanterad. Var i Dalsland ska samhällsservice för kritiska funktioner placeras för att möjliggöra tillgänglighet? Och vilka aktörer ska upprätthålla denna för att säkerställa kvaliteten?

Inom 5-10 år förväntar sig majoriteten aktörer som är ansvariga för denna typ av samhällsservice ett förvärrat scenario om insatser inte sätts in som bryter rådande utveckling. Oro finns att invånare kommer känna att "samhällskontraktet" inte upprätthålls, vilket kan skapa misstro för det offentliga i

bredare bemärkelse. År 2023 finns en bred samsyn om att aktörer behöver samverka för att hitta nya gemensamma lösningar som möter användarnas behov på ett bättre sätt. För detta tycks det även finnas samsyn hos aktörerna att nya lösningar behöver förhålla sig till nya förutsättningar och behov, snarare än traditionella organisationer, ansvar- och rollfördelningar tillika geografiska gränser som försvårar erbjudande av effektiva tjänster.

Bromsande och positiva insatser: Samverkanslösningar initierade under 2020-talet

Lyckligtvis pågår flera initiativ på området redan år 2023 som kan ha positiv effekt på området inom 5–10 år. Bland annat samverkar kommunerna i Dalsland med andra närliggande kommuner inom projektet "Samverkande sjukvård" som syftar till att genom en gemensam samverkansmodell sätta in olika former av vård beroende av vilka behov som uppstår och vilka resurser som finns tillgängliga för stunden. Ett annat initiativ är "Mini-Maria", som fokuserar på att erbjuda stöd till unga och deras närstående kring alkohol, droger eller spel om pengar, där kompetenser såsom socionomer, sjuksköterskor, psykologer och läkare samlas. Samarbete sker även mellan kommuner i Dalsland avseende sociala tjänster, där en större satsning arbetar utefter Skottlandsmodellen med tidiga förebyggande insatser som ska förhindra att människor hamnar snett.

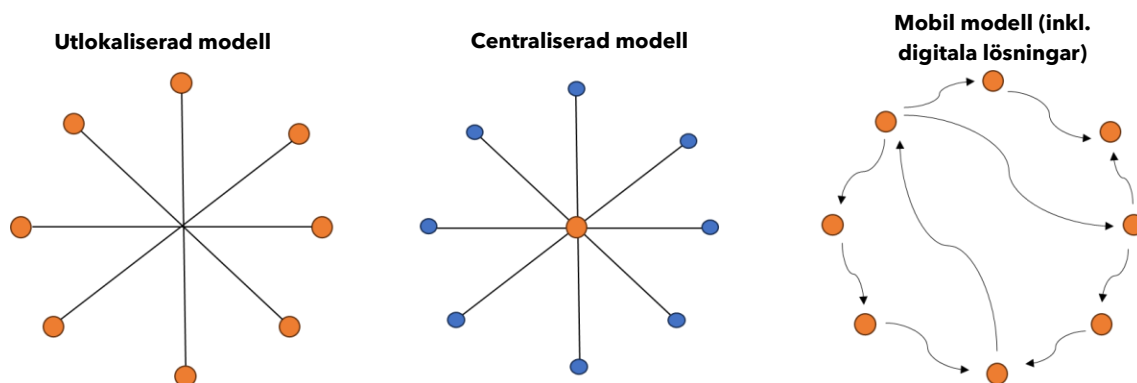
Dessa exempel på insatser som initierats under första delen av 2020-talet kan ha en bromsande och positiv effekt på utvecklingen av kritisk och trygghetsskapande samhällsservice. Samtidigt upplever aktörerna som arbetar med dessa insatser att det finns fortsatt behov av ytterligare lösningar, och särskilt sådana som samlar funktioner under samma "tak" eller "paraply". Detta dels för att på ett tydligare sätt utgå från användarperspektivet, dels för att säkerställa ett effektivt nyttjande av tillgängliga (begränsade) resurser i Dalsland som helhet. Avseende initiativ för bland annat arbetsstöd tycks även insatser saknas år 2023, vilket innebär att tomrummet från nedlagda arbetsförmedlingar kvarstår och faller på axlarna på andra aktörer som redan innan har svårt att "mäkta med".

Utvecklande och strategiska insatser: Tre lokaliseringsmodeller

Det finns flera alternativa tillvägagångssätt för att skapa en nod för kritiska och trygghetsskapande funktioner inom samhällsservice, och liksom för temat Framtidens skolor och utbildning kan lokaliseringsmodellen i figur 5.2 nedan utgöra en modell. Däremot är det främst den centraliserade modellen och mobila (inkl. digitala lösningar) som är relevanta att resonera vidare kring i det här sammanhanget. Anledningen är att den utlokaliserade modellen kan anses utgöra nuläget år 2023, även om svårigheter fortfarande finns att tillgodose en sådan typ av lokaliseringsmodell. Vi resonerar därför huvudsakligen kring den andra och tredje modellen nedan. Liksom när det gäller föregående tema är det i realiteten sannolikt att lösningar inte sker som rena modeller utan blandas.

Först behöver vi dock kort förtydliga vad en framtida nod för samlad samhällsservice kan innebära för Dalsland. Idén grundas i behovet av flernivåsamverkan, det vill säga att kommuner, region och statliga aktörer tillsammans skapar en gemensam funktion för tillgång till samhällsservice som olika nivåer har ansvar för. Med tanke på Dalsland storlek bör utgångspunkten vara en funktionell geografi snarare än administrativ, det vill säga initiera samarbeten över gränserna för att "låna kapacitet". Att arbeta med funktionell geografi ställer dock krav på att aktörer kan komma överens och bejaka öppenhet i dialog för att matcha behov med tillgångar.

I scenariot återfinns både möjligheter och utmaningar. Möjligheterna innefattar bland annat att skapa en mer användarvänlig struktur för tillgång till kritisk samhällsservice, höja kvalitén på den service som erbjuds och öka närvaron av statliga och regionala aktörer i Dalsland. Utmaningarna är främst kopplade till upplevda svårigheter att samarbeta kring dessa frågor över olika nivåer, där traditionella synsätt (på exempelvis arbetssätt och geografiskt handlingsutrymme) och bristande kunskap om andra aktörers mandat kan bidra till stuprör och långsam framdrift. Så hur kan Dalsland i detta avseende bli en testarena för flernivåsamverkan? Vilka nydanande lösningar för samverkan kan bli aktuella inom ett perspektiv på 5–10 år i Dalsland och inspirera andra delar av Sverige på nationell nivå?

Figur 5.2 Tre olika lokaliseringslogiker: Utlokaliserad modell, centraliserad modell respektive mobil modell vilket inkluderar digitala lösningar.

Vi börjar att resonera utifrån den centraliserade modellen. Här blir noden mer beroende av fysisk tillgänglighet och placering av fysiska inrättningar i strategiska lägen i Dalsland. En huvudplacering för den samlade samhällsservicen lämpligen kunna placeras i Bäckeфорs, som möjliggör relativt likvärdigt avstånd från olika delar av Dalsland. I och med att Campus Dalsland är placerad här, liksom också Dalslands sjukhus, kan även fördelar dras av klustereffekter. Ett sådant scenario skulle förstärka Bäckeфорs framtida roll till att utgöra en central nod för samhällsservice generellt i Dalslandsgeografien. Samtidigt utgör Bäckeфорs år 2023 en liten ort med lågt befolkningsunderlag, vilket innebär att det kan finnas anledning att överväga andra placeringar. Det är dessutom mindre troligt att en fullkomligt centraliserad modell med enbart en fysisk inrättning inte skulle lämpa sig för Dalsland. Det tycks snarare nödvändigt att viss decentralisering av funktioner sker till andra platser, i likhet med vad de blå prickarna i den centraliserade modellen anspelar på. Exempelvis en inrättning i varje kommun.

Även om fokus i den centraliserade modellen är **mer** fokuserad på tillgång till en eller flera **fysiska** inrättningar i strategiska lägen bör betonas att detta sannolikt utifrån digitaliseringens framfart även skulle kompletteras med digitala tjänster. Likt "NAV" i Norge (som av lyfts som inspirerande exempel av några respondenter) behövs en "navigeringsfunktion" för olika frågor som med fördel bör vara digital. En kombination av fasta fysiska inrättningar i kombination och digitala tjänster. Även möten med specifika tjänstemän i olika frågor kan ske antingen digitalt eller fysiskt. De som bemannar de fysiska inrättningarna behöver heller inte nödvändigtvis representera alla nivåer i samtliga fall, utan snarare säkerställa att en nära dialog och samverkan är uppbyggd mellan aktörer på olika nivåer. Något som även kan leda till kompetensförhöjande arbete mellan olika aktörer. Samtidigt finns det värde av större närvaro av statliga och regionala aktörer, vilket innebär det krävs avvägningar i vad som framstår som önskvärdt och genomförbart.

Om vi istället rör oss mot den mobila lokaliseringsmodellen med digitala inslag öppnar vi upp för ännu mer nytänkade lösningar. Här skulle samlade funktioner kunna erbjudas utifrån vilka behov som uppstår och vilka resurser som finns tillgängliga. Statliga och regionala tjänstemän skulle kunna befinna sig på plats stundtals och på så vis öka närvaron i länet, utan att förbinda sig till att ständigt vara placerade på fysiska inrättningar. Den digitala eller resande statliga representanten kan kopplas på när kommunala aktörer inte kan hantera vissa frågeställningar själva som invånare eftersöker. Den digitala eller resande regionala läkaren kan i större utsträckning finnas tillgänglig när särskilda vårdfrågor inte kan hanteras i det lokala sammanhanget. Avseende vård har ett förslag även framkommit i utredningsarbetet att strategiskt arbeta i större utsträckning med digitala tjänster som möjliggör större deltagande av patienterna själv i sin journalföring och fokuserar på förebyggande arbete. För detta krävs ytterligare utarbetning av gemensamma robusta system som samtliga användare, erbjudare och mottagare av vård (och omsorg), kan använda med större lätthet än vad som är möjligt idag.

I sammanhanget digitala lösningar är det värt att nämna behovet av stödkapacitet för de individer som av olika anledningar inte kan eller har svårt att hantera digitala lösningar. För att skapa en hållbar lösning kommer ett sådant perspektiv behöva inkluderas och resursättas.

5.3 Scenario 2: (Samhälls)service för att utveckla och attrahera

I intervjustudien lyfts behov av att arbeta med samhälls- och servicefrågor utifrån ett utvecklingsperspektiv för att utveckla och attrahera nya invånare och näringsliv. Servicens funktioner blir i detta perspektiv inte detsamma som samhällsservice utifrån behålla-perspektivet. I denna framtidsbild får Dalsland en ny roll i regionen och kanske i Sverige jämfört med idag. De tematiska områden som lyfts i detta sammanhang är fler och bredare. Liksom påpekats tidigare ser aktörerna olika på huruvida detta faktiskt faller inom ramen för "samhällsservice" eller om det snarare rör "utvecklingsarbete" i bredare bemärkelse. Vi återkommer till detta i slutet av kapitlet.

Scenario 2 har utarbetats utifrån de tematiska områdena näringslivsutveckling och fysisk planering. Vi kallar detta scenario för:

- Utveckling i fokus: Ökad medvetenhet om Dalslands betydelse i regionen

Självklart behöver även kritiska och trygghetsskapande funktioner finnas på plats för att Dalsland ska anses attraktivt och utvecklas i bredare bemärkelse i ett framtidsperspektiv. För att scenario 1 och 2 ska likna varandra för mycket väljer vi dock att i detta avsnitt fokusera på andra tematiska områden.

Utveckling i fokus: Ökad medvetenhet om Dalslands betydelse i regionen

Utgångspunkt: "Vad måste finnas på plats i Dalsland för att det ska vara attraktivt?"

År 2023 finns många aktörer som genom arbetet med Det goda livet i Dalsland ser att det finns unik potential att arbeta med experimentella satsningar som på innovativa sätt stärker positiva spiraler inom flera områden för samhällsservice. Infallsvinklar i detta arbete är att göra Dalsland "mer spännande", "attraktivt" och "kul", för att locka fler till att bosätta sig och verka i Dalsland i framtiden. Trots eller kanske med anledning av Dalslands storlek anses landskapet lämpligt för att testa nya och okonventionella lösningar.

Men vad utgör egentligen attraherande, utvecklande och innovativa satsningar? Och vilka tematiska områden behöver satsas på under kommande 10 år för att möjliggöra ett annorlunda och genomgripande mer attraktivt Dalsland? Dessa frågor har inga enkla svar, men nedan resonerar vi kring ett par olika infallsvinklar med grund i temaområdena näringslivsutveckling och fysisk planering.

Näringslivsutveckling: Förstärkning av Dalslands styrkor och ökad strategisk samverkan

År 2023 ses Dalslands ekonomisk-geografiska läge i grunden som starkt. Detta utifrån bland annat närhet till befolkningsrika och diversifierade regionala arbetsmarknader samt regional tillgång till högre utbildning och innovationsarenor. I och med etableringen av Campus Dalsland har även tillgängligheten inom Dalsland till högre utbildning stärkts, om än i mycket liten skala i dagsläget. Det finns dessutom potential till vidareutveckling i form av stärkta kopplingar till näringslivets kompetensförsörjning. Innovatum finns representerade i nära anslutning till och delvis i Dalsland, inom vilket strategiska frågor relaterat till behov hos näringslivet diskuteras. Inom "Grön omställning" har Dalsland möjligheter att utvinna vissa material som återfinns i landskapet samt utveckla redan befintliga näringar inom bioekonomi. Att ökad konkurrens om tillgänglig mark förväntas i regionen framgent tycks tala till Dalslands fördel. Förutsättningarna för näringslivsutveckling är således inte ödesdigra år 2023, utan snarare underutnyttjade.

I ett perspektiv på 5-10 år finns stora möjligheter att arbeta proaktivt med näringslivsutveckling för att stärka attraktivitet för företag att etablera ny eller utveckla befintlig verksamhet i Dalsland. Men vad behöver genomföras för att möjliggöra detta? Vad kan skapas och genomföras i Dalsland och vilka resurser, till exempel i form av spetskompetenser, behöver "lånas" från andra delar av landet? Liksom i föregående scenario är lånad kapacitet alltså en viktig faktor för att säkra utveckling för ett litet landskap. Övergripande handlar det om att beakta och förstärka pågående initiativ och möjlighetsfönster som beskrivs ovan. För att kunna göra detta handlar det framför allt om två aspekter. För det första om att poola resurser mellan kommunerna när det gäller näringslivsservice och för det andra om att tillsammans arbeta strategiskt kring frågor kopplade till näringslivsutveckling och innovation.

Avseende att poola resurser har Dalsland erfarenhet från detta inom många områden redan år 2023. Startsträckan skulle alltså inte behöva vara så lång för aktörer att ta ett gemensamt grepp kring frågor kopplade till näringslivsservice. Det finns många beprövade former för samverkan kring näringslivsutveckling. Kommuner kan gå samman och bilda gemensamma bolag med syfte att främja näringslivet inom Dalsland. Sådana bolag kan exempelvis erbjuda tjänster som marknadsföring, företagservice, rådgivning och lokalförsörjning. En annan möjlighet är att inrätta näringslivsråd eller samverkansplattformar där företrädare för näringslivet i Dalsland och kommunala företrädare möts för att få upp viktiga frågor på en gemensam agenda, lösa gemensamma utmaningar eller agera på möjligheter. Enligt uppgift är sådant typ av arbete i startgruperna redan år 2023. Inom 5 år kan ett mer robust nätverk mellan näringslivsstrategier på kommunal och regional nivå och företrädare för privata organisationer vara en verklighet. Detta inkluderar även utbildningsperspektivet för att skapa en mer robust matchning och en säkrare kompetensförsörjning till det lokala näringslivet. Kanske kan även ideella krafter och civilsamhälle inkluderas för att öka innovationskraften?

Till sådan samverkan bör även kopplas mer strategiskt arbete kring bredare näringslivsutveckling och innovation. En framtida näringslivsutveckling med genomgripande effekter för Dalslands betydelse i regionen behöver även koordineras med större utveckling i infrastruktur, inklusive energisystem och övriga samhällsstrukturer som näringslivet är i behov av. Utifrån detta perspektiv breddas behovet av insatser ytterligare inom 5-10 år. Samtidigt behövs strategiska överväganden som placerar önskvärd utveckling i relation till genomförbara insatser. Vilka insatser för näringslivsutveckling kan påbörjas redan år 2023/2024? Vilka strukturer behöver tillkomma/utvecklas inom 5-10 år för att ytterligare insatser ska vara fruktsamma? Vilka platser blir särskilt viktiga för att stötta näringslivsutvecklingen? Vilka platser och aktörer utanför Dalsland och Västra Götaland behöver involveras?

Mycket av den generella regionala utvecklingen drivs och finansieras av Västra Götalandsregionen, och i Dalslandsgeografin organiseras insatser bland annat av Fyrbodals kommunalförbund. Viktiga aktörer i det regionala och delregionala innovationssystemet omfattar Högskolan i Väst, Innovatum Science Park, Nuntorps företagspark och Wargön innovation. I ett vidare perspektiv omfattas Göteborgsuniversitet, Chalmers, RISE och Lindholmen Science Park, för att nämna några. Utanför regionen finns likaså viktiga resurser, exempelvis i Osloregionen och Karlstad. I Sarpsborg på andra sidan den norska gränsen finner vi även INSPIRA science center, till vilket det från exempelvis Ed är en kortare körtid än till Innovatum i Trollhättan. Traditionellt kan innovations- och forskningssamarbeten främjas av täthet/samlokalisering, både vad gäller befintliga företag, högskola och nyföretagande. Det mest närliggande exemplet på en sådan plats i Dalsland år 2023 är kanske företagsbyn på Nuntorp Gård, där både utbildningsaktörer och företag inom olika branscher samlokaliseras för att dela resurser och generera kunskapsutbyte.

Att verka för kompletterande etableringar i Dalsland av redan befintliga noder inom det regionala innovationssystemet är troligen inte en framkomlig strategi. Däremot skulle ett gemensamt nätverk av kommuner i Dalsland kunna verka för att upprätta samarbetsavtal eller plattformar där delar av det regionala innovationssystemet och dalslandsföretag kan mötas och ingå i gemensamma projekt. För att upprätta en sådan struktur kan kommuner ingå formella samarbetsavtal med universitet, högskolor och forskningsinstitut, företrädesvis i Västra Götaland för att möjliggöra smidiga samarbeten. I linje med de lokalisering modeller som presenterats tidigare i denna rapport och vilka förhåller sig mer eller mindre till behovet av fysisk närhet kontra digitala/mobila lösningar skulle mentorer och experter från universitetet och forskningsinstitut kunna sättas i digital kontakt med företag i Dalsland för att stödja dem med specifika utmaningar och utvecklingsprojekt. I linje med sådana satsningar skulle Dalslandskommunerna även kunna erbjuda universitet och högskolor möjligheter att organisera fältstudier, exjobb eller praktikprogram direkt med företag i Dalslandskommunerna. Detta i syfte att ge företag tillgång till universitetets resurser och uppdaterad kunskap samtidigt som studenterna får praktisk erfarenhet.

En ytterligare intressant koppling att göra inom ramen för redan befintliga innovationsstrukturer i regionen är att koppla samman Steneby (Open Wood) i Dals Långed och den möbel- och inredningsutveckling som sker där med Wargön Innovationsutveckling kring textilåtervinning. Möbel- och inredningstillverkning har många textila inslag. Wargön har sedan tidigare samarbeten med möbeltillverkare för återanvändning av textil i möbler. Projektet Open Wood på Stenebyskolan utgör idag en testbädd och ett samarbete mellan Stenebyskolan och HDK-Valand och Göteborgs universitet.

Både möjligheter och utmaningar finns kopplat till framtida näringslivsutveckling i Dalsland. Dessa är till stor del beroende av hur aktörer väljer att agera gemensamt inom kommande 5-10 år. Till möjligheterna hör exempelvis samhällstrender som kan gagna Dalsland, exempelvis avseende tillgång till mark, grön omställning och närhet till starka marknader samt högre utbildning och innovationsarenor. Samtidigt krävs (gemensamma) strategiska beslut för att ta tillvara dessa möjligheter. Utmaningarna kopplar exempelvis an till att näringslivsutveckling är beroende av konjunktur, strukturomvandling samt flera omkringliggande samhällsstrukturer, vilka i praktiken inkluderar en större bredd av aktörer och kantas av komplexitet och osäkerhet.

Fysisk planering: Möjliggörande av attraktivt boende och mobilitet

År 2023 upplever majoriteten av aktörer i Dalsland att det finns behov insatser kopplat till samhällsplanering och transportinfrastruktur. Fysisk planering ses i detta avseende som ett verktyg för att stärka Dalslands strukturella förutsättningar; att utveckla och öka attraktionskraften. Att ökad bostadsbrist väntas framgent i Dalslands omland innebär att de tillgängliga och prisvänliga boenden och mark som återfinns i Dalslands mer glesa geografier innebär en utvecklingsmöjlighet. Likaså utgör naturtillgångar och landskapet en styrka. Men det finns också utmaningar, bland annat att kommunikationerna i Dalsland är begränsade och beroende av ett fåtal stråk av vägar och järnvägar.

I detta scenario stärks förutsättningarna på 5-10 års sikt att bygga bostäder och verksamheter i attraktiva lägen i Dalsland. Exempelvis i strandnära lägen och med närhet till natur, men även i anslutning till viktiga funktioner och infrastrukturstråk. Här finns också potential att utveckla en "testarena" som fokuserar på nya typer av mobilitetslösningar som passar i glesare geografier, exempelvis testning av självkörande bussar eller kanske fler kollektiva lösningar för transporter mellan invånare i Dalsland. Ur ett längre tidsperspektiv kan utvecklad transportinfrastruktur även stärka förutsättningar i Dalsland att nå andra geografier med större utbud av samhällsservice, vilket skulle göra att samtliga funktioner inom samhällsservice inte behöver tillgodoses lokalt.

Förändrade planeringsförutsättningar med större behov av samverkan över administrativa gränser behöver stärkas framgent. Det finns olika sätt att arrangera sådan samverkan. Ett sätt kan vara att skapa nätverk mellan Dalslands planerare/översiktsplanerare. Ett annat sätt skulle kunna vara att i viss mån dela på kompetens mellan kommuner, exempelvis översiktsplaneringskompetens i form av ett mobilt/roterande översiktsplaneteam. En fördel med detta skulle inte bara vara att effektivt nyttja begränsade resurser utan också att stärka kunskapsuppbyggnad och lärande mellan Dalslands kommuner. Ytterligare ett sätt skulle kunna vara att gå samman i en strategisk samverkansyta eller samhällsplaneringskontor som planerar utifrån Dalslandsgeografien som helhet i alla eller vissa frågor. Det kan handla om att ta ett gemensamt grepp kring planering i relation till strandskydd. Eller att fundera över om varje kommun behöver ha ett badhus, eller kan man dela platser och inrättningar likt dessa i ett större geografiskt perspektiv? Det finns således ett spektrum av möjligheter, där de först två varianterna skulle kunna vara relativt "lågt hängande frukter".

I sammanhanget av att attrahera fler till att bosätta sig och verka i Dalsland tycks fysisk planering och infrastruktursatsningar kunna leda till stora möjligheter för att stärka landskapets roll i regionen. År 2023 pågår samtidigt en bredd arbete inom just dessa frågor, där Det goda livet i Dalsland bland annat särskilt pekar ut insatser för utbyggnad av digital infrastruktur, kollektivtrafik och attraktivt boende. Inom 5-10 år kan en del av detta arbete ha gett positiva effekter, även om osäkerheter kvarstår avseende hur stora dessa är. Ytterligare gemensamma satsningar behövs säkerligen för att i grunden utveckla Dalslands rumsliga strukturer och bidra till genomgripande förändring avseende attraktivitet. Inte minst eftersom utvecklingsområdet är stort och omfattande, där flernivåsamverkan i en funktionell geografi framstår som särskilt viktig utifrån rådande samhällsutmaningar och framtida behov. Nytänkande lösningar som normalt inte återfinns i utvecklingspolitik håller även potential att stärka Dalslands position i regionen och eventuellt i en större geografi än så.

5.4 Från scenarier till kraftsamling

Liksom beskrivs inledningsvis i detta kapitel har syftet med att arbeta med scenarier i första hand varit att få ett verktyg för att föreställa olika verkligheter och utifrån dessa förstå vilken typ av samhällsservice som är särskilt relevant för att aktörerna ska kraftsamla kring, dvs. att hitta inriktning/inriktningar för kraftsamlingen.

Vår slutsats av scenarierna är att kraftsamlingen i första hand bör rikta in sig på funktioner som lyfts inom det första scenariot, det vill säga **Samhällsservice för att behålla**, där vi laborerar vi med samhällsservice utifrån perspektivet att säkerställa funktioner och nivå som medför att invånarantalet inte viker av alltför mycket nedåt. Vi uppfattar också att det bland respondenterna i intervjustudien finns en konsensus om att en satsning som utgår från offentliga aktörer behöver fokusera på invånarna i första hand, och att det utifrån detta perspektiv är viktigt att fokusera kraftsamlingen på kritiska funktioner.

Samtidigt vill vi påpeka vikten av att "hålla två tankar i huvudet" samtidigt, och av detta skäl inte fullständigt bortse från det andra scenariot, det vill säga **(Samhälls)service för att utveckla**. Vi återkommer till detta i nästa kapitel där vi resonerar kring samverkan och kraftsamling, och lyfter då möjligheten att koordinera kraftsamlingen tydligare med annat utvecklingsarbete som redan pågår.

Ytterligare en slutsats av scenarierna är att all kapacitet inte nödvändigtvis behöver finnas inom landskapet. Sök gärna efter lånad kapacitet i en funktionell geografi och glöm inte att inkludera civilsamhället som är en viktig kraft i en landsbygdscontext, inte minst när det offentliga inte har egen kapacitet.

Innan vi går vidare till rekommendationerna ska vi uppehålla oss vid frågan om tillgänglighet.

5.5 Ökad tillgänglighet genom stärkt digital och/eller transportinfrastruktur

Både scenario 1 och 2 resonerar kring frågan om tillgänglighet. Samhällsservicen kan tillgängliggöras på olika sätt. Utifrån denna studie har tre huvudsakliga perspektiv framstått som särskilt relevanta: 1) Genom fysisk närhet vilket innebär att utveckling av transportsystem blir särskilt viktigt; 2) Genom digital tillgänglighet vilket innebär att utveckling av bredband blir särskilt viktigt eller 3) Genom en kombination av roterande samhällsservice/expertis och digital tillgänglighet.

Vi vill därför återigen betona att tillgänglighet är ett komplext begrepp. Relaterat till detta är det värt att påminna om några huvudprinciper:

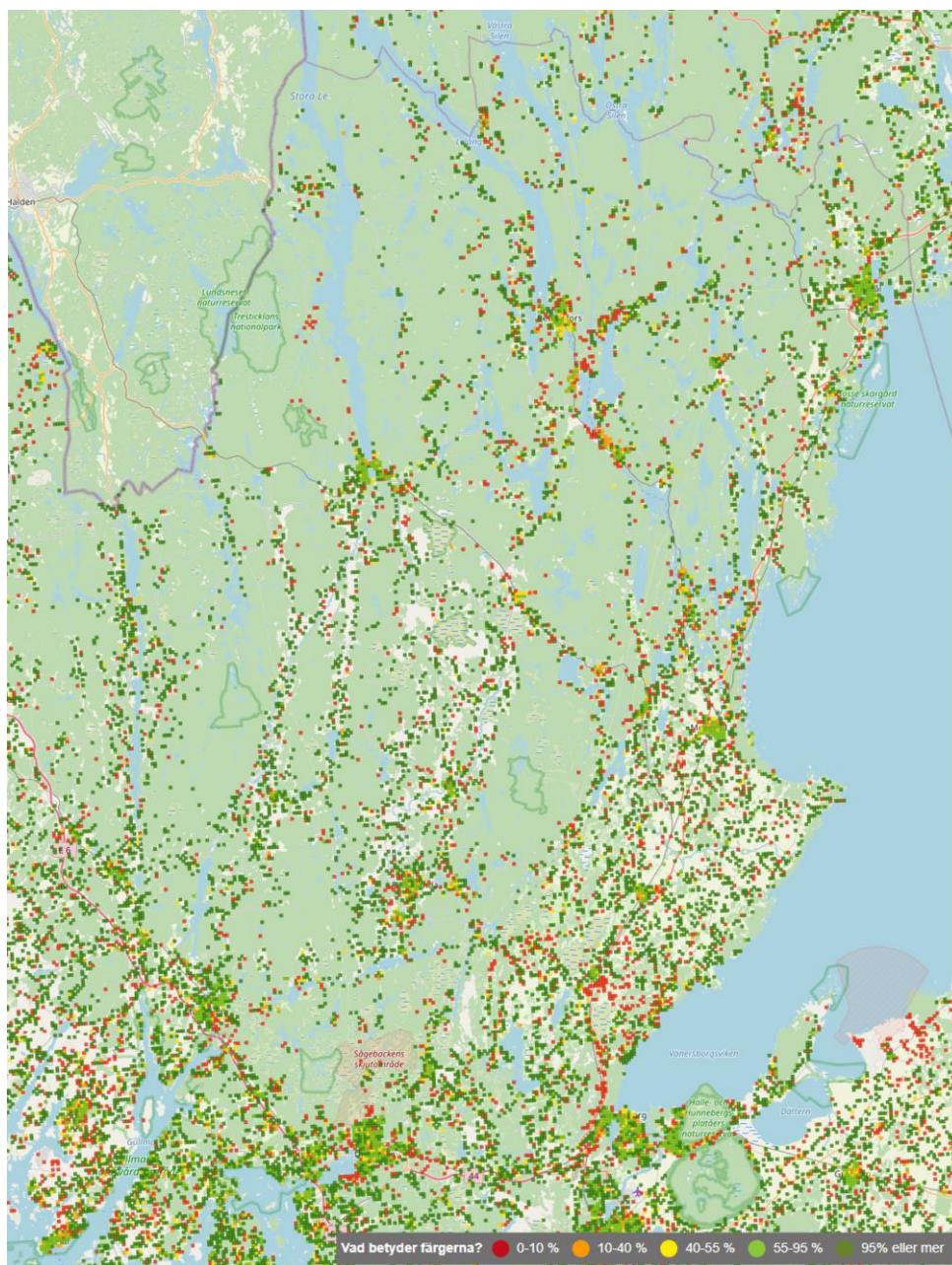
- Tillgänglighet behöver ses utifrån perspektivet "relativ geografi": Vad som anses nära eller långt bort beror på den upplevda geografien, vilket kan skilja mot det faktiska avståndet
- Det går inte att definiera en specifik nivå av tillgänglighet som är acceptabel för totalpopulationen i Dalsland: Detta skiljer sig både geografiskt och mellan målgrupper
- Det finns en nödvändig distinktion mellan det som är önskvärt och det som är genomförbart för att öka tillgänglighet: Avvägningar och prioriteringar är nödvändiga
- Regionala trender kan vägleda i prioriteringar: Främst avseende ökad centralisering av service och välfärdstjänster samt ökad konkurrens om arbetskraft och förändrat behov av kompetens
- Det är relevant att fundera på hur tillgänglighet kommer att se ut ur ett framtidsperspektiv: Till exempel om nya sätt att tänka kring tillgänglighet kommer att bli aktuella

Med dessa perspektiv i bakhuvudet framstår det samtidigt viktigt att kraftsamlingen säkerställer en lägsta-nivå av tillgänglighet till samhällsservice. Detta gäller särskilt för de mer kritiska funktionerna.

Nedan resonerar vi vidare kring tillgänglighet utifrån två principer: "mer fokus på digitala lösningar" respektive "mer fokus på fysisk närhet och transportinfrastruktur". Kopplat till båda principerna kan även finnas en kombination med mobila lösningar.

Mer fokus på digitala lösningar

En förutsättning för att medborgare (och näringsliv) ska kunna ta del av digitala lösningar är att de har de digitala förutsättningarna att göra det. Kartan i Figur 5.3 visar ett skärmutklipp från Post- och telestyrelsens tjänst *Bredbandskartan* för Dalslands geografi, där tillgång till fiber synliggörs. Rutornas färger visar hur tillgången till fiber ser ut på olika platser. Det finns bara rutor där det finns befolkning. En överblick av kartan visar på att det finns rätt många platser som har låg tillgång till fiber (röd färg) i Dalsland. Samtidigt finns även många platser med mycket god tillgång (grön färg). Det vill säga att variationer i tillgång återfinns beroende av var i Dalsland man befinner sig. En huvudinsikt för studien i sin helhet som alltså stämmer även för bredbandstillgång.

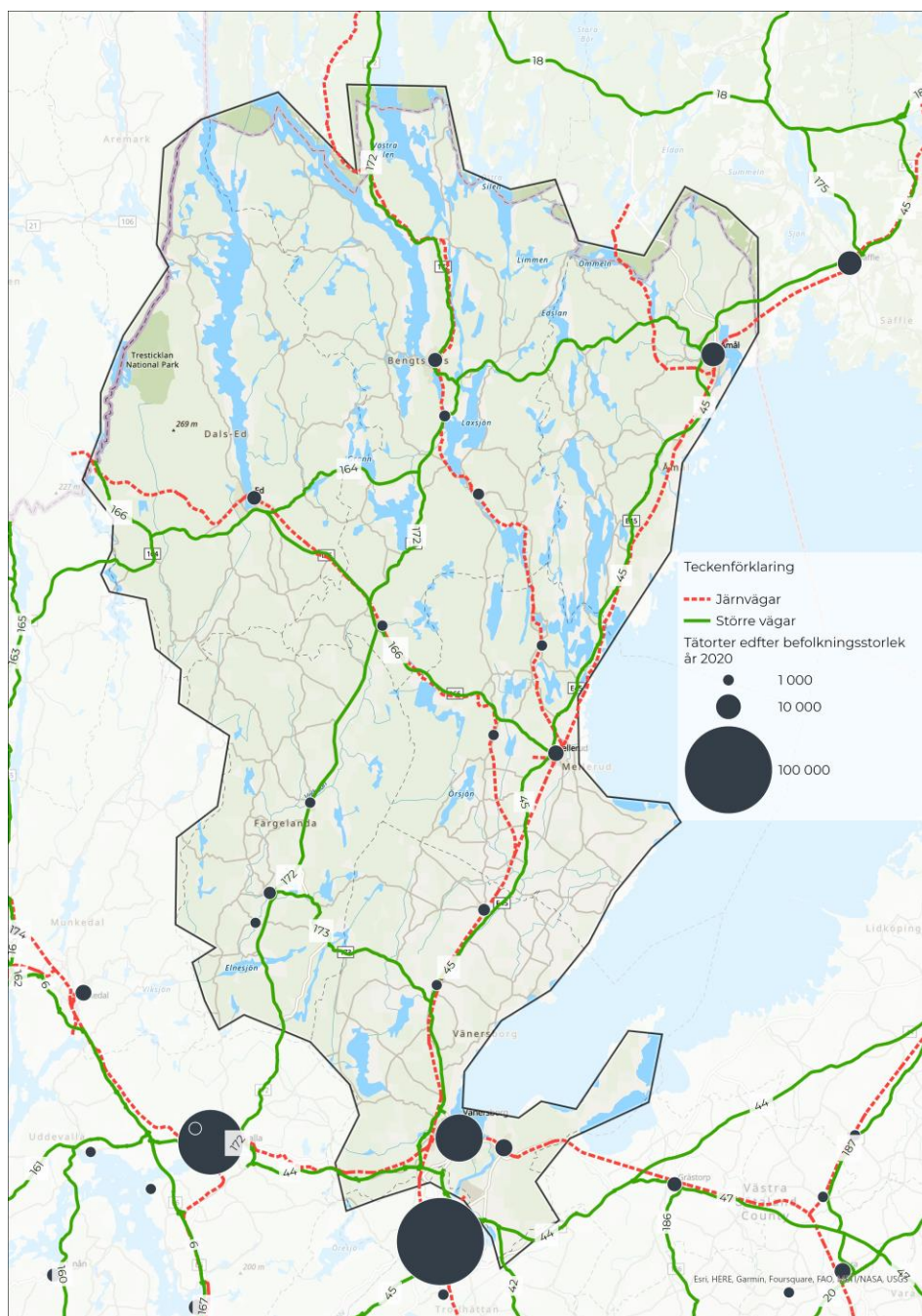
Figur 5.3 Skärmutklipp från PST:s tjänst *Bredbandskartan*, som visar tillgång till fiber på olika platser i Dalsland där befolkning återfinns. Röd färg visar en tillgång på 0-10%, orange färg 10-40%, gul färg 40-55%, ljusgrön färg 55-95% och mörkgrön färg 95% eller mer.

WSPs medskick till kraftsamlingen kopplat till digital tillgänglighet

Vårt medskick till kraftsamlingen är att verka för att säkerställa digital tillgänglighet i en bred bemärkelse, oavsett var i Dalsland befolkning återfinns. Detta är en förutsättning för att invånarna ska kunna ta del av tillgänglig samhällsservice digitalt.

Mer fysisk närhet och transportinfrastruktur

Kartan i Figur 5.4 visar större vägar (europaväg och länsvägar) och järnvägar i Dalsland i relation till tätorter efter befolkningsstorlek. De tätorter som har mer än 500 invånare är markerade i mörkblått.

Figur 5.4 Europaväg, länsvägar och järnvägar i Dalsland i relation till tätorter efter befolkningsstorlek

Kartan visar att det finns några tydliga stråk genom Dalsland som användare förlitar sig på i hög grad för tillgång till samhällsservice. I intervjustudien framkom att det finns utmaningar i transportsystemet i form av att flera vägar är eftersatta, inte minst Europaväg 45 som utgör en viktig passage genom landskapet. Vidare påtalas i den regionala planen för transportinfrastruktur för Västra Götaland 2022-2033 att järnvägen genom Dalsland har en låg standard.¹¹

I den regionala planen för transportinfrastruktur för Västra Götaland 2022-2033 lyfts även några åtgärder som berör Dalslands geografi eller nära geografi, enligt följande:

¹¹ Västra Götalandsregionen (2022) Regional plan för transportinfrastruktur för Västra Götalandsregionen.

- **Älvsborgsbanan**

Som en del i arbetet med att återställa och höja standarden på järnvägssystemet som är viktigt för regiontrafiken så ska Älvsborgsbanan underhållas. Spårvägen löper från Borås, via Vänersborg, till Uddevalla. Åtgärderna innefattar utökad kapacitet på Vänersborg C för att kunna rymma tre tåg på spårområdet samtidigt samt signalåtgärder för att förbättra kapaciteten mellan Öxnered och Vänersborg. Trafikverket har identifierat åtgärder och den främsta insatsen är hastighetsökning på sträckan för att tågen ska kunna anpassas till mer attraktiva bytestider med fjärr- och regiontåg.

- **Väg 173, Färgelanda - Frändefors**

Brister från tidigare plan. Åtgärdsstudier ska genomföras.

- **Härsängen - väg 172**

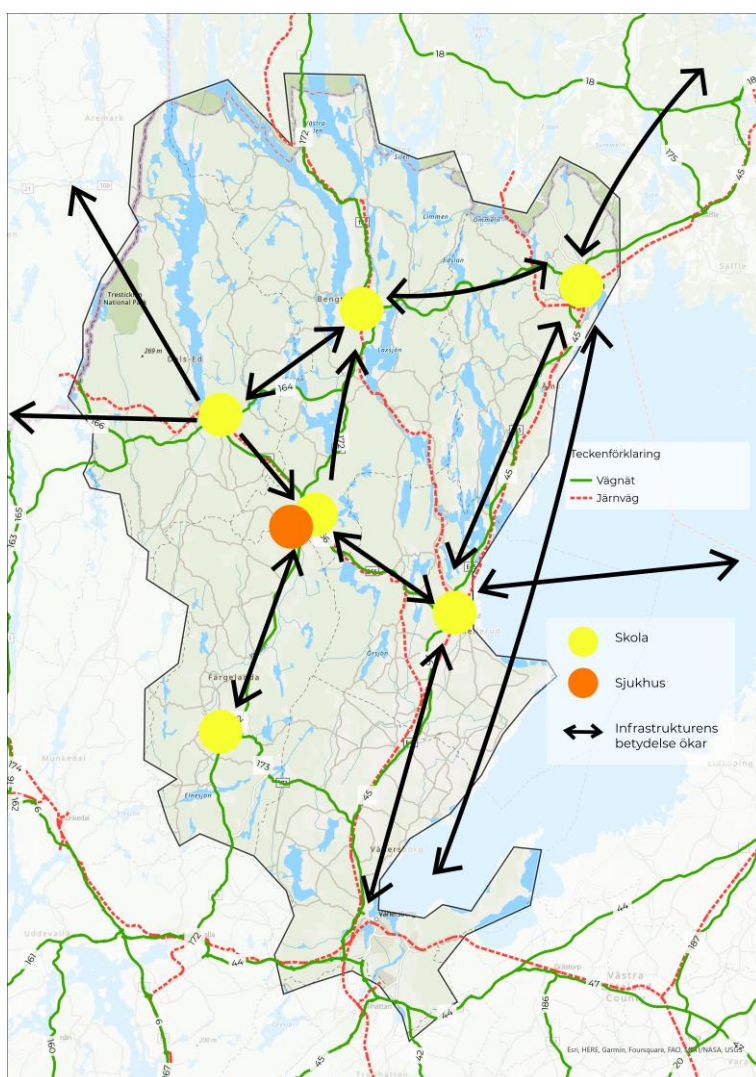
Mindre åtgärder i tidigare plan kommer att genomföras.

Fyra medskick till kraftsamlingen kopplat till transportinfrastrukturen

WSPs övergripande medskick till kraftsamlingen är att verka för att höja "lägsta-nivån" vad gäller transportinfrastrukturen, som bygger på ett fåtal större stråk där det finns behov av standardhöjning.

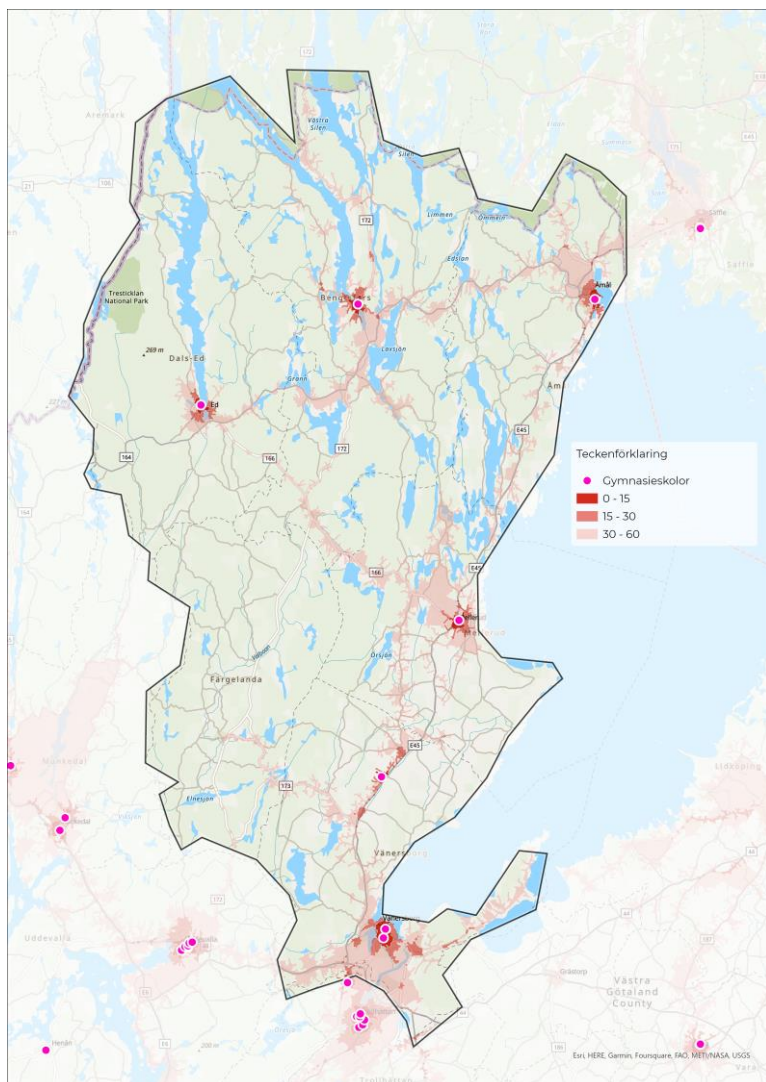
Ett andra medskick är att prioritera infrastruktur som behövs för tillgänglighet till kritiska funktioner som kräver fysisk närhet - i första hand skola men även vissa vårdinrättningar.

Inspiration till det andra medskicket kan tas från det förslag som utarbetades vid workshoptillfället med kommuncheferna i september. Detta visar på infrastrukturstråk och noder kopplat till funktionerna skola och vård. Gruppens utgångspunkt var i detta fall ökad centralisering av samhällsservice där särskilt viktiga anslutningar ritades upp för att möjliggöra tillgänglighet till de aktuella funktionerna. En karta över detta återfinns i Figur 5.5 nedan.

Figur 5.55 En möjlig framtidsbild: Infrastruktur i relation till skola och vård

Kopplat till prioriteringar kopplat till kritiska funktioner är vårt tredje medskick att verka för en god tillgänglighet med kollektivtrafik och detta särskilt till gymnasieskolor. Något som också har påtalats i intervjuer under utredningsarbetet. Kartan i figur 5.6 nedan (se även kap. 2) visar att det finns stora behov av utveckling på detta område.

Figur 5.6. Tillgänglighet till gymnasieskolor med kollektivtrafik

Ett fjärde medskick är att jacka an till det arbete kring "Samhällsplanering och stationsutveckling" som genomförts tidigare med syfte att arbeta fram nya tågstationer i Dalsland. Kraftsamlingen kan verka för att förstärka utveckling av viss typ av samhällsservice i relation till dessa.¹²

¹² <https://vanersborg.se/arkiv/nyheter/nyheter/2023-06-13-slutkonferens-for-projekt-om-tagstopp-i-dalsland>

6 KRAFTSAMLING KRING GEMENSAM SAMHÄLLSSERVICE

Vår utgångspunkt i alla uppdrag som handlar om samhällsutveckling är att ingen aktör kan driva utvecklingen ensam. Flera aktörer med olika ansvar och roller behöver samordna och/eller samverka; för att öka "resurskakan" genom att poola resurser, för att synka processer och undvika onödiga krockar, för att öka "rådighetsutrymmet" och kunna arbeta med en bredare palett av frågeställningar, för att bli starkare tillsammans.

I detta uppdrag är syftet att kraftsamla för utvecklingen av en gemensam samhällsservice för invånarna i Dalsland, dvs. samverkan mellan aktörer på olika nivåer i samhällsutvecklings kontexten. Fokus är på samverkan mellan kommun, region, stat, men även andra aktörer kan komma att vara relevanta exempelvis näringsliv, branschorganisationer, intresseorganisationer, civilsamhälle. Det bör också påpekas att "kommunen", liksom "regionen" och "staten" inte kan ses som en enskild aktör. Dels rymmer Dalsland flera kommuner, dels finns inom varje kommun ett flertal potentiellt relevanta förvaltningar som i sin tur har olika utgångspunkter och logiker. Detsamma gäller regionen, exempelvis utifrån vårdsidan, kollektivtrafiksidan och regionala utvecklingsidan. Och på den statliga nivån finns ett flertal sektorsmyndigheter. Beroende på vilka samhällsservicefunktioner som kommer att vara utgångspunkt för kraftsamlingen kommer samverkansförutsättningarna att skilja - vilka aktörerna är, och hur "lätt" det kommer att vara att samverka.

I detta avslutande kapitel börjar vi i intervjustudien för att illustrera hur aktörerna själva resonerar kring samverkan. Därefter ger vi oss i kast med att ge råd för det fortsatta arbetet med kraftsamlingen.

6.1 Röster om samverkan

I detta avsnitt plockar vi upp påståenden och reflektioner om samverkan ur intervjustudien. Hur sker samverkan? Vad fungerar? Vad leder det till? Vilka fortsatta steg behövs? Här bör betonas att merparten av informanterna hänvisar till samverkan i Dalsland i generella ordalag, snarare än specifikt kopplat till samhällsservice.

Samverkan sker på många håll och ledder ...

En övergripande iakttagelse från intervjustudien är att samverkan idag sker på många håll och ledder i Dalsland. Det tycks finnas ett gott samtalsklimat och flera hänvisar till samverkan inom ramen för Det goda livet, eller 4D, men även konkreta samverkansprojekt. En respondent uttrycker sig såsom att:

"Samverkan kring Dalslandsgemensamma frågor och är inget nytt i Dalsland. Inom många områden har man länge tänkt och arbetat utefter den devisen."

En annan menar att:

"... man har en historia av samverkan och dialog i Dalsland där man på många områden 'tänker som ett landskap'. Sedan finns det såklart lösningar och olika politik i olika områden vilket kan göra det svårt ibland. Generellt samverkar vi väldigt mycket."

Med bakgrund i det goda samverkansklimatet hänvisar ett par respondenter till att det just nu finns ett möjlighetsfönster att ta samverkan vidare, att samverka på nya sätt. Ett exempel är att en respondent uttrycker att:

"Förutsättningarna är att här sitter vi [Det goda livet], första gången jag är med i ett sådant sammanhang med kommuner, Regionen, kommunalförbundet, länsstyrelsen, staten och jobbar med de här frågorna. Det är unikt, det har vi aldrig gjort förr. Det har gjort att vi Dalslandskommuner jobbar mer naturligt med varandra. Det handlar om strukturfrågor, det kan inte en enskild kommun göra. Det goda livet har fört våra Dalslandskommuner samman, det är ett givande och tagande, skapa förståelse. Vi har en agenda och går igenom. ... Det är unikt, men borde vara mer sånt. ... I Det goda livet har vi en prestigelöshet, vi krokas arm."

... och kanske är det dags för nästa steg?

Att ta samverkan ett steg vidare lyfts av ett flertal respondenter. En del i detta är den högre konkretiseringsgrad som några efterfrågar. En respondent uttrycker att:

"Jag ser att det är nära till dialog och öppenhet hos tjänstemän och politik, men det tycks svårare att ta beslut och få förändring i praktik."

En annan respondent är inne på samma spår:

"Det inte samverkan i sig som är målet, det är att nå en högre nytta av våra egeninsatta skattemedel och värdeskapande för våra medborgare."

En annan del i att ta samverkan vidare handlar om att involvera fler aktörer. Några respondenter hänvisar till behovet av att få dragkraft av branschorganisationer eller intresseorganisationer. Någon lyfter Innovatum. Ytterligare andra lyfter behovet av att samverka med kommuner och aktörer utanför Dalsland, inte minst med hänvisning till att det finns viktiga "motorer", målpunkter och samband utanför den egna geografien. Exempelvis att koppla upp mot Norge med Oslo och Halden i nordväst, Karlstad i nordost, eller Göteborg i sydväst.

Samverkans "varför" – nyttor och mervärden

Flera av informanterna resonerar kring vad som kan åstadkommas genom samverkan, dvs. varför det finns en vits med att samverka. I intervjustudien framträder särskilt ett par kategorier av nyttor eller mervärden som kan uppstå genom samverkan. Den "nyttokategori" som merparten hänvisar till rör effektivitet och kvalitet, inte minst med hänvisning till de dalsländska kommunernas förutsättningar. Att genom samverkan minska sårbarheten lyfts av ett par, någon menar till och med att detta är avgörande för att "överleva". Exempelvis uttrycker en respondent att:

"Vi behöver minska sårbarheten och skapa förutsättningar för att överleva som små kommuner. Höja kvalitet och effektivitet, tänka mer strategiskt kring våra resurser."

En annan respondent uttrycker på samma tema:

"I Dalsland med glesbefolkade områden - det är ju dumt att dela upp resurser som finns hos olika aktörer. Man behöver poola resurser."

Ett par respondenter är menar att samverkan kan vara ett sätt att nyttja skattemedlen rätt och fokusera på medborgarna:

"Det finns inget egenvärde i samverkan. Det inte samverkan i sig som är målet, det är för att nå en högre nytta av våra egeninsatta skattemedel och värdeskapande för våra medborgare. Om vi inte når högre nytta så ska vi inte samverka. Farhågan är då att man inte identifierat den högre nyttan."

Utöver effektivitet och ökad kvalitet är några respondenter inne på en annan "nyttokategori"; att genom samverkan så kan vi bli starkare, dvs. att samverkan kan leda till så kallade "mobiliseringsnyttor"

"Det viktiga är att vi blir starkare och kan prata med en röst i många fler sammanhang och tillfällen än man har gjort så här långt."

Kopplat till detta lyfts även vikten av att prioritera tillsammans, att se bortom den enskilda kommunens egenintressen. Vissa frågor, exempelvis energifrågan eller infrastrukturfrågan, går inte att lösa lokalt. En respondent menar att särskild för en mindre geografi som Dalsland är det angeläget att gå samman, "Dalsland har ingen kraft om man inte gör det tillsammans".

Samverkanskostnader, samverkansutmaningar

Några respondenter lyfter att nyttor eller mervärden som kan uppstå genom samverkan behöver ställas i relation till "transaktionskostnaderna", dvs. det som man behöver ge upp i termer av tid, resurser, mandat etc. för att kunna vara del av samverkan. Liksom nyttor kan vara av olika slag kan alltså även kostnaderna vara av olika slag. Ett exempel är att en respondent uttrycker att:

”Det man kan konstatera är att samverkan tar tid. Hade det varit en kommun hade jag kunnat peka på en massa saker, nu måste man prata och föra dialog. Nu gör vi det, KSO, opposition, kommundirektörerna. Jättekul och bra, men det tar tid.”

Ett exempel på annan form av kostnad för samverkan lyfts enligt följande:

”När man inte har det inom sitt eget hägn är det risk för tappat mandat. Man behöver därför tänka kring hur politiken vill styra över den specifika frågan, och vad man vill ha för leverans, det måste vara glasklart.”

Regionen som draglok i samverkan?

Ett fåtal av respondenterna resonerar kring roller och ansvar i relation till samverkan, och i det fall det görs handlar det i första hand utifrån en önskan om att Regionen agerar ”draglok”. Ett exempel på hur Regionens storlek och resurser, ”muskler” är värdefulla för samverkan lyfts från kommunalt håll är:

”Vi kan vara med i processerna, men den lilla kommunen har inte resurser att driva verksamheterna. I vissa frågor, exempelvis vård och omsorg, behöver Regionen ta lead och jobba tillsammans med oss. Utbildningssidan kan nog kommunerna ta frågan och driva tillsammans med staten.”

På liknande sätt uttrycker en regionrepresentant att stor måste vara snäll:

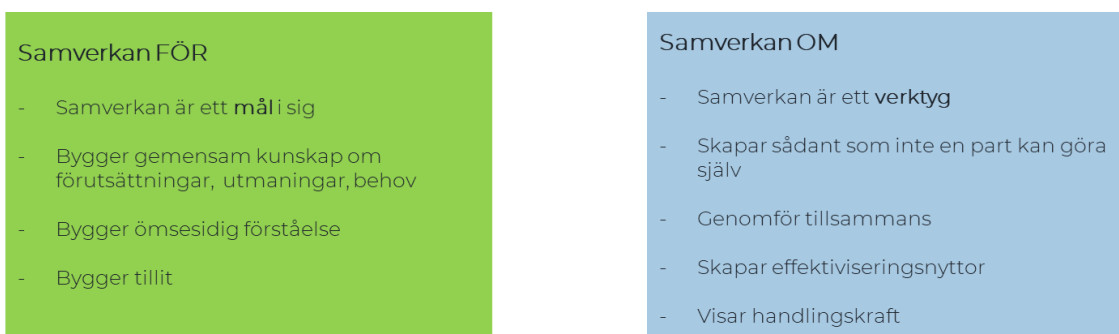
”Vi [Regionen] har definitivt ett ansvar. Vi behöver vara medaktör ihop med kommunerna. Men vi får inte bli storebror. Det måste vara i samskapandet, där man också lyssnar in kommunernas behov. Det finns kanske mer muskler i Regionen än i små kommuner dock. Där kan det vara att trycka emot mot SKR om man ser att det behövs stöttning. Regionen är stor! Då ska vi bjussa på våra muskler, så där kan vi vara sammankallande och drivande. Behöver vara på allas villkor dock - gemensam målbild. Vi får förstå att Melleruds kommun inte har samma IT-avdelning som vi har. Så där kan resursfördelningen vara olika. Leda på ett bjussigt sätt.”

6.2 Samverkan och kraftsamling

Så hur ta vidare samverkan? Hur gå från samverkan till kraftsamling? Liksom inledningsvis i kapitel 3 vill vi här betona vikten av att resonera kring innebörden av begrepp. Begreppet samverkan används i en mängd olika sammanhang och med lite olika innebörder; alltifrån att ”ses och snacka” till att driva ett projekt tillsammans eller forma en gemensam organisation. Vår erfarenhet är att genom reda ut vad samverkan innebär inom ramen för kraftsamlingen kan onödigt frustration undvikas, att komma överens om både spelplanen och spelreglerna.

Spelplanen: Samverkan FÖR och samverkan OM

En första distinktion är att skilja mellan samverkan FÖR Dalslands utveckling och samverkan OM Dalslands utveckling, vilket illustreras i figur 6.1 nedan.

Figur 6.1: Samverkan FÖR respektive samverkan OM Dalslands utveckling

Det sägs ofta att samverkan inte är ett mål utan ett verktyg. Ofta är detta ett relevant påpekande. Samverkan är ett viktigt verktyg för att åstadkomma sådant som en aktör inte kan åstadkomma själv.

T.ex. genom att poola resurser, kompetens, rådigheter. Nyttor som kan uppstå därigenom är exempelvis effektiviseringsnyttor eller kvalitetsnyttor, eller visa på handlingskraft genom att åstadkomma "någonting". Denna typ av samverkan sker exempelvis inom ramen för projekt eller riktade insatser. Detta benämner vi **samverkan OM**.

Men, vi vill poängtera att samverkan faktiskt också kan vara ett mål i sig, när fokus är att bygga gemensam kunskap om förutsättningar, utmaningar och behov. Att bygga en ömsesidig förståelse och tillit aktörer emellan. Denna typ av samverkan sker exempelvis genom nätverk. Detta benämner vi **samverkan FÖR**. Nedan resonerar vi vidare kring hur detta är relevant att beakta inom ramen för kraftsamlingen.

Poängen är att båda sortens samverkan behövs. Med ensidigt fokus på samverkan FÖR blir det "bara snack och ingen verkstad" och kritik att man inte kommer framåt. Å andra sidan, med ensidigt fokus på samverkan OM är resultatet att det genomförs ett antal projekt, samtidigt som det kan vara svårt att se hur dessa kopplar an till helheten. Det riskerar också att bli ineffektivt och uteblivna synergier. Hemligheten är alltså att jobba i bägge boxarna och att se till att det finns länkar dem emellan.

Samverkan FÖR Dalslands utveckling fungerar väl

Liksom beskrivs inledningsvis avsnitt 6.1 visar intervjustudien på att det idag finns en fungerande struktur för **samverkan FÖR Dalslands utveckling**, exempelvis har styrgruppen inom Det goda livet och samverkan inom 4D lett till ett välfungerande samtal. Dessa samverkanssammanhang bedrivs genom en regelbunden mötesserie med agenda. Även de rapporter som tagits fram av exempelvis VGR i anslutning till Det goda livet utgör som kunskapsunderlag verktyg för denna typ av samverkan genom att sätta en gemensam grund "så här ser förutsättningarna ut".

Det är också en styrka att denna samverkan FÖR har manifesterats genom en avsiktsförklaring, där kommunerna i Dalsland samt Västra Götalandsregionen (VGR), Länsstyrelsen i Västra Götalands län och Fyrbodals kommunalförbund åtagit sig att medverka till och driva satsningar inom ramen för Det goda livet i Dalsland och den genomförandeplan som tagits fram.

Utöver dessa samverkansfora hänvisar några respondenter också till en lång tradition av samverkan i Dalsland som byggt upp just tillit och gemensam förståelse.

Samverkan OM Dalslands utveckling – det pågår många initiativ

De insatser som ska genomföras inom ramen för kraftsamlingen – vilket denna rapport ska hjälpa till att identifiera – hör till kategorin **samverkan OM Dalslands utveckling**. Här är samverkan alltså inte ett mål i sig utan ett verktyg för att uppnå sådant som en part inte kan göra själv, t.ex. genom att poola resurser, kompetenser, rådigheter.

Vi kan först och främst konstatera att inom ramen för strategin om långsiktiga utveckling i Dalsland och överenskommelsen mellan Regionen, kommunerna och länsstyrelsen, har ett antal insatser beslutats och initierats.¹³ Fram tills idag har beslut om drygt 70 miljoner kronor tagits av VGR under etiketten Det goda livet i Dalsland. Dessa satsningar rör exempelvis följande områden:

- Satsningar inom kollektivtrafik
- Reparationer av Dalslands Kanal
- Uppförande av mobilmast i Dals Ed
- Verksamheten vid Campus Dalsland
- Arbetet med platsutveckling
- Sju förstudier har sjösatts (var av det uppdrag som redovisas i denna rapport är en)

¹³ Dessa insatser har initierats med utgångspunkt i analysunderlag om Dalslandsgeografins socioekonomiska och strukturella förutsättningar SOM är framtaget av VGR:s avdelning för samhällsanalys UNDER år 2021

Utöver de ovan nämnda 70 mkr har ytterligare ca 50 mkr beslutats av Västra Götalandsregionen för insatser i Dalsland men då inte specifikt under beteckningen "Det goda livet". Dessa satsningar rör exempelvis:

- Projektet "Open Wood" i Dals Långed
- Ledning av "Skogsprogrammet"
- SIM medel (Sociala investeringar ff. gentemot skolverksamheter i Dalslandskommuner)

Ovan nämnda exempel är i flera fall beslutade men inte alltid fullt ut påbörjade. Utöver Regionens satsningar genomförs naturligtvis ett omfattande arbete även av kommunerna i Dalsland, både enskilt och genom Fyrbodals kommunalförbund. Här sker även satsningar inom Leader-projekt (EUs landsbygdsutveckling projekt), av Jordbruksverket. Men också ickeoffentliga aktörer, så som Dalslands Sparbank genomför insatser.

Handlingsplanen för det goda livet i Dalsland är, som nämnts initialt i denna rapport, uppdelad i tre huvudsakliga block som ringar in och strukturerar insatserna.

- **Block A:** Här ryms de s.k. fördjupade satsningarna t.ex. sådant som Dalslands modellen för fullföljde studier och minskat utanförskap, Campus Dalsland, Mobilmasten i Dals Ed samt satsningar på Bioekonomi och förnybar energi.
- **Block B:** Här ryms de insatser som går under benämningen "Dalsland som test-arena", det omfattar satsningar med fokus på attraktivitet och välbefinnande, kultur, turism och digitalisering liksom byggande och strandskydd etc.
- **Block C:** Här ryms de insatser som går under benämningen "Fokus Dalsland". Detta område ringar in de satsningar som är prioriterade i utvecklingsarbetet i termer av infrastruktur, kollektivtrafik, kultur, turism, planering, hälso- och sjukvård och näringslivsutveckling.

Råd för att komma framåt i kraftsamlingen

Vår uppfattning är att nästa steg är att parterna tar ställning till vilka fokusområden och insatser som ska göras inom ramen för kraftsamlingen - tematiskt eller geografiskt. Vår rapport kan fungera som ett underlag för en sådan prioritering genom att den 1) tematiskt kategoriserar olika potentiella samhällsserviceområden, 2) lägger fram ett förslag på vilka av dessa områden som är särskilt angelägna att kraftsamla kring, och 3) ger exempel på hur samverkan skulle kunna ske.

Avslutningsvis lämnar vi i denna rapport tre råd för det fortsatta arbetet inom ramen för kraftsamlingen kring gemensam samhällsservice:

1. Inled en dialogprocess för att lägga fast kraftsamlingens tema samt två till tre insatser.
 - Dialogprocessen genomförs lämpligtvis genomförs i en workshopserie om ett par tre workshops i anslutning till styrgruppsmöten. Det behövs också process för politisk förankring.
 - Prioriteringen av teman och insatser bör ta utgångspunkt i det första scenariot som beskrivs i kapitel 5, dvs. "Samhällsservice för att behålla", där vi laborerar vi med samhällsservice utifrån perspektivet att säkerställa funktioner och nivå som medför att invånarantalet inte viker av alltför mycket nedåt. Vi uppfattar också att finns en konsensus om att en satsning som utgår från offentliga aktörer behöver fokusera på invånarna i första hand, och att det utifrån detta perspektiv är viktigt att fokusera kraftsamlingen på kritiska funktioner. I scenariot föreslås tematiska ingångar för detta.
 - Samtidigt vill vi påpeka vikten av att "hålla två tankar i huvudet" samtidigt, och av detta skäl inte fullständigt bortse från det andra scenariot, det vill säga "(Samhälls)service för att utveckla". Detta kan antingen göras genom att välja en insats för kraftsamlingen utifrån något av de teman som beskrivs i scenario 2. Eller genom att ansluta kraftsamlingen till några av de många initiativ som redan pågår inom ramen för Det goda livet. Vår uppfattning är flertalet av dessa i hög grad ansluter till utvecklingsperspektivet, och några är särskilt relevanta utifrån perspektivet samhällsservice.

- En slutsats av scenarioarbetet är att de valda insatserna behöver ses utifrån ett breddat perspektiv på tillgänglighet. Perspektiv och medskick kopplat till detta återfinns i avsnitt 5.5. Här vill vi särskilt lyfta fram möjligheten att kombinera rörliga lösningar med roterande expertis med digitala plattformar. Vi vill också poängtera vikten av att säkerställa att grundnivån i fråga om tillgänglighet uppfylls.
 - En annan slutsats är att det är nödvändigt att landa vad som är en lämplig form av samverkan inom ramen för den enskilda insatsen. Här finns ett spann från nätverkets "ses och utbyta information" via dela på expertresurser till gemensam organisation. Vi tror att det mittersta alternativet är lämpligt i flera fall.
2. Säkerställ fortsatt engagemang genom att koppla avsiktsförklaringar till de prioriterade insatserna.
 3. Behåll dialogformerna kopplat till Det goda livet, 4D etc. för att säkerställa att det finns en kontinuerlig samverkan FÖR Dalslands utveckling, där tillit kan byggas liksom gemensam förståelse av förutsättningar och utmaningar.
 - Stärk kraftsamlingen genom att säkerställa en brygga mellan samverkan FÖR och OM. En del i detta handlar om att stärka storyn, förtydliga paraplyet. Dvs. att tydliggöra berättelsen om hur kraftsamlingen kring gemensam samhällsservice kopplar an till andra pågående initiativ och projekt.

INFORMATIONSKÄLLOR OCH MATERIAL

Rapporter

Västra Götalandsregionen (2022) Det goda livet i Dalsland: Plan för genomförande 2021 till 2025.

Västra Götalandsregionen (2022) Regional plan för transportinfrastruktur för Västra Götalandsregionen.

Västra Götalandsregionen (2021). Sammanfattning av arbetet om Ortsstruktur i Västra Götaland – mars 2021.

VGR. (2020). Det Goda Livet i Dalsland – Diskussionsunderlag för en strategi för långsiktig utveckling i Dalsland.

Tillväxtverket. (2021). Kommersiell service ger robustare samhälle – En undersökning för ökad förståelse av servicens samhällsfunktioner i vardag och kris.

Annat material

Västra Götalandsregionen (2023). Det Goda Livet i Dalsland – Presentation med fokus på uppdaterad analys. Version 12 juni 2023.

Vänersborg (2023) <https://vanersborg.se/arkiv/nyheter/nyheter/2023-06-13-slutkonferens-for-projekt-om-tagstopp-i-dalsland>

Intervjuer

18 intervjuer har genomförts inom ramen för studien med aktörer på kommunal, delregional, regional och statlig nivå. Dessa inkluderade:

- Kommunchefer för Bengtsfors, Åmåls, Färgelanda, Dals-Eds, Melleruds och Vänersborgs kommuner (6 st)
- Socialchef för Melleruds och Bengtsfors kommuner (1 st)
- Utbildningschef för Bengtsfors kommun
- Samhällsbyggnadschef för Åmåls kommun
- Tillväxtchef för Melleruds kommun
- Representant för 4D-kommunerna
- Processledare för Det Goda livet i Dalsland
- Förbundsdirektör Fyrbodals kommunalförbund
- Strateg regional utveckling på Länsstyrelsen Västra Götaland
- Regionutvecklingsdirektör för Västra Götalandsregionen
- Hälso- och sjukvårdsutvecklingsdirektör för Västra Götalandsregionen
- Rektor för Högskolan Väst
- VD för Innovatumkoncernen

VI ÄR WSP

WSP är en av världens ledande rådgivare och konsultbolag inom samhällsutveckling. Med cirka 55 000 medarbetare i över 40 länder samlar vi experter inom analys och teknik, för att framtidssäkra världen.

Tillsammans med våra kunder tar vi fram innovativa lösningar för en mänsklig, trygg och välfungerande morgondag. Vi planerar, projekterar, designar och projektleder olika uppdrag inom transport och infrastruktur, fastigheter och byggnader, hållbarhet och miljö, energi och industri samt urban utveckling. Så tar vi ansvar för framtiden.

wsp.com

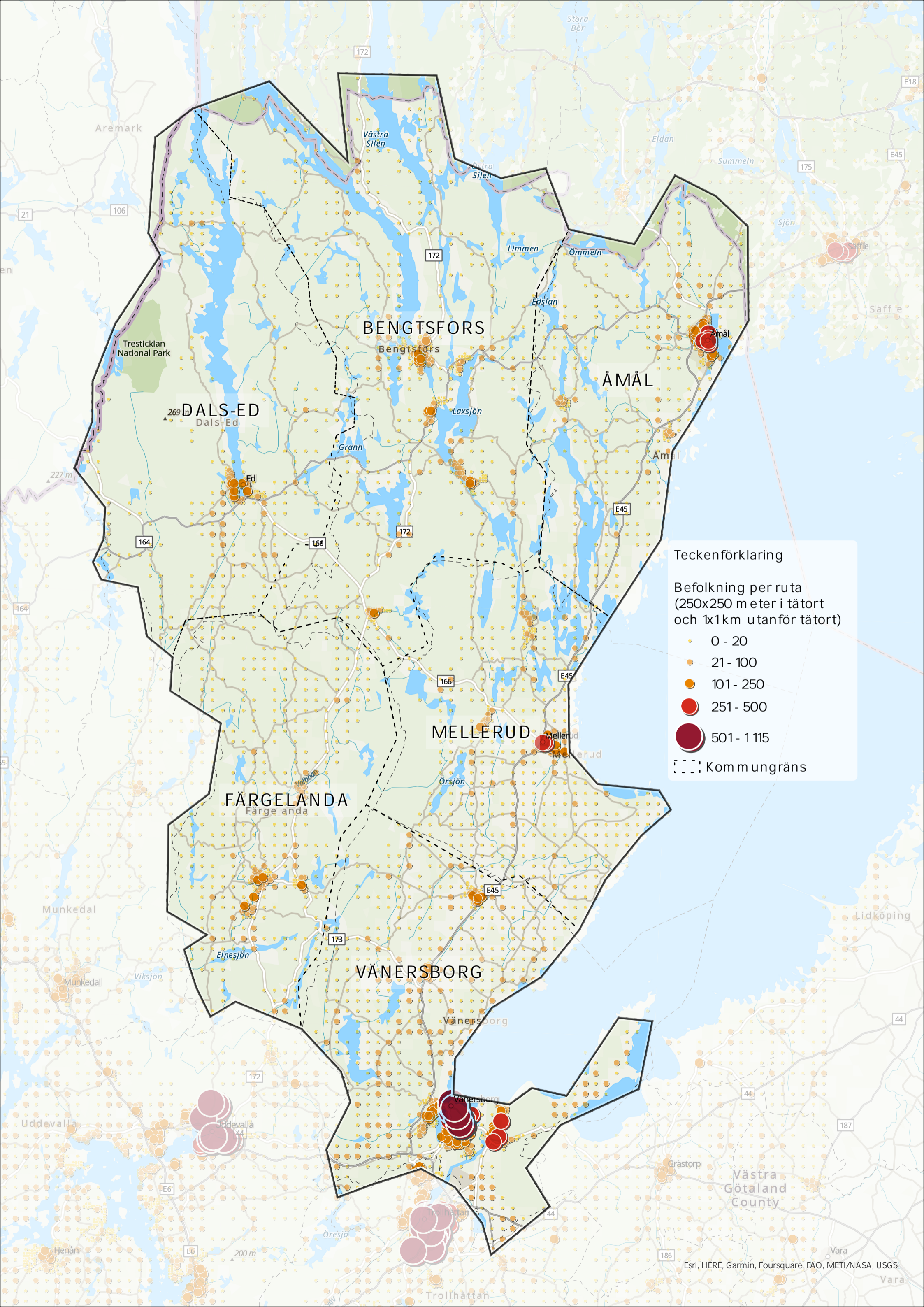
WSP Sverige AB
121 88 Stockholm-Globen
Besök: Arenavägen 7

T: +46 10-722 50 00
Org nr: 556057-4880
wsp.com

BILAGA A – KARTOR FÖR KRAFTSAMLING GEMENSAM SAMHÄLLSSERVICE I DALSLAND

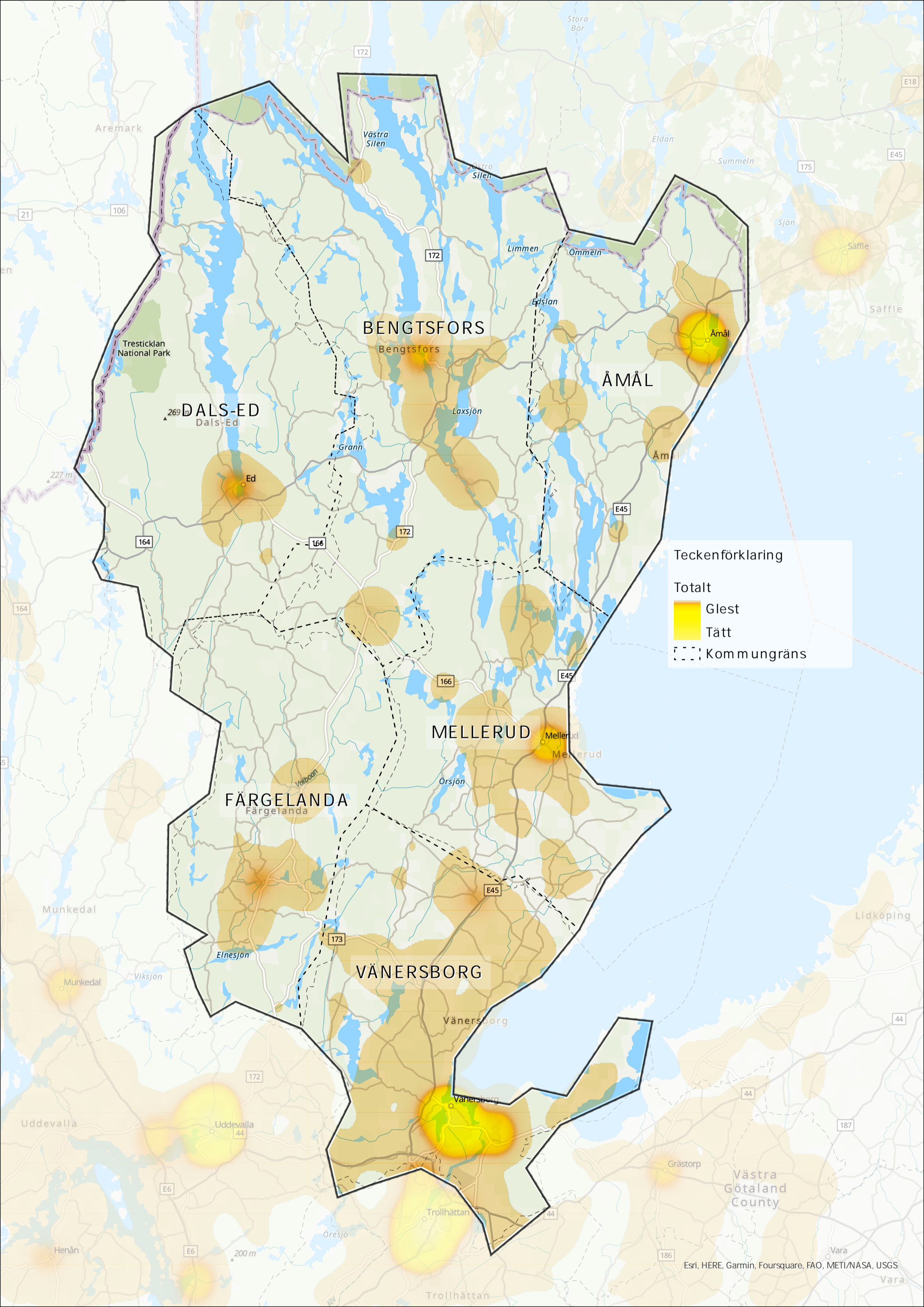
- Befolkningskartor s. 2-3
 - Befolkning år 2021 per ruta 250 m x 250 m
 - Befolkning år 2021 värmekarta
- Tillgång till kommersiell service med bil s. 4-5
 - Tillgång till dagligvaror, apoteksvaror, posttjänster och drivmedel
 - Tillgång till dagkasseinsättning, betalningsförmedling och kontantuttag
- Tillgång till sjukhus och vårdcentraler med bil s. 6
- Utbildningsinrättningar s. 7
- Tillgång till utbildning s. 8-11
 - Tillgång till grundskolor (och förskolor) med bil
 - Tillgång till gymnasieskolor med bil
 - Tillgång till gymnasieskolor med kollektivtrafik
 - Tillgång till universitet och högskolor
- Vägar och järnvägar + tätorter med minst 500 invånare s. 12

Teckenförklaring

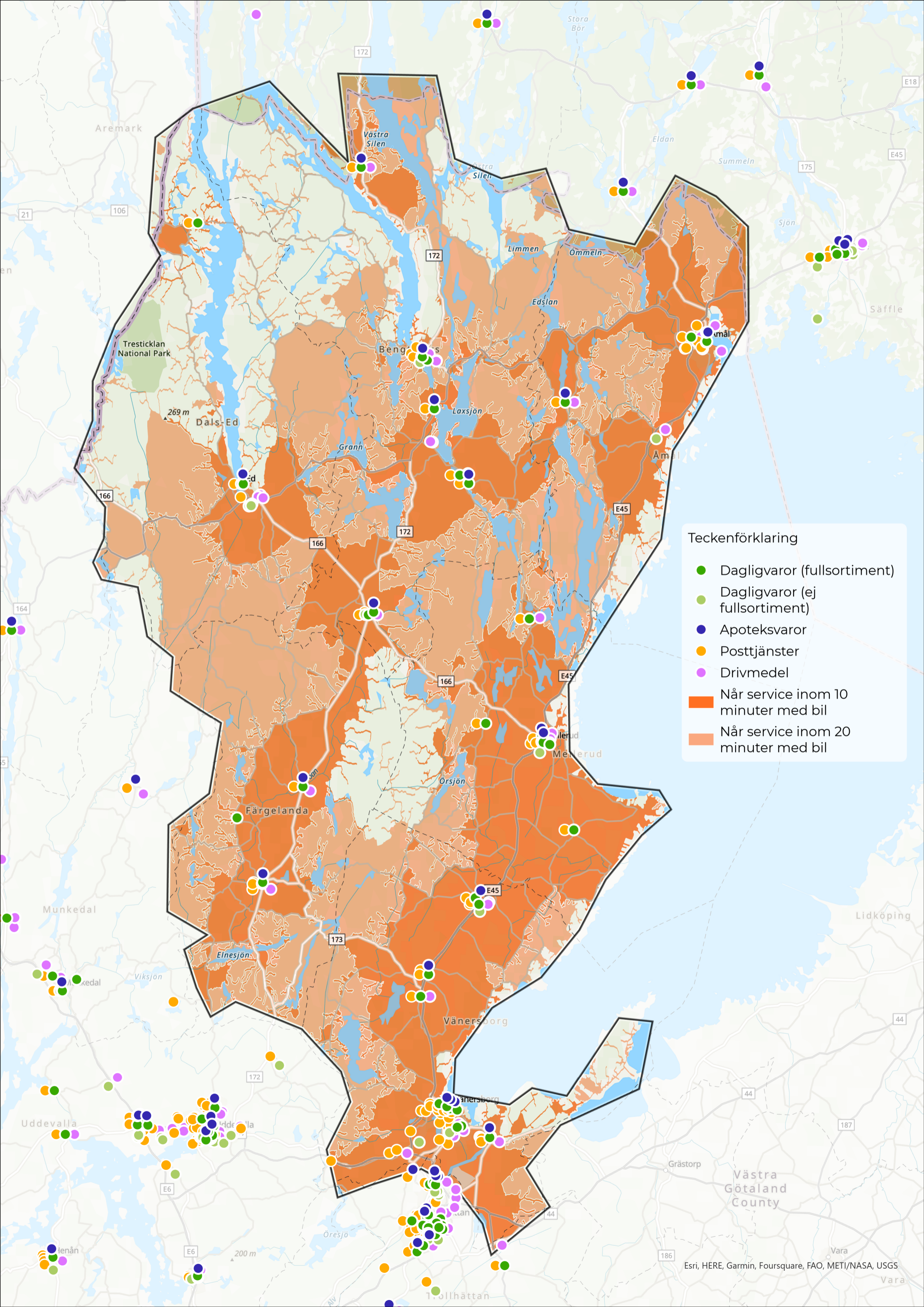
Befolkning per ruta
(250x250 meter i tätort och 1x1km utanför tätort)

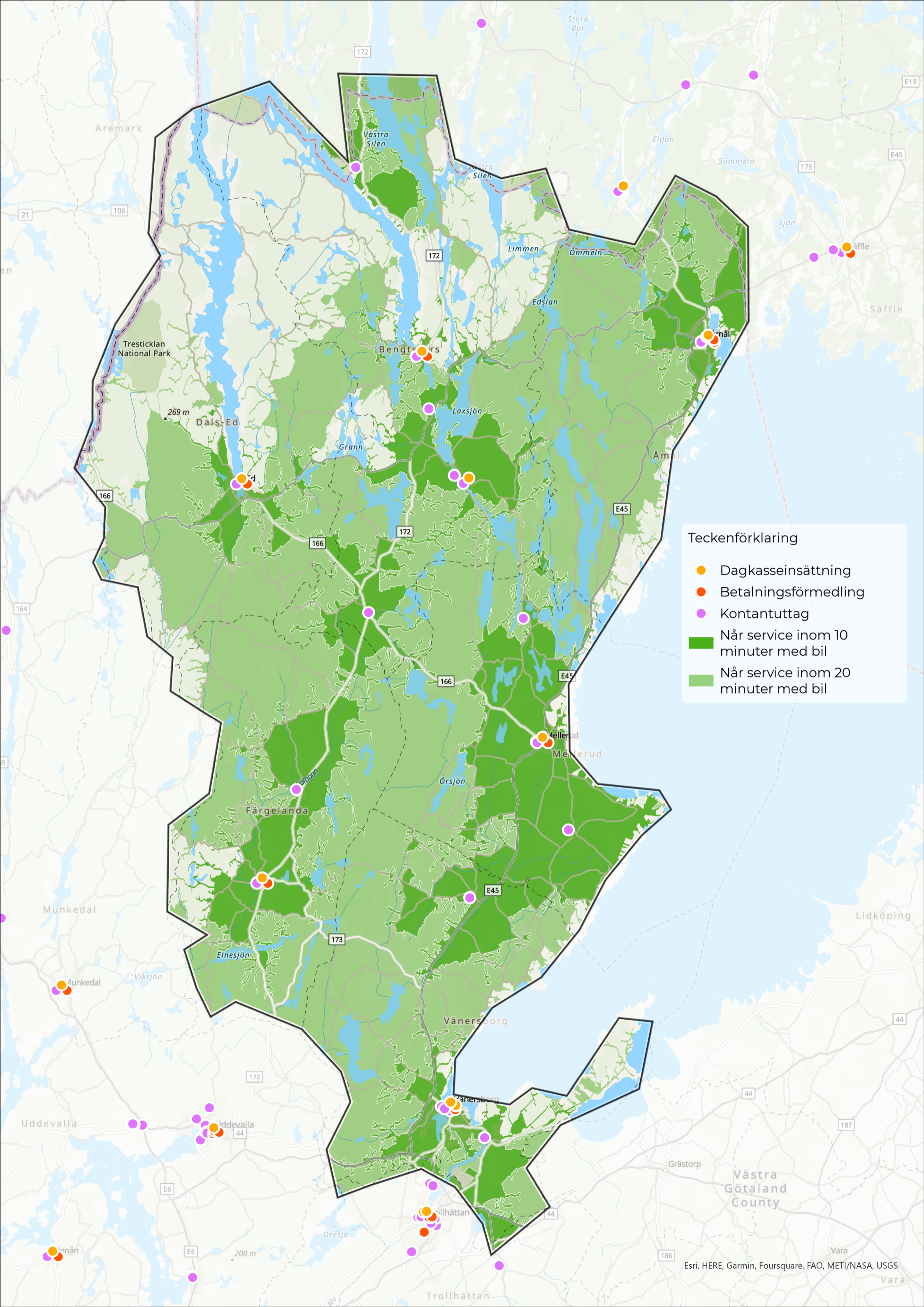
- 0 - 20
- 21 - 100
- 101 - 250
- 251 - 500
- 501 - 1115
- Kommungräns

Teckenförklaring

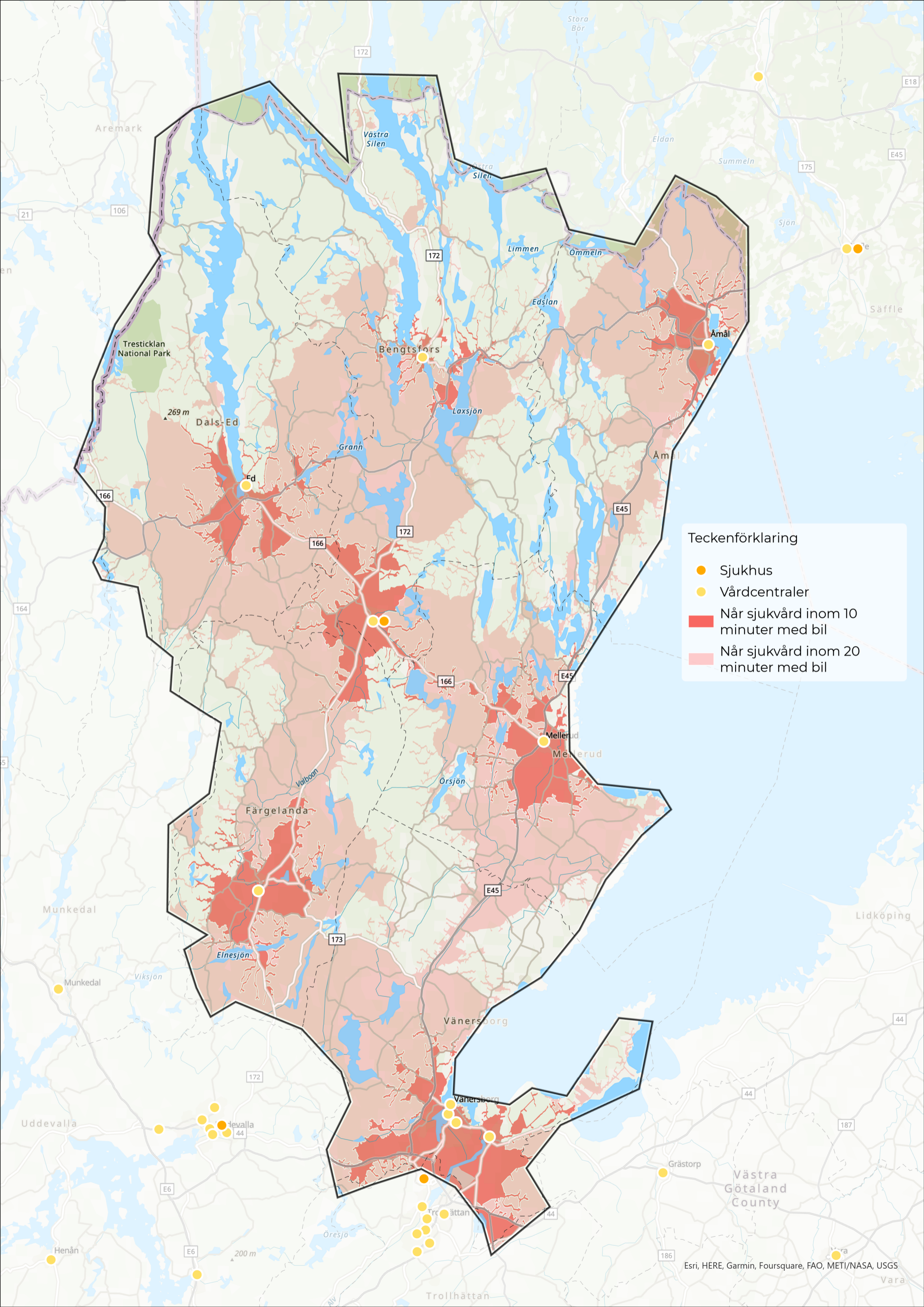
- Totalt
- Glest
- Tätt
- Kommungräns

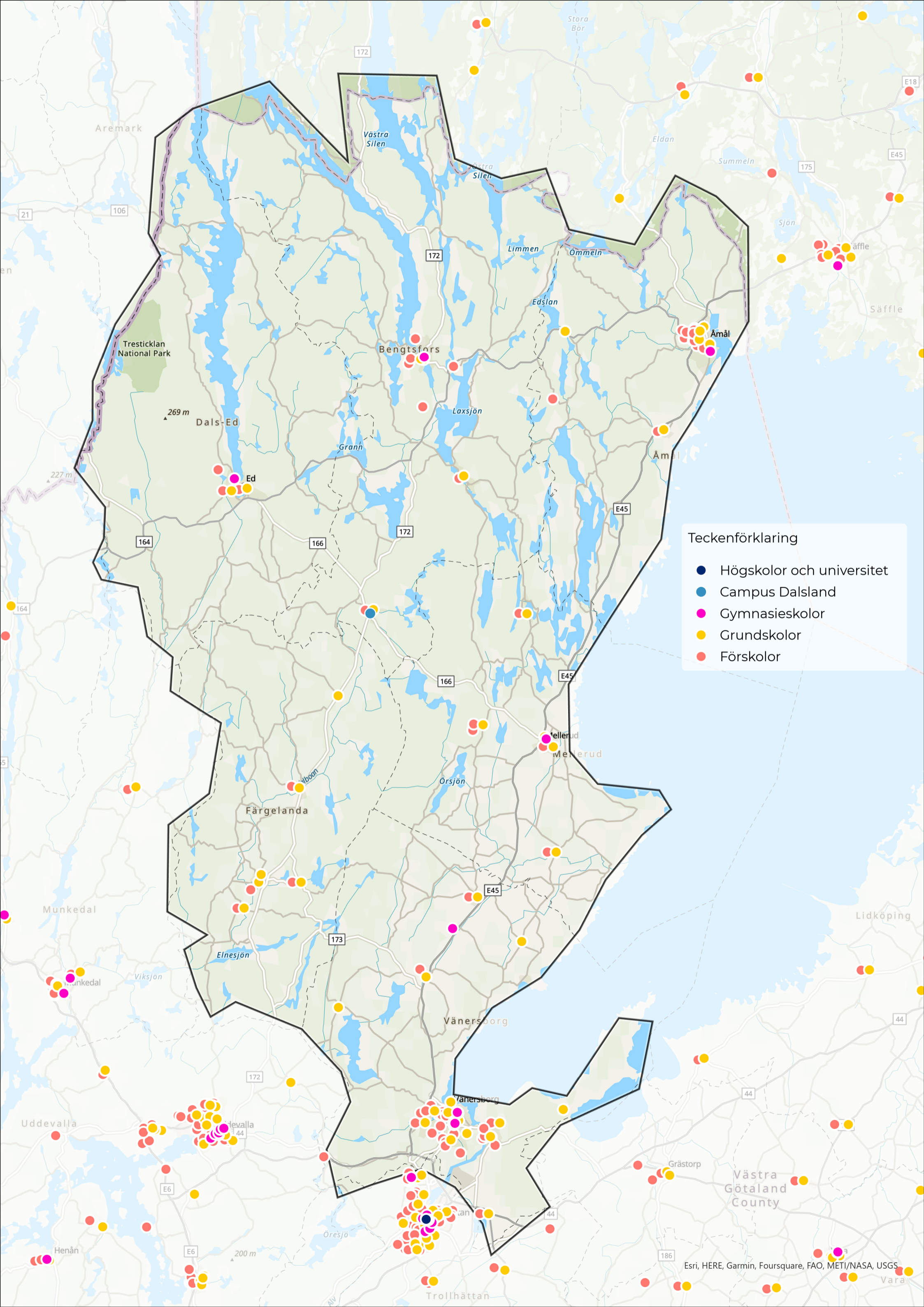
Teckenförklaring

- Dagkasseinsättning
- Betalningsförmedling
- Kontantuttag
- När service inom 10 minuter med bil
- När service inom 20 minuter med bil

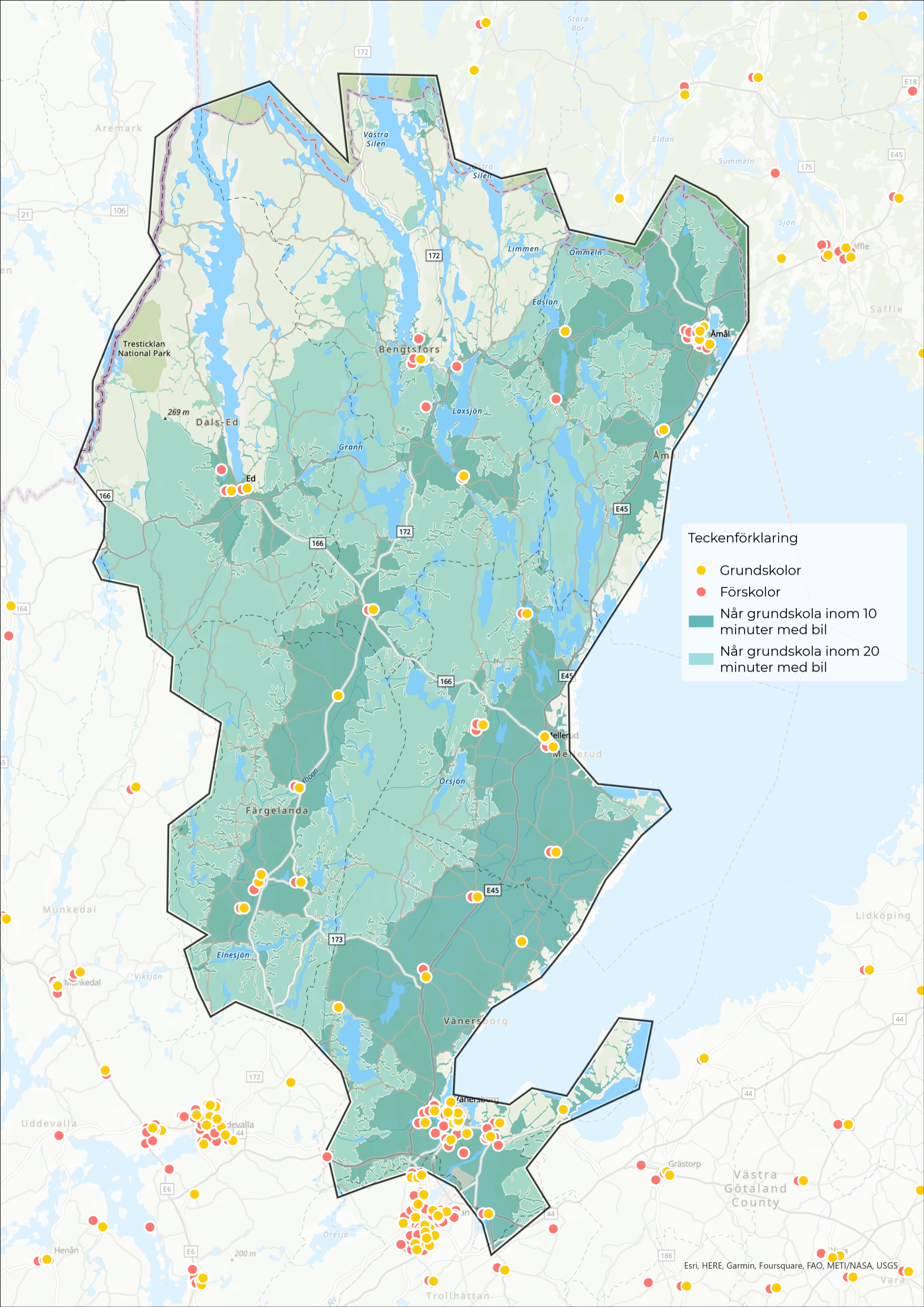
Teckenförklaring

- Sjukhus
- Vårdcentraler
- När sjukvård inom 10 minuter med bil
- När sjukvård inom 20 minuter med bil

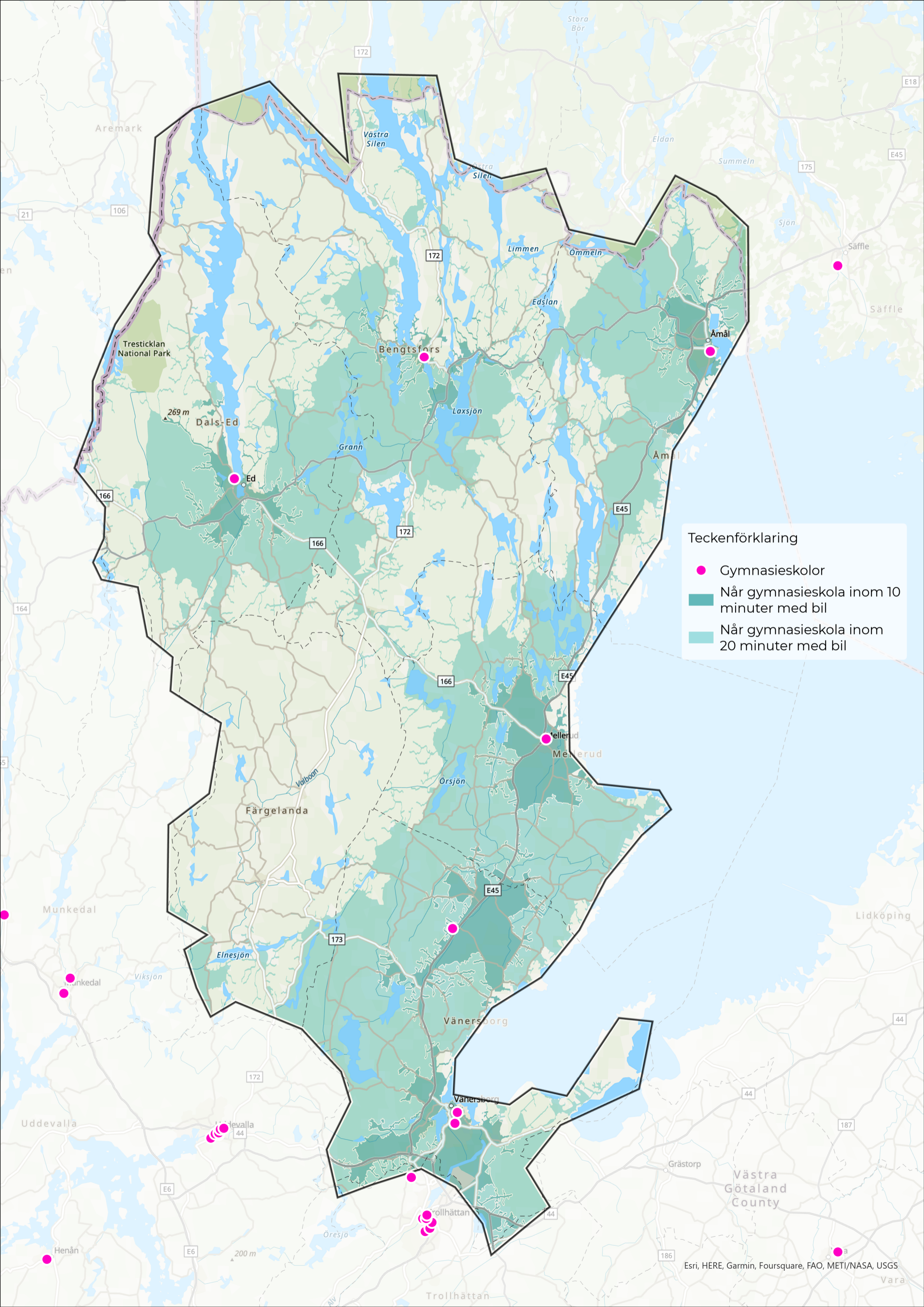
Teckenförklaring

- Högskolor och universitet
- Campus Dalsland
- Gymnasieskolor
- Grundskolor
- Förskolor

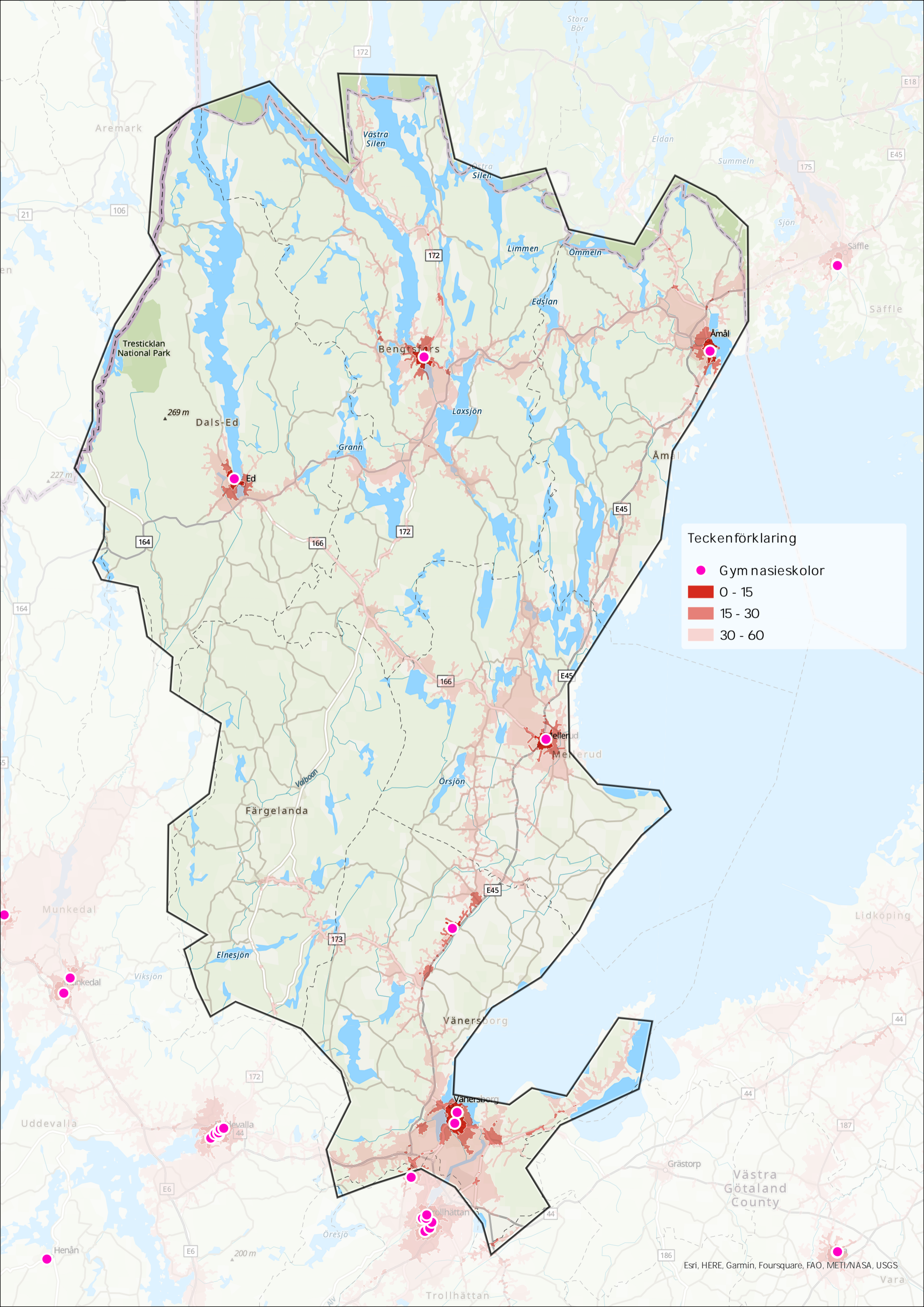
Teckenförklaring

- Grundskolor
- Förskolor
- När grundskola inom 10 minuter med bil
- När grundskola inom 20 minuter med bil

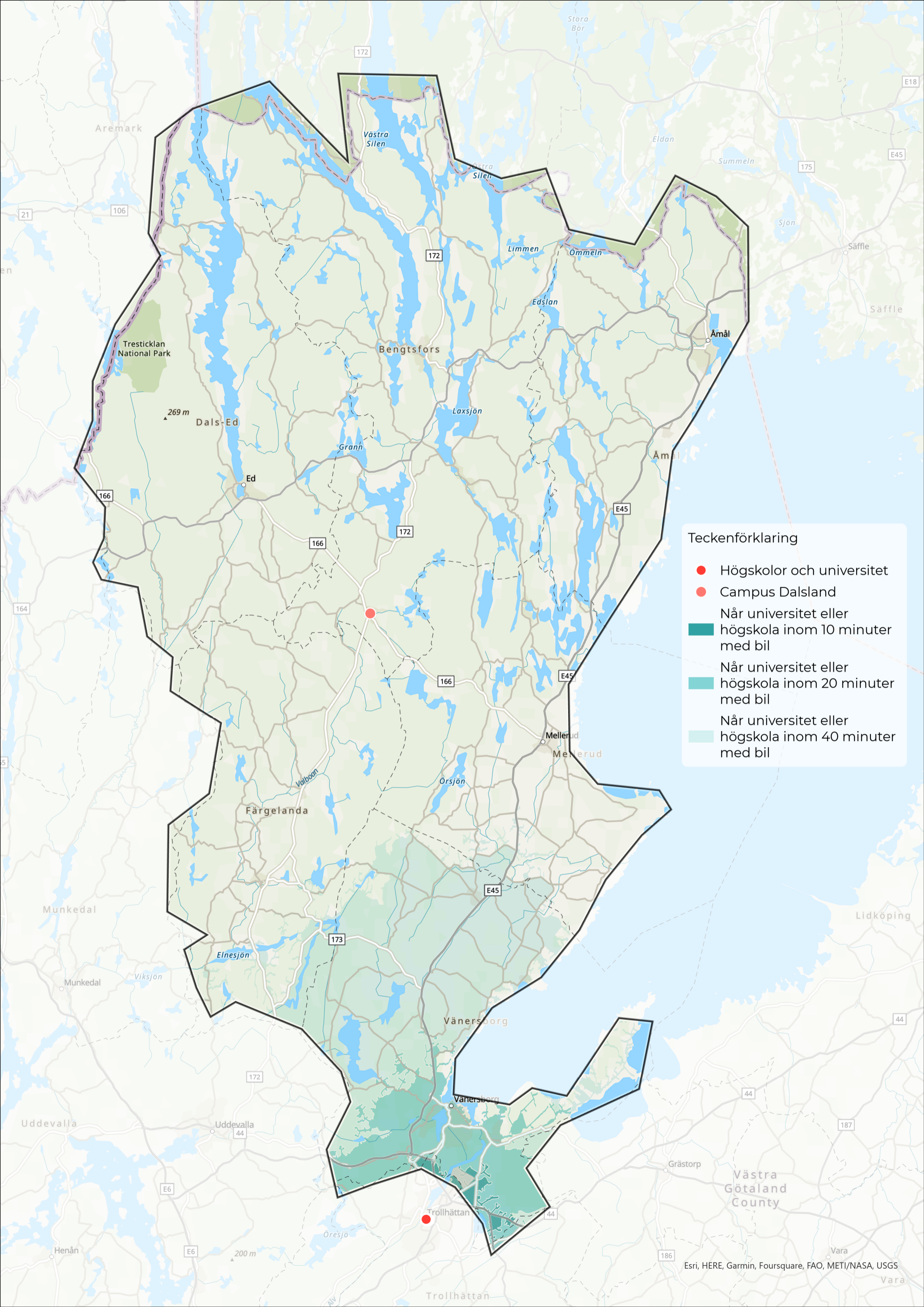
Teckenförklaring

- Gymnasieskolor
- När gymnasieskola inom 10 minuter med bil
- När gymnasieskola inom 20 minuter med bil

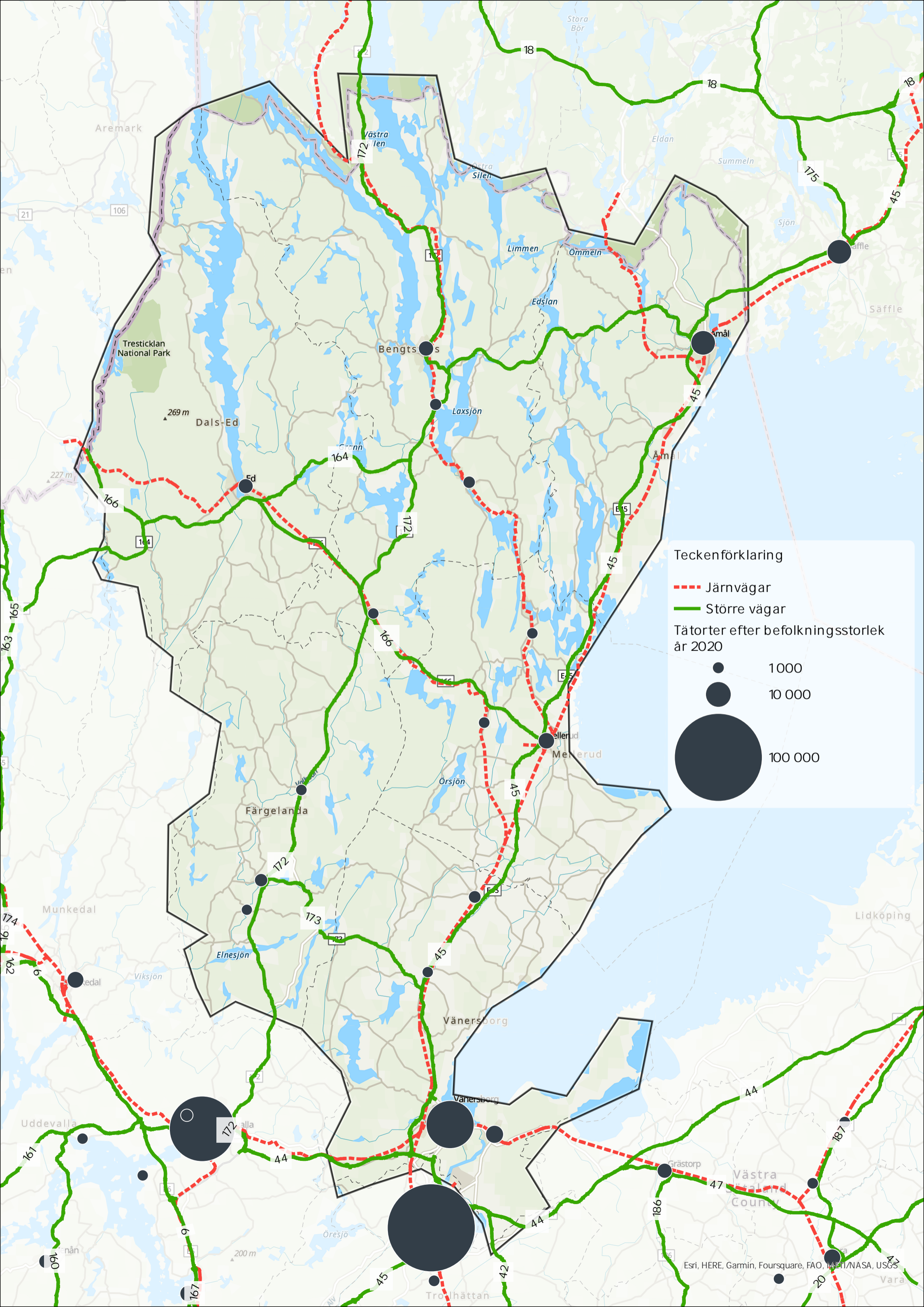
Teckenförklaring

- Gymnasieskolor
- 0 - 15
- 15 - 30
- 30 - 60

Teckenförklaring

- Högsolor och universitet
- Campus Dalsland
- När universitet eller högskola inom 10 minuter med bil
- När universitet eller högskola inom 20 minuter med bil
- När universitet eller högskola inom 40 minuter med bil

Teckenförklaring

--- Järnvägar

— Större vägar

Tätorter efter befolkningsstorlek år 2020

